KILENCVENHATODIK KÖTET 2023 4. FÜZET

TURUL

A Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság, a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára és a Magyar Történelmi Társulat Közlönye

AZ MHGT KÖZGYŰLÉSÉNEK MEGBÍZÁSÁBÓL SZERKESZTI

Rácz György főszerkesztő

Avar Anton, Kovács Eleonóra, Körmendi Tamás,
Laczlavik György, Neumann Tibor, Soós István

BUDAPEST
KIADJA A MAGYAR HERALDIKAI ÉS GENEALÓGIAI TÁRSASÁG
MMXXIII

TARTALOM

1. Értekezések
Laczlavik György: A Károlyi különszám elé 153
Dusnoki-Draskovich József: A „Madárember". Egy 18. századi ferences szerzetes személyisége. Antonius Hueber atya 154
Arany Krisztina: Pest, Buda és Óbuda a 18. század közepén Therese Corzan naplója tükrében 165

2. Kisebb cikkek
Lengyel Nóra: Az udvariasság és illem nőtörténeti vonatkozásai Therese Corzan naplójában 173
Tóth Ákos: Egy regénybe illő házasság kezdete. Adalékok gróf Károlyi Ferenc és gróf Csáky Krisztina találkozásának történetéhez 178
Bakó Zsigmond: A Károlyi Kutatócsoport honlapja, a Magyar Nemzeti Levéltár elektronikus levéltári szakrendszerei és az ISAD(G) levéltári szabvány 183
Zsoldos Tibor: Clarisse a Napcsillag. Különleges időkapszula az újpesti városháza felső homlokzatán 193

3. Interjú
Rigó Renáta: „Károlyi mondja meg, hogy mit csinál az apja?!" – Interjú Károlyi Sándorral 205

TURUL
XCVI. évfolyam
2023. évi 4. füzet
A Turul folyóirat alapítója a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság. Alapítva 1883. évben.

Kiadja a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság
(székhely: H–1088. Budapest, Múzeum körút 6–8., 1. em. 156.)

Felelős kiadó: dr. Pandula Attila (MHGT, elnök)

Felelős szerkesztő: dr. Rácz György (főszerkesztő)
Szerkesztőség: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára
Postacím: H–1014 Budapest, Bécsi kapu tér 2–4., II. em. 56.
E-mail cím: turul@mnl.gov.hu

Tördelés: Szalontai Attila
Nyomdai munkák:
Kódex Könyvgyártó Kft.
Felelős vezető: Marosi Attila
ISSN 1216–7258

A megjelenést támogatta:

mnl
ORSZÁGOS
LEVÉLTÁRA

Laczlavik György

A Károlyi különszám elé

Folyóiratunk jelenlegi füzetében a Károlyi Kutatócsoport tagjai által készített, illetve általuk inspirált tanulmányokat ajánlunk olvasóink figyelmébe. Közülük kiemelkedik az a három, amelyek előzményei 2022. május 20-án az *Urak és szolgálók – Bepillantás a 18. századi arisztokrácia mindennapjaiba* című konferencián hangzottak el Gyulán: Arany Krisztina *Pest, Buda és Óbuda a 18. század közepén Therese Corzan naplója tükrében* című, Lengyel Nóra *Az udvariasság és illem nőtörténeti vonatkozásai Therese Corzan naplójában* című és Dusnoki-Draskovich József *A „Madárember". Egy 18. századi ferences szerzetes személyisége. Antonius Hueber atya* című tanulmányát egyaránt a kutatócsoport tagjai által gondozott és a „Lendület" Családtörténeti Kutatócsoport által kiadott 18. századi naplók, Therese Corzan és Hueber Antal naplói ihlették.[1] A Károlyi családdal kapcsolatos előadások hangzottak el a Magyar Levéltárosok Egyesületének vándorgyűlésén, 2023. július 24–26. között is Lakitelken.[2] Ezek közül Bakó Zsigmond előadása most kiegészített formában válik elérhető válik a Turul jelen számában, *A Károlyi Kutatócsoport honlapja, a Magyar Nemzeti Levéltár elektronikus levéltári szakrendszerei és az ISAD(G) levéltári szabvány* címmel.

Szintén a vándorgyűlésen hangzott el Tóth Ákos előadása a gróf Károlyi család 18. századi levelezéséről. Az előadás röviden ismertette a család impozáns, közel 83 000 levelet tartalmazó levélgyűjteményét (HU-MNL-OL-P 398), majd ezt követően bemutatta az előadó által az elmúlt két évben feldolgozott közel 3800 levelet, levélírók szerinti bontásban, amelyek közül több mint 2000 levelet betűhíven átírt. A most közölt dolgozat néhány olyan missilist mutat be, amelyek gróf Károlyi Ferenc (1705–1758) és gróf Csáky Krisztina (1706–1736) házasságkötésének eddig nem ismert részleteire mutat rá.

A főszerkesztő javaslatára egészítettük ki a Károlyi tematikus számot Zsoldos Tibor matematikus írásával, aki megfejtette a Károlyiakhoz sok szálon kapcsolódó újpesti városháza homlokzatának „különleges díszét". A dolgozatot abban a reményben is adjuk közre, hogy serkentse a városháza időkapszulájához kapcsolódó, esetlegesen még meglévő írott források előkerülését.

A Károlyaikkal kapcsolatos írások sorában egy interjú is olvasható, amelyet a kutatócsoport legújabb tagja, Rigó Renáta készített Károlyi Sándorral, a család fóti ágának tagjával, akinek még gyermekként kellett elhagynia az országot. Károlyi Sándor kutatóként kereste fel a Magyar Nemzeti Levéltárat, és vállalkozott családi emlékei felelevenítésére.

A Károlyi kutatócsoport honlapján[3] nyomon követhető a kutatócsoport és tagjainak tevékenysége. Várunk minden érdeklődőt.

1 A 18. századi arisztokrácia mindennapjai. Therese Corzan és Hueber Antal naplói (1757–1759) Szerk. Arany Krisztina et al. (Magyar Történelmi Emlékek Értekezések. Magyar Családtörténetek sorozat 3. kötet) Bp. 2021.

2 https://www.mlevandorgyules.hu/program.html, letöltés: 2023. nov. 20.

3 https://www.karolyikutatocsoport.com/

Dusnoki-Draskovich József

A „Madárember". Egy 18. századi ferences szerzetes személyisége. Antonius Hueber atya

The „Birdman". The personality of an 18th century Franciscan monk. Father Antonius Hueber

Father Antonius (Anton Hueber), a German-born Franciscan monk from Buda, was associated with Baron Ferenc Harruckern and his family from 1743 to 1758. In his partly diary-like subjective memoirs, he wrote about 11 stays in Gyula (at the centre of the Harruckern estate), usually in summer and autumn, and about a trip to Austria, but he also describes the Károlyi estates and their entertainments after the marriage of Jozefa Harruckern and Count Antal Károlyi in 1757. The original manuscript has been lost, but about half of it survives in copies. The paper discusses how, since the 1980s, the individual, the historical subject, has again come to the fore in historiography. The source is of mixed genre, considered by its author as a series of annales and amusing stories. The paper, after describing the author's monastic career, outlines his personality traits, but also examines his former emotional world, his sensitivities and his behaviour in aristocratic society. He turned to the world outside the monastery with positive and intense emotions. His main desire was to remain with his patrons as a house chaplain and entertainer, but his rejection of monastic life could only be expressed in his work in cryptic paraphrases and symbols. With particular passion, he persecuted, murdered and sometimes tried ‚guilty' birds in court, while amusing himself with the company of the castle. His ambivalent feelings towards monasticism were transferred to the birds as a symbolic substitute. For the birds to which St. Francis preached represented the Franciscans themselves, and in this process aggression came to predominate, meaning that the monk's behaviour could be understood in terms of the failed repression described by Freud.

A személyiség kérdése és a szöveg jellege

A „Madárember" cím valószínűleg Sigmund Freud esettanulmányai alapján jutott eszembe. Az ő *Farkasember* és *Patkányember* címmel megjelent munkáihoz hasonlóan részletes és elmélyült lélekelemzést nem tudok és nem is lehet egy évszázadokkal ezelőtt élt szerzetesről írni, akinek egyetlen műve nem is maradt ránk egészében.[1] A fenti cím tehát tiszteletadás, a jogossága pedig remélhetőleg kiderül a tanulmányból.

„Minden valaha élt ember különbözik mindenki mástól" – „nincs két egyforma személyiség".[2] A pszichológusok azonban a személyiséget általánosságban is vizsgálják. A történészek egy-egy korszak embereit általában vizsgálva inkább az individuum vagy az individualitás fogalmát részesítik előnyben. 2017-ben megjelent egy vaskos konferenciakötet *Személyiség és történelem. A történelmi személyiség* címmel és *A történeti életrajz kérdései* alcímmel.[3] Ez világosan jelzi, hogy az utóbbi évtizedekben nálunk is előtérbe került a történelmi szubjektum és az életrajz műfaja. (Egyebek között „biográfiai fordulatról" is írnak.) Az öt elméleti és módszertani, történészek és pszichológusok által írt bevezető tanulmányon kívül a többi egy vagy több történelmi személyiség életrajzi problémáival, illetve egy egyén vagy csoport pályaképének a felvázolásával és kérdéseivel foglalkozik. Bár alapjában a személyiség megközelítése volt a cél, érdekes, hogy a személyiség szó csupán egy címben tűnik fel, és a terjedelmes ajánló bibliográfiában sem szerepel, kivéve egy neves pszichológus (Gordon W. Allport) könyvét.[4]

Már az 1980-as években kezdtek a történetírásban olyan jelenségek előtérbe kerülni, amelyeket az addig vezető szerepet betöltő Annales-iskola mellőzött, háttérbe szorított. Jacques Le Goff sorolta fel ezeket a visszatéréseket: az esemény, az elbeszélés (az elbeszélő történetírás), az életrajz (de az önéletrajz,

1 Az első tanulmányt 1989-ben közöltem, ez megjelent azután önálló tanulmánykötetemben. *Dusnoki- Draskovich József:* Egy XVIII. századi arisztokrata család mulattatója. Antonius atya históriái. In: Nyitott múlt. Tanulmányok, történetek Gyuláról, Békés vármegyéről és a fordított világról. Gyula 2000. (Gyulai Füzetek 12.) 186–255. E kötetben egy másik tanulmányt is megjelentettem, amely újabb összefüggésből közelítette meg a témát: A fordított világ mentális sémája és Antonius atya fordított világa. Uo: 256–308. Végül kutatásaim eredményét disszertációmban összegeztem. *Dusnoki József:* Főúri élet a Harruckern család gyulai kastélyában. PhD-disszertáció, ELTE. Bp. 2006. (kézirat) Most csak a személyiséggel kapcsolatos kérdésekre igyekszem összpontosítani.

2 *Charles S. Carver – Michael F. Scheier:* Személyiségpszichológia. Bp. 2006. 31.

3 Személyiség és történelem. A történelmi személyiség. A történeti életrajz módszertani kérdései. Szerk. Vonyó József. Pécs–Bp. 2017.

4 *Tóth Imre:* A szakértelem korlátai és a történeti környezet. Személyiségrekonstrukció Kánya Kálmánról. Uo. 441–454.

az ego-histoire műfaja is), a politikatörténet és a szubjektum.[5] Ezek sok tekintetben megújulva térhettek vissza a 20. század utolsó évtizedeitől kibontakozó történelmi irányzatokban is, mint például a mikrotörténelem, a mindennapi élet története, a történeti antropológia, az új kultúrtörténet (New Cultural History), a nőtörténelem vagy a társadalmi nemek története, a pszichohistória vagy pszichobiográfia. Az új társadalomtörténetben is helyet kaphat történelmi cselekvőként az egyén és a család.[6] Itt még csak azt említem meg, hogy Le Goff egy mintaszerű életrajzot írt Szent Lajos francia királyról.[7] A másik, nálunk szintén jól ismert francia középkorász, Georges Duby pedig már 1980-ban kifejtette azt, hogy szerinte „az életrajz az egyik legnehezebb s egyben legérdekfeszítőbb történeti műfaj, mert a személyiség – akárha kivételes – azonos életet él, mint kortársai, osztozik velük magatartásformáikban, gondolkozásmódjukban, világfelfogásukban". „Ugyanakkor – sajátos egyéniségével, tetteivel, szavaival, azzal, ami a megszokottól elütő, szabályellenes, amit még más sohasem mondott ki – ez az ember megmozgatja, felrázza környezetét, hullámokat ver maga körül…"[8] Kétségtelenül Antonius atya is hatott ekként a maga szűk világára, környezetére.

Végül Jean-Pierre Vernant francia ókortörténészre hivatkozom, aki az egyén vizsgálata során három kategóriát különböztetett meg:

1. A szoros értelemben vett individuum. (Ennek helye és szerepe a csoportjában; az érték, amelyet neki tulajdonítanak; mozgáslehetőségének a határai; relatív autonómiája az intézményes keretekkel szemben.) Az individuumnak a biográfia műfaja felel meg, amely az egyedi személyiség életére összpontosít.
2. Az alany vagy szubjektum. (Amikor az egyén egyes szám első személyben, a maga nevében megszólalva kifejez bizonyos vonásokat, amelyek egyedi létezővé teszik.) Az alanynak az önéletrajz és a memoár felel meg, amelyben az egyén maga meséli el az életpályáját.
3. Az én (self), a személyiség. (A pszichológiai gyakorlatok és attitűdök olyan együttese, amely az alanynak a bensőség és az egyediség dimenzióját adja.) Az énnek a vallomások, a bizalmas naplók felelnek meg, amelyek esetében az írás anyagát a belső élet, az alany egyedi személyisége formálja a maga pszichológiai összetettségében és gazdagságában, relatíve kommunikálhatatlan voltában.[9]

Itt egyelőre csak annyit jegyzek meg, hogy Antonius atya műve egyebek mellett akaratlan vallomás a személyiségéről. A páter 1743-tól 1758-ig élvezte Harruckern Ferenc Domokos báró és családja pártfogását és vendégszeretetét Gyulán, a Békés vármegye nagy részére kiterjedő (de Csongrád és Arad vármegyébe is átnyúló) Harruckern-uradalom központjában. Kézirata 12 része 11 gyulai tartózkodás (általában a nyári és őszi hónapokban), valamint az 1756. évben egy októberi ausztriai utazás történetét foglalta magában, amelynek során megtekinthette a bárócsalád bécsi házát és a Wiedenen lévő kertjét, nyári kastélyát is. Az eredeti kézirat már nincs meg.[10] Éble Gábor levéltáros azonban 1895-ben lemásolta és gót betűkről latinra írta át Károlyi Tibor gróf megbízásából a Károlyiakat érdeklő részeket, vagyis a kézirat mintegy felét. Az eseménydús és legterjedelmesebb 1757. (az ifjú Károlyi Antal gróf és Harruckern Jozefa esküvője) és 1758. évet, amikor az események egy része Gyula, illetve a gyulai Harruckern-kastély mellett a Károlyiak birtokain zajlott, ezen kívül még néhány fejezetet 1743-ból és 1756-ból.[11] Bara Júlia megtalálta az OSZK kézirattárában Theresa Corzan, Harruckern Jozefa társalkodónője, egyben ének- és zenetanárnője olasz nyelvű naplóját, aki 1757-ben a bárócsaláddal utazott Gyulára, és 1757-től 1759-ig vezetett naplója részben párhuzamos Antonius atya művével. Ez lehetett az indítéka annak, hogy mindkettőt lefordítsák magyarra és egy kötetben publikálják, bevezetőkkel és kísérő tanulmányokkal ellátva.[12]

5 *Jacques Le Goff:* Préface à la nouvelle édition (1988). In: La Nouvelle Histoire. Dir. Jacques Le Goff. Bruxelles 2006. 15–17.; *Uő:* Visszatérések a mai francia történetírásban. BUKSZ 12 (2002) 192–197.

6 Ezeket az irányzatokat és új tendenciákat ismertető munkákból csak néhány könyvet emelek ki. *Szijártó M. István:* A történelem diskurzusa. Bevezetés a 20. századi történetírás történetébe és elméletébe. Bp. 2021.; *Gyáni Gábor:* A történeti tudás. Bp. 2020. (Osiris társadalomtudományi könyvtár); Historiographies. Concepts et débats. I-II. (Dir. Christian Delacroix et al. Paris 2010.; *Roger Chartier:* Au bord de la falaise. L'histoire entre certitudes et inquiétude. Paris 2009.; Kompass der Geschichtswissenschaft. Ein Handbuch. Hrsg. Joachim Eibach – Günther Lottes. Göttingen 2002.

7 *Le Goff, J.:* Saint Louis. Paris 1996.

8 *Georges Duby – Guy Lardreau:* Párbeszéd a történelemről. Bp. 1993. 58.

9 *Jean-Pierre Vernant:* L'individu dans la cité. In: L'individu, la mort, l'amour. Soi-même et l'autre en Grèce ancienne. Paris 2017. 211–232.

10 Az eredeti kéziratról Haan Lajos és Adolph Dux írt komoly ismertetést. *Haan Lajos:* B. Harruckern udvara Gyulán 1743–1758. években. Békésvármegyei Régészeti és Művelődéstörténelmi Társulat Évkönyve. I. Gyula 1874/75. 13–28.; *Adolph Dux:* Ein fröhlicher Mönch. In: Aus Ungarn. Literatur- und culturgeschichtliche Studien. Leipzig 1880. 163–205. Egy könnyed tárcát írt róla *Takáts Sándor:* Antóniusz páter. Budapesti Hirlap. 1898. február 25. 1–3. Dux figyelt fel arra, hogy a páter alakja is érdekes, a kézirat alapján szinte megelevenedik előttünk. Mivel német olvasóközönségnek írt, sok részletet idéz a szövegből.

11 HU-MNL-OL-KK-K 383. [Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Központi Könyvtár] Az Éble által adott cím a kötet címlapján: „Hueber Antal kapisztránus barátnak 1743–1758-ig vezetett naplójából a Károlyi grófokat érdeklő részek". A gyulai származású irodalomtörténész, Tarnai Andor 1987 körül eljuttatta ennek egy fénymásolatát a Békés Megyei Levéltárba. Akkor kezdtem el foglalkozni a témával.

12 A 18. századi arisztokrácia mindennapjai. Therese Corzan és Hueber Antal naplói (1757–1759). Szerk. Arany Krisztina – Bara Júlia – Laczlavik György – Lengyel Nóra. Bp. 2021. (Magyar történelmi emlékek. Elbeszélő források. Magyar családtörténetek: Források 3.) Hueber naplóját Surinás Olga, Corzan naplóját Arany Krisztina fordította le. Sajnos, a 63. oldalon a páter által adott hosszú cím fordításában tévesen szerepel a szerző neve, aki ott hivatalos pontossággal adja meg nevét és adatait. Nem Antonio, hanem Antonius Hueber páter (vagy atya) a helyes fordítás. (A „patre Antonio" ablatívuszban áll egy passzív szerkezetben.) A német társalgásban ennek megfelelően „Pater Antoni" volt a megszólítása. Az olasz Antonio csak az 1758. évben fordul elő két fejezetben. Ez annak tudható be, hogy 1757–58-ban Therese Corzan csatlakozott Jozefához, akivel gyakorolták az olasz társalgást is. Az évődő, pajkos hangnem jelzője, hogy „Pater Antonio"-nak kezdték szólítani az atyát, amit ő láthatólag nem vett rossz néven. Antonius atya művének egy részét én is lefordítottam, amelyből az 1757. évi esküvőről és az azt követő gyulai szórakozásokról szóló 12 fejezet jelent meg. *Antonius Hueber:* Iratok, vagyis különféle mulatságos történetek évek szerint… (részlet). In: A hétköznapok historikuma. Szerk. Dusnoki-Draskovich József – Erdész Ádám. Gyula 1997. (Körösök vidéke 5.) 162–184.

Antonius atya munkája kevert műfajú.[13] Vernant kategóriái közül a memoár (emlékirat) és a napló jöhet szóba. Egyes szám első személyben fogalmaz. Szubjektíven, az én nézőpontjából (aki szerző, a középpontban álló elbeszélő és szereplő is egyben) számol be olyan eseményekről, amelyeknek tanúja, résztvevője vagy éppen aktora (cselekvője) volt.[14] Csak a közelmúlt történéseit, élete egy szakaszát, azokat a kivételes napokat tartotta emlékezetre méltónak, amelyeket a Harruckern család társaságában tölthetett. A báró asztalánál humorosan elmesélte addigi életútját és azt, hogy miként lépett be a ferences rendbe, de ezt kéziratába sajnos nem iktatta be.[15] Saját tevékenységei mellett egy sajátos mikrovilágot, a Harruckern (és részben a Károlyi) arisztokrata család mindennapi életét és nevezetes eseményeit örökítette meg.[16] A korabeli magyarországi emlékirat-irodalom is ezt a tendenciát mutatta, a „nagypolitika" témái háttérbe szorultak, a hétköznapok, a szűkebb, intimebb szféra bemutatásával, anekdotikus történeteivel szemben.[17] Találhatók ugyan emlékiratában kevésbé kidolgozott, naplószerű fejezetek, azonban az egyes évek szerinti részeken belül nem az aktuális dátumok tagolják a szöveget (mint a Corzan-naplóban), hanem címmel ellátott fejezetek (pontok) olvashatók, amelyek esetében az egyes események kronológiai sorrendje sokszor nem világos. (Gyulán legfeljebb feljegyzéseket készített emlékeztetőként, és a kolostorba visszatérve öntötte formába történeteit.) A gyulai esküvőt követő nagykárolyi utazás kapcsán megemlíti, hogy az utazást Károlyi grófné (Jozefa) kívánságára egyszer már külön, sietősen leírta, mégis úgy tartotta jónak, hogy ezt „minden körülményre tekintettel még részletesebben az annalesbe illessze, nehogy a jelen történeteknek a legapróbb részlete is hiányozzon". „A nevezetes dolgok és a csodás történetek méltók arra, hogy nemcsak egyszer, hanem kétszer és többször is följegyezzék őket a nem múló emlékezet számára" – állapítja meg a dolog indoklásaként.[18] A 18. fejezetben ismét kitér az eljárásra és a saját műfaji elképzelésére: „Habár az egész idő alatt, míg Nagykárolyban voltunk, nem múlt el nap, hogy ne láttunk volna valami más különleges dolgot, amely kétségkívül nagyon is méltó volt arra, hogy napról napra följegyezzék és egy naplóba (*Diario*) foglalják, de kivált azért, mert ez már megtörtént, az egyöntetűség érdekében jobbnak véltem, ha ennek a megkezdett annalesnek formája és módja szerint haladok tovább."[19] Tehát az utazást és a nagykárolyi vigasságok eseményeit Jozefa számára naplóban is megírta, de a művét, amely ránk maradt, nem naplónak, hanem évkönyvnek tekintette. Ez eléggé tágan értelmezett műfaj volt, a legkülönfélébb eseményeket örökíthette meg. Az egyes éveken belül tematikus felépítésű is lehetett. E műfaji megjelölésből mindenesetre kiderül, hogy Antonius atya a történelem tárgykörébe sorolta alkotását.

Az általa adott hosszú címben azonban egy másik műfaj is szerepel: *Unterschidliche Lachenswürdige Jahrsgeschichten*, azaz „különféle mulatságos történetek évek szerint" (vagy: évről évre). A *Geschichten* szón kívül a *Hystorien* szót is többször használja ugyancsak történet jelentéssel.[20] Amikor egy hölgyet (Jozefát) láthatott lovagolni, olyannyira kedve telt a csodás látványban, hogy rögtön lerajzolta ezt a históriát, majd a kolostorban kifestette élénk színekkel, és az összes ferencesnek megmutatta.[21] Tudatában volt annak, hogy az egyik szerencsés képessége történetek humoros előadása. Ezzel nyerte el a báró kegyét, de a felesége, Dirling Antónia szórakoztatására is különféle históriákat kellett mesélnie.[22] Gyulán nemcsak a házi káplán teendőit látta el, hanem a mulattató szerepkörét is betöltötte. (Történetmesélésre, tréfákra gyakorta az étkezések során nyílott alkalom.) Tehát az oralitás, a szóbeli készség és gyakorlat volt a kiindulópont ahhoz, hogy mulatságos történeteket próbáljon írni, amelyeket végül csak urainak szánhatott ajándék gyanánt, emlékként. Történetei rövidek (néhány oldalasak), nem kitaláltak (*res fictae*), hanem a való életből vettek (*res factae*), mert vele estek meg vagy saját szemével látta őket, de kivételesen hallott esetet is följegyzett. A történet szó kapcsán leginkább háborúk, népek, országok, városok története juthat eszünkbe. Azonban rövid, igaz vagy annak vélt történetek elbeszélése természetesen bőven található már az antik történetírásban és irodalomban, majd a keresztény hagyományban is (a Bibliától a szentéletrajzokig, legendákig). Lehettek szórakoztatóak is (például anekdoták, szellemes történetek, novellák, prédikációs exemplumok), de többnyire tanítani is akartak, tanulsággal szolgáltak. (Még Boccaccio és Navarrai Margit novellái esetében is világosan megfogalmazódik az erkölcsi nevelés szándéka.) Antonius atya azonban nem kívánt tanítani, hanem csak szórakoztatni. A 18. században az olvasóközönség valóság iránti igénye miatt a regényeket és elbeszéléseket divat volt igaz történetként

13 Haan és Takáts naplónak, Dux emlékiratnak tartotta. (Éble naplót, emlékiratot, sőt emlékkönyvet ír.) Ha mindenképpen egy szóval kell jelölni, én emlékiratról vagy történetekről írok.

14 Vö. *Nagy Levente:* Az emlékirat-irodalom. 1704: Bethlen Miklós Önéletírása. In: A magyar irodalom történetei. I– III. A kezdetektől 1800-ig. Szerk. Jankovits László – Orlovszky Géza. Bp. 2007. I. 557.

15 HU-MNL-OL-KK-K 383. 1743. 2. fej. 11–12. A továbbiakban is így, az év, a fejezet („pont") és az oldalszám (pagina) megadásával hivatkozom Éble másolatára. Az idézett részleteket saját fordításomban közlöm. Erre így utalok a továbbiakban: Ford. D.-D. J.

16 A Harruckernekről több új adatot hoz *Johann Pammer:* Johann Georg Freiherr von Harruckern. Vom Mühlviertler Bauernbuben zum ungarischen Magnaten. Schenkenfelden 2013. Ebben a kötetben két fejezetet Erdész Ádámmal közösen írtunk. *Dusnoki-Draskovich József – Erdész Ádám:* Das Komitat Békés und die Familie Harrucker és Schlossleben in Gyula zur Zeit von Franz Dominikus von Harruckern. Uo. 152–177. és 210–223.; Lásd még *Szilágyi Adrienn:* Az uradalom elvesztése. Nemesi családok a 19. századi Békés megyében. Bp. 2018. (Magyar történelmi emlékek. Értekezések. Magyar Családtörténetek: Tanulmányok). A Károlyiakról az esküvő kapcsán érdekes tanulmányt közölt *Bara Júlia:* Gróf Károlyi Antal és báró Harruckern Jozefa házasságának háttere és körülményei. In: A 18. századi arisztokrácia mindennapjai i. m. 13–37. Szintén ő ír Antonius atyáról és művéről e kötetben. *Bara Júlia:* A forrásról. Uo. 55–62.

17 *Gyenis Vilmos:* Emlékirat és anekdota. Irodalomtörténeti Közlemények 74. (1970) 305–321.; *Uő:* A XVIII. század anekdotájáról. In: Irodalom és felvilágosodás. Tanulmányok. Szerk. Szauder József – Tarnai Andor. Bp. 1974. 715–732.

18 HU-MNL-OL-KK-K 383. 1757. 15. fej. 103. Ford. D.-D. J.

19 HU-MNL-OL-KK-K 383. 1757. 18. fej. 119. Ford. D.-D. J.

20 HU-MNL-OL-KK-K 383. 1. Ford. D.-D. J. és 1758. 6. fej. 199.; *Dux, A.:* Ein fröhlicher Mönch i. m. 185.

21 HU-MNL-OL-KK-K 383. 1757. 6. fej. 21.

22 HU-MNL-OL-KK-K 383. 1758. 6. fej. 199.

(*histoire véritable*) feltüntetni.[23] Antonius atya a mulatságos történetek fogalmát láthatólag igen szélesen értelmezte. Azokat is közéjük sorolta, amelyek egyszerűen ünnepi eseményekről, mulatságokról, játékokról, tréfákról és egyéb szórakozásokról szólnak. Igazán jól sikerült történetei a valóságos életet megjelenítő kisepikai egységhez, az „eredeti anekdotához" állnak közel.[24] Irodalmi, retorikai szempontból is vizsgálhatók.[25] A történetírói munkára utal műve címében az a megfogalmazás, hogy a mulatságos történeteket „röviden összefoglalta, elrendezte és évről évre összeírta".[26] Nemcsak mulatságos, hanem nevezetesnek, csodálatosnak és különlegesnek ítélt históriákat vagy dolgokat is megörökített.

Úgy tűnik, hogy a történelem Antonius atya szemében olyan példatár volt, amelyből tanulságokat lehet leszűrni. Az esküvőt követő nagykárolyi eseményekről igyekezett „minden részletre tekintettel, még részletesebben" beszámolni. Igazából csak ekkor vált át a családi krónikás beszédmódjára. Az igényesebb, reprezentatív megörökítés eljárásaként legtöbbször a példává emelést, a példaként bemutatást alkalmazza. (Mint példák szerepelhetnek urai egyes vonásai, megtörtént események vagy ezek szereplői, valamint egyes jelenségek, dolgok.) A fejezeteket egy-egy tétellel indítja, ezután fejti ki a tételt illusztráló vagy igazoló példát, esetleg példákat. Mivel indító tételei jobbára közhelyek, és a valós történetek sem mélyebb értelműek, a példává emelés többnyire külsőleges retorikai megoldás marad. Történetei ilyen felépítésére a prédikációk hatottak. A ferencesek a prédikációban szívesen éltek az exemplum (példa) műfajával. Az exemplum „célzatos és tanulságos kis történet". „Célja szerint több válfaját különböztetik meg, illusztráló, okulást célzó, állítást, tételt, szabályt igazoló változatait" – állapítja meg Sinkó Ferenc.[27] „Amennyiben az exemplum kifejezetten elbeszélést tartalmazott, históriának, történetnek nevezték. Többféle jelzőt is adnak nekik: jeles, csodálatos, tanulságos, különös történetek."[28] (A szentek életrajzai szintén tartalmaztak rövid, példás történeteket, amelyek tanulsággal szolgáltak.) Meg kell említeni emellett, hogy Antonius atya bizonyíthatóan forgatta Baldassare Castiglione először 1528-ban kiadott könyvét az udvari emberről (*Il libro del cortegiano*) egy német vagy esetleg egy latin fordításban.[29] Abban azt is megtalálhatta, hogy a szellemesség (élc, tréfa) egyik fajtája „a kellemes és tetszetős összefüggő elbeszélés, amely teljes egészében elmesél egy esetet".[30] A következő jellemzés alapjában érvényes lehet a személyére: „Ismerünk olyan embereket, akik olyan kellemmel és olyan szórakoztatóan mesélnek el és fejeznek ki egy velük megtörtént, látott vagy hallott dolgot, hogy mozdulatokkal és szavakkal szemünk elé idézik, és szinte kézzelfoghatóvá teszik az eseményeket…"[31]

Életútja és személyiségvonásai

Antonius atya, vagyis Anton Hueber (1715–1768) életrajzi adatait Éble Gábor gyűjtötte össze.[32] Ezekből egy szerény, de változatos szerzetesi pálya képe bontakozik ki előttünk. Hueber Sebestyén budai német sütőmester fiaként született a budai várban 1715. február 23-án. Ilokon (Szerémújlak), 1734-ben lépett az obszerváns ferences rend bosnyák-bányavidéki rendtartománya tagjainak sorába. (Új rendi nevet nem vett fel, hiszen Páduai Szent Antal és Remete Szent Antal nevét viselte.) Antonius testvér akkor 19 éves volt, és nyilván a rendben folytatta tanulmányait, megszerezte a szükséges vallási és latin nyelvi ismereteket, mivel öt év múltán áldozópappá szentelték (vagyis szerzetespap lett). 1743-tól 1747-ig Aradon a várőrség német hitszónoka volt. (Magyarul kevéssé tudott.) Éble szerint jó hitszónok volt, mert a rend hatósága e minőségben mindig a legfontosabb helyeken alkalmazta. Aradról jött első ízben Gyulára. Zárdafőnöke kíséretében tett tisztelgő látogatást Harruckern Ferenc bárónál, akit 1743. június 6-án iktattak be ünnepélyesen Békés vármegye főispáni székébe. 1747. október elsejétől tabáni plébánosként szolgált egy évig, onnan Máriaradnára került hitszónoknak. 1749-ben a rend bácsi zárdájában volt növendékmester, majd 1750–1752-ben Aradon házfőnök. Utána 1761-ig Budán német hitszónok, emellett 1756-tól a vízivárosi kolostor vikáriusa (helyettes házfőnöke), valamint az általa alapított világi harmadik rend igazgatója volt. Szerzetesi karrierje láthatólag itt ért a csúcsra. Az 1757. június 15-én kiadott pápai bulla a bosnyák-bányavidéki rendtartomány magyarországi és szlavóniai konventjeiből megalakította a Kapisztrán Szent Jánosról nevezett Ferences Rendtartományt, ezért ír róla kapisztránus barátként Éble.[33] 1761-ben az aradi zárda vikáriusa lett, ahol 1768. június 15-én halálozott el 53 évesen. Műve alapján arra a megállapításra jutottunk, hogy valószínűleg nem önszántából lett szerzetes, vagy pedig utóbb bánta meg a rendbe lépését. Nem volt igazán szerzetesnek való. A kora újkorban többnyire a családfő döntött a pályaválasztás és a házasságkötés kérdéséről. Ebben az esetben nem tudjuk megválaszolni, miként kerülhetett Budáról a délvidéki Ilokra. Talán már elhagyta családját,

23 *Reinhart Koselleck:* Elmúlt jövő. A történeti idők szemantikája. Bp. 2003. 58.
24 *Gyenis V.:* A XVIII. század anekdotájáról i. m. 719.
25 Mint szöveget próbáltam elemezni történeteit. *Dusnoki- Draskovich J.:* Egy XVIII. századi arisztokrata család mulattatója i. m. 191–200. és *Dusnoki J.:* Főúri élet i. m. 11–21. Szintén kitér a szöveg jellegzetességeire *Bara J.:* A forrásról i. m. 60–61.; *Lengyel Nóra:* 18. századi változatok egy témára: egy társalkodónő és egy ferences szerzetes naplótöredékei. In: A 18. századi arisztokrácia mindennapjai i. m. 47–50.
26 HU-MNL-OL-KK-K 383. 1. Ford. D.-D. J.; Vö. *Koselleck, R.:* Elmúlt jövő i. m. 57.
27 Csudatörténetek. Száz példa 17–18. századi katolikus prédikációkból és példagyűjteményekből. Vál., előszó és jegyz. Sinkó Ferenc. Bp. 1985. 6.
28 Uo. 19.
29 Erről részletesen írtam. *Dusnoki-Draskovich J.:* A fordított világ i. m. 283–288.; *Dusnoki J.:* Főúri élet i. m. 70–76.
30 *Baldassare Castiglione:* Az udvari ember. Ford., jegyz. és utószó Vígh Éva. Bp. 2008. 2. könyv, 48. 135.
31 Uo. 2. könyv, 43. 130.
32 HU-MNL-OL-KK-K 383. Éble Gábor feljegyzései a másolata végén hat számozatlan oldalon.
33 *Szabó György Piusz:* Ferencrendiek a magyar történelemben. Bp. 1921. 94–100.; *Bárth Dániel:* A zombori ördögűző. Egy 18. századi ferences mentalitása. Bp. 2016. (Vallásantropológiai tanulmányok Közép-Kelet-Európából 3.) 43–45, 157–181.; Magyar Katolikus Lexikon. Főszerk. Dr. Diós István. I–XVII. Bp. 1993–2014. VI. 143–144.

és vándorolva sikertelenül próbált megélhetést találni, emiatt lépett a ferences rendbe. Koldulórendi szerzetesként egyszerű, aszketikus életet kellett élnie, de nem volt elzárva a világtól, hiszen lelkipásztori feladatokat is ellátott. Arcképe eredetileg a gyulai kastélyban függött, de már csak fekete-fehér fotómásolata volt ismert.[34] Most kiderült, hogy nem kallódott el a festmény, hanem a legjobb helyen, a Magyar Ferences Könyvtár gyűjteményében őrzik, és közölték is színes fotómásolatát.[35] Kérdéses, hogy tükör segítségével festett önarcképről, vagy pedig professzionális festő alkotásáról van szó.

Antonius atya személyiségét vizsgálva abból a meghatározásból indulhatunk ki, hogy „a személyiség mintázatokban – ismétlődésekben, állandóságokban – mutatkozik meg".[36] Ezt fejezi ki, hogy vannak bizonyos jellemzői, tulajdonságai. Sok személyiségvonás létezik, de a legfontosabbakat sikerült a pszichológusoknak egy *ötfaktoros modell* keretében megállapítaniuk (ez a *big five*).[37] Antonius atya sajnos már nem végezheti el a szükséges személyiségtesztet, így tudományosan értékelhető eredményt nem kaphatunk. Csupán arra kereshetünk választ, hogy az öt faktorba rendezett személyiségvonások közül melyek tűnnek jellemzőnek a művéből kibontakozó személyiségére.

Az első faktor az extraverzió. A kétpólusú skálán a magas érték a társaságkedvelő, közvetlen, barátságos embereké. Antonius atyát ilyennek látjuk, de nem volt domináns és magabiztos, hanem inkább félénk és bizonytalan. Nem erőszakos, hanem önalávető (ebben fontos szerepet játszott a szerzetesi engedelmesség, alázat és az, hogy gyakran urai társaságában szemlélhetjük a viselkedését), inkább bőbeszédű és spontán, mint csendes és gátlásos. A második faktor a barátságosság, amely valóban jellemezte. Tehát nem volt barátságtalan, hanem meleg (nem hideg), kedves (nem nyers), jó természetű (nem ingerlékeny), udvarias (nem bárdolatlan). Az utóbbi úgy értendő, hogy igyekezett az udvari ember civilizált viselkedését elsajátítani. A skálán magas értéket elérők meleg, együttműködő, szerethető emberek, akik jól kijönnek másokkal. Egyes szerzők szerint egyfajta engedelmes szolgálatkészséget, gondoskodást és érzelmi támogatást is magában foglalhat ez a faktor. Ezek közül azt láthatjuk, hogy urai minden kívánságát a legengedelmesebben kiszolgálta. A harmadik faktor a lelkiismeretesség. Ez feladatai elvégzésében túlzott mértékben is érvényes rá, vagyis alapos volt (nem felületes), inkább óvatos (mint meggondolatlan), szorgalmas (nem lusta), felelősségteljes (nem felelőtlen), komoly (nem frivol). (Frivol helyett inkább vidámnak mondhatnánk.) A magas értéket a megbízható, célorientált, állhatatos, a döntéshozás során megfontolt emberek kapják, de nem biztos, hogy a felsorolt jelzők mindegyike érvényes a vizsgált esetben. A negyedik az emocionalitás (vagy neuroticizmus). Ez a faktor azt mutatja meg, hogy valaki mennyire éli meg és mutatja ki az érzelmeit. Antonius atya erőteljesen és gyakran kifejezésre juttatta érzelmeit az emlékiratában, azonban meg kell jegyeznünk, hogy korának embereit még aligha jellemezte az érzelmek kimutatásának túlzott kontrollja. Inkább izgulékony volt, mint higgadt, inkább szorongó, mint nyugodt. (A szituációtól függően lehetett laza és kiegyensúlyozott vagy feszült és ideges.) Az alacsony értékek a skálán érzelmileg stabilabb, akár sztoikus vagy érzelemmentes személyt takarhatnak. A magas értéket elérők szorongó vagy érzelmileg kissé ingatag személyiségek. Antonius atya valószínűleg az utóbbihoz állt közelebb, sztoikus nyugalomról semmi esetre sem beszélhetünk. Az utolsó faktor az intellektus (vagy a tapasztalatok iránti nyitottság). Egyértelműen kíváncsi volt (nem érdektelen), kreatív (nem kreatív), fantáziadús (nem egyszerű), inkább kifinomult (mint durva) és intellektuális (mint ösztönös). A skálán nagyobb értéket elérők kíváncsibbak, függetlenebbek, nagyobb képzelőerejűek, jobban érdeklődnek az új ötletek iránt, szeretik az újdonságokat. Antonius atya feltétlenül nyitott volt a tapasztalásra, mindarra az újdonságra, amelyet az arisztokrata élet kínált számára. Kíváncsi volt a főúri kastélyokra és kertekre, az ismeretlen városokra (mint Bécs vagy akár Temesvár), a művészeti alkotásokra, a templomokra, a szép tájakra és minden érdekességre. Kreativitása a történetek mesélésén és megörökítésén kívül több téren is megnyilvánult, alkalmi verseket és színdarabokat tudott írni, rajzolt és festett, asztaldíszeket, betlehemet és madárházat készített. A személyiségvonások öt faktorba rendezése tehát nagyrészt használhatónak bizonyult, bár csupán arra kísérelhettem meg választ adni, hogy az ellentétes végletek közül melyik felé hajlik szerintem a mérleg nyelve. Személyiségének ellentmondásosságát az extraverzió és az emocionalitás faktoránál érzékelhetjük.

Érzelmek, érzékek és viselkedés

Antonius atya szerencsés embernek tartotta magát. Amint írja, ő a szerencsés vándor példája: „Ezt jelenthetem ki az én nagyméltóságú uram magas kegyének köszönhetően az egész világ előtt, mivel nem mindenki, mit is mondok, sok közül kevés, sőt a kevesek közül én vagyok csak az egyetlen ferences a kapisztránus rendtartományból, aki oly szerencsés, hogy évente egy ilyen kellemes, jelentős, kívánt (sőt még több), egy ilyen nagyméltóságú, kegyes és jóságos úr erre az örömteli utazásra meghív és rendel, és vele nem franciskánus módjára, hanem úrként utazhatom. Isten meg fogadja" – fűzi hozzá magyarul az utolsó szavakat.[38] Amikor végre Gyulára vagy 1756-ban az ausztriai utazásra indulhat, szinte eksztatikus örömöt érez. (Örömében majd' táncra perdül. A budai kolostort elhagyva a harmadik mennyországban érzi magát Pál

34 *Scherer Ferenc:* Gyula város története. I–II. Bp. 1938. I. 336. A gyulai kastélyról a Harruckernek idejében én is írtam. *Dusnoki-Draskovich J.:* Egy XVIII. századi arisztokrata család mulattatója i. m. 223–229. és *Dusnoki J.:* Főúri élet i. m. 98–108. Legutóbb történetének átfogó bemutatását nyújtja *Velladics Márta – Virág Zsolt:* A gyulai Harruckern – Wenckheim – Almásy-kastély története. In: Gyulai Almásy-kastély Látogatóközpont. Kastélytörténet – kiállításvezető – érdekességek. Szerk. Virág Zsolt. Gyula 2015. 29–55.

35 A 18. századi arisztokrácia mindennapjai i. m. Képmelléklet II. 1. kép

36 *Carver, Ch. S. –Scheier, M. F.:* Személyiségpszichológia i. m. 31.

37 Uo. 85–90.; *Philip Zimbardo – Vivian McCann:* Pszichológia mindenkinek. I–IV. Motiváció, érzelmek, személyiség, közösség. Bp. 2018. III. 94–101. A személyiségvonásokról ezt a két művet vettem alapul.

38 HU-MNL-OL-KK-K 383. 1758. 1. fej. 171–172. Ford. D.-D. J.

apostol oldalán.)[39] Gyulán, Nagykárolyban és Bécsben érzi igazán boldognak magát. Sokszor számol be a különféle szórakozások kapcsán örömökről, vidámságról, amelyeknek ő is részese. Gyakran csodálkozik, ámul és bámul, mert valamilyen számára új, nagyszerű dolgot, ritkaságot lát. Mohón csodálja a művészetek és a mesterségek alkotásait, a látnivalókat, gyönyörködik a festményhez hasonlatos tájban. Bécsbe eljutva „vágyai egyetlen célját" éri el, és az *Énekek éneke* menyasszonyához, majd az ótestamentumi Józsefhez hasonlítja magát. Azonban nem Istent áhítja szerelmesen, hanem a várost ízleli, issza mámorosan. Szójátéka is ezt fejezi ki: *Wien*ből kis változtatással *Wein*t kap. Bécs így Krisztus, a Vőlegény, illetve az istenszerelem borának helyébe lép. Urai után is vágyakozik, hálás nekik, szereti, erények példáinak, sőt isteninek, angyalinak láttatja őket. Tehát csupa erős, pozitív érzelmet tapasztalhatunk, amelyek többször is kifejezésre jutnak művében. A pszichológusok szerint korlátozott számú alapérzelemmel rendelkezünk, a kombinációikból létrejövő másodlagos érzelemből viszont sok van. Robert Plutschik nyolc alapérzelmet és szintén nyolc másodlagos érzelmet mutatott ki matematikai elemzéssel.[40] Az alapérzelmekből hat található meg Antonius atyánál: várakozás, öröm, elfogadás, félelem, meglepetés és szomorúság. Hiányzik a harag és az undor. (Egy másik kutató az alapérzelmek közé sorolja az érdeklődést is, amely egyértelműen jellemzője volt.) A másodlagos érzelmekből öt jól látható: szeretet, alávetettség, csodálat, csalódottság és optimizmus. Az agresszivitás és a bűntudat érzelme kimutatható, de csak áttételesen nyilvánult meg. (Erről alább lesz még szó.) Hiányzik a megvetés.

A vidámság nyilvánvalóan alkati tulajdonsága volt, de ferences szocializációja, a Szent Ferenc-i minta és szellemiség is hozzájárulhatott. „Amit kora teológusai kezdtek kifejteni az emotivitás természetességéről, azt Ferenc megélte akként, hogy minden érzelmét spirituális programja szolgálatába állította. Így például az örömöt, a nevetést, az együttérzést és a fájdalmat is" – állapítja meg Damien Boquet. Nem volt szomorú szent, a bűnbánatot is örömmel élte meg.[41] Amint Jacques Le Goff írja, ennek az örömnek a forrása részben az isteni szférához tartozik: „Transzcendens élmény, a kegyelem jele, a szentlélek műve, mely az evangélium megértéséből és a szegénységből fakad."[42] Első biográfusa, Celanói Tamás idézi intelmét, amelyet a Regulába is bevett: „Vigyázzanak a testvérek, hogy kifelé ne mutassák magukat szomorúaknak és komor tekintetű képmutatóknak, hanem legyenek örvendezők, vidámak, megnyerők és hozzájuk illően kedvesek az Úrban."[43] Antonius atya a való életben és a történeteivel egyaránt mulattatni akart. Ezzel egy ferences erényt, a Ferenc példáját követő *ioculatorság*ot, az embereket „lelki vidámságra indító" mulattatást gyakorolta.[44] Csakhogy egy teljesen elvilágiasodott változatban, egy arisztokrata család igényeit kiszolgáló mulattatóként. Castiglione könyve is pozitívan értékeli a szellemes mulattatni tudást (amelyet Jozefáról írva dicsér erényként a páter) és vidámságot, nevetést: „… a nevetés csak az emberekre jellemző, és szinte mindig a lélekből fakadó egyfajta vidámság jele".[45] Az udvari ember „tudja a hallgatóságot egyfajta kellemmel felüdíteni, szellemes mondásokkal és élcekkel vidámságot és nevetést kiváltani úgy, hogy unalmat és csömört soha nem okozva, állandóan szórakoztató legyen".[46] Vagyis a ferences és az udvari ember mulattatni tudása, vidámsága, öröme és nevetése összekapcsolódhatott Antonius atya tudatában és gyakorlatában.

Az intenzív érzelmektől nem lehet elválasztani az érzékelést, az érzékek örömeit. Érzékei valósággal új életre éledtek Gyulán, a Károlyiak birtokain és Bécsben, ennek több helyen hangot ad. Így például: Nagykárolyban „minden megvolt, ami ízletes a szájnak, a szemet gyönyörködteti, kedves a fülnek, az orrnak jó illatú, a lábakat frissíti és, amit a szív kíván".[47] Az érzéki örömök mellett a lélek is örvendezik, azonban a Biblia vágyott helyeit (a földi és az égi paradicsomot, a Kánaánt) a külvilágban, nem a kolostorban találta meg. Úgy tűnik, hogy a kolostor szabályozott, egyszerű és egyhangú életében érzelmei és érzékei takaréklángra voltak állítva, ezért fordult a világ felé felfokozott érzékenységgel és érzelmekkel. Másrészt valóban sok újdonságot tapasztalhatott: „nem is álmodtam volna ilyenről", vagy „nem is képzeltem volna ilyet" – írja több helyen.

Viselkedését Gyulán és Nagykárolyban elsősorban az szabta meg, hogy minden téren és tekintetben szolgálni akarta urait. Engedelmesen és alázatosan teljesítette kívánságaikat. Nagyon motivált, bár azt talán túlzás állítani, hogy szolgalelkű volt, hiszen minden jót csak pártfogóitól várhatott. Leghőbb vágya az volt, hogy tartósan elnyerje urai kegyét, és egész életére Gyulán, Bécsben, esetleg Nagykárolyban maradhasson világi papként vagy akár szerzetesként. Leginkább abban reménykedhetett, hogy házi kápláni tisztséget ellátó „udvari barát" legyen, amelynek erkölcsi veszélyeitől (a nagyravágyás, a kényelemszeretet és a puhaság kedvelése) óvott Szent Ferenc és a nyomában életrajzírója, Celanói Tamás.[48] A Harruckernek azonban nem tették át rezidenciájukat Bécsből Gyulára, Bécsben pedig nem volt szükségük rá. Sok éven át „nyaraltatták" Antonius atyát, és ennek fejében igénybe vették szellemi és manuális képességeit, többről nem lehetett szó. Szerzetesi voltából láthatólag nem tudott tekintélyt, öntudatot (és szilárd identitástudatot) meríteni, ijedős, könnyen zavarba hozható, naiv ember volt.[49] A ferences egyszerűség inkább csak védtelenné tette. Az udvari ember önkontrollját, józan nyugalmát és eleganciáját, könnyed természetességét nem volt képes elsajátítani. Mulattató volt, de nem tréfamester. Gyakran láthatjuk

39 *Dux, A.:* Ein fröhlicher Mönch i. m. 180, 192.

40 *Zimbardo, Ph. – McCann, V.:* Motiváció, érzelmek i. m. 46–49.

41 *Damien Boquet:* Les passions du salut dans l'Occident médieval. In: Histoire des émotions. De l'Antiquité aux Lumières. Dir. Georges Vigarello. Paris 2201. I. 208–209.

42 *Jacques Le Goff:* Assisi Szent Ferenc. Bp. 2002. 193.

43 Celanói Tamás életrajzai Szent Ferencről. Újvidék–Szeged–Csíksomlyó 1993. (Ferences források 3.) 251. (2Cel 128)

44 *Bálint Sándor:* Népünk ünnepei. Az egyházi év néprajza. Bp. 1938. 21.

45 *Castiglione, B.:* Az udvari ember i. m. 2. könyv, 45. 133.

46 *Castiglione, B.:* Az udvari ember i. m. 2. könyv, 41. 128.

47 HU-MNL-OL-KK-K 383. 1757. 26. fej. 163–164. Ford. D.-D. J.

48 Celanói Tamás életrajzai i. m. 245–246. (2Cel 120–121)

49 Az identitás kérdéseiről lásd *Lengyel N.:* 18. századi változatok egy témára i. m. 42–50.

őt mint a különféle játékok, tréfák szenvedő alanyát. Ennek oka személyiségében és abban rejlett, hogy látványosan, színészi teljesítményt nyújtva, vagyis mulattatva tudott szenvedni. (Írásban is részletesen, szórakoztatva adja elő megpróbáltatásait.) Szinte kiprovokálta a társaságban a nevetséges, sőt megalázó szerepeket, de voltaképpen szüksége is volt a bűntudatát enyhítő (ugyanis legszívesebben elhagyta volna a kolostort) „mártíriumra" és büntetésekre. Ezek a szenvedések mindenesetre eltörpültek a főúri élet előnyeihez képest. Nem volt igazán képzett teológus, egy művelt jezsuita vagy piarista egészen másként viselkedett volna az egyszerű ferences helyében. Műveltségének fő jellemzője – amint az kezdettől megfigyelhető a ferencesek körében –, hogy a kulturális közvetítő szerepét játszhatta több kultúra között. A keresztény vallás ferences változatának hatására az előbbiekben többször utaltunk. Hozzátehetjük még, hogy talán szintén Assisi Ferenc példájára vezethető vissza a nyitottság a teremtett világ szépségeinek befogadására és szeretetére, bár ez itt már nem indít teremtőjük magasztalására. A ferencesek a 18. században is közel álltak a népi kultúrához és vallásossághoz.[50] A népi, illetve a populáris (népszerű, széles rétegeknek szóló, szórakoztató) kultúra ismeretére utalnak színdarabjai (iskoladrámák mellett vásári színjátékokat, dramatikus népszokásokat is láthatott) és az állatok feletti ítélkezések. Az udvari kultúrával való találkozása következtében az egyszerű szerzetesi élet a paraszti civilizálatlansággal került egy szintre a szemében. Megismerhette a felső rétegek fogyasztási javait (mint pl. a kávé, tea, csokoládé, az édességek és egyéb ínyencségek) és azok illő fogyasztási módját. A gyakorlati tapasztalatokon túl Castiglione könyve szintén az udvari viselkedés, valamint az udvari ember (és udvarhölgy) erényeinek ismeretébe vezette be. Tehát valóban egyfajta interkulturális, köztes és közvetítő helyzetet foglalt el, nemcsak passzív befogadóként, hanem alakítva is tevékenységével a környezetét. Az udvari-arisztokratikus kultúra, mint az Harruckernek gyulai kastélyában (de a Károlyiaknál is) látható, nyitott volt a népi (populáris) kultúra szórakoztatónak vagy egzotikusnak vélt elemeivel szemben (pl. népmulatságok rendezése, népi ünnepek megtekintése, ítélkező játékok).

A tudattalan

Antonius atya Gyulán feltűnő szenvedéllyel űzte a madarászást és a vadászatot. Szinte dicsekedve írja: „Gyakran jártam vadászván hegyet-völgyet, erdőt-mezőt életem során, sok ezer madarat fogtam, mind léppel, mind hálóval, sebeztem és öltem erre is, arra is…"[51] Az 1758. évben pedig megállapítja, hogy „nem múlt el nap, hogy madarászat vagy hecc során, hurok vagy háló, kutyák vagy kés által egy vagy más szegény állat ne adta volna ki lelkét kezeim között…"[52] Először olvasva történeteit Antonius atya viselkedése és személyisége meglehetősen távolinak, idegennek tűnt. Miért játszott időnként klerikushoz nemigen illő szerepet? Miért üldözte különös szenvedéllyel a madarakat, és miért ítélte el a „bűnös" madarakat esetenként bírósági tárgyalás keretében a kastélybeli társasággal szórakozva? (Sőt, ő lehetett a játék kezdeményezője és gyakran az ítéletek végrehajtója is. Két, a báró által halálra ítélt dámvadbika esetében is ítéletvégrehajtó volt.) Miért jegyezte fel részletesen ezeket a szórakozásokat és azt is, hogy pontosan hány és hányféle madarat ölt meg? Ez volt az a „leghomályosabb pont", ahonnan kiindulva egy idegen és ismeretlen jelentésrendszer válhatott megközelíthetővé.[53] A megoldás felé az nyitotta meg az utat, hogy eszembe jutott Giotto freskója az assisi Szent Ferenc-bazilika felsőtemplomának falán: *Szent Ferenc prédikál a madaraknak*. Ferencnek a madarak „húgocskái", „öcséi" és „testvérei" voltak. Nem engedte, hogy a teremtményeket, azaz „Isten gyermekeit" bárki is bántalmazza. A madarakhoz intézett prédikációnak allegorikus jelentése volt: a madarak, akiket Isten dicséretére szólít fel, megáld, majd útra bocsát (és azok elröpülnek a négy égtáj felé), a tanítványait, vagyis magukat a ferenceseket jelképezik.[54] Ennek alapján a madarak üldözését (elítélését, megbüntetését és kivégzését) szimbolikus aktusként[55] lehetett értelmezni, amelyben egy szent minta és tekintély, illetve a szerzetesség, a szerzetesi élet tagadása, elutasítása fejeződött ki. A középkorban még tényleges bírósági tárgyalás keretében ítéltek el bűnösnek minősülő állatokat.[56] A gyulai kastélyban gyakorolt bolondbíráskodás párhuzamai azonban már csak népszokásokban, népi játékokban léteztek.[57] Az ítélkező játékokban a kastélybeli társaság a bíróságparódiát élvezte, az állatok elítélése és gyilkolása a páter számára ezen túlmenően Szent Ferenc-paródiát is jelentett. A kastély játékos, ünnepi világában parodisztikusan kiforgatta, ellentétébe fordította a szent mintát, és fonákjára

50 Itt csak Bárth Dániel kiváló monográfiáját emelem ki, amely szintén egy kapisztránus szerzetespap, Rochus Szmendrovich (1727–1782) esetét dolgozza fel, és kitér a személyiség megközelítésének problémájára is. A zombori ördögűző i. m.

51 HU-MNL-OL-KK-K 383. 1757. 2. fej. 5. Ford. D.-D. J. Az ehető madarak a kastély konyhájára kerültek.

52 HU-MNL-OL-KK-K 383. 1758. 5. fej. 191. Ford. D.-D. J.

53 *Robert Darnton:* Lúdanyó meséi. A nagy macskamészárlás. Bp. 1987. 10. (Új kiadása: Lúdanyó meséi és más tanulmányok. Bp. é. n. [2010]. 88–114.) Freud szívesen tekintette magát rejtélyek megfejtőjének vagy hasonlította archeológushoz, akinek rég betemetett romokat kell feltárnia. Leszögezte, hogy „az analízisnek talányok megfejtésével" kell foglalkoznia. *Sigmund Freud:* Egy kisgyermekkori neurózis története [„A Farkasember"]. In: A Farkasember. Klinikai esettanulmányok II. Sigmund Freud művei VII. Sorozatszerk. Erős Ferenc. H. n. 1998. 91. A pszichobiográfia fókuszát szintén az életútban felbukkanó rejtély határozza meg, az életrajzban valamilyen talánnyal szembesülünk, ez lehet a kiindulópont. *Kőváry Zoltán:* A pszichobiográfiai módszer alkalmazhatósága az életrajzírásban. In: Személyiség és történelem i. m. 60, 79.

54 Assisi Szent Ferenc és a Fioretti. Bp. 1980. 173, 257–261.; A szentek élete. Szerk. Diós István. Bp. 1984. 570–576.

55 Ebben segített a szimbolikus hatalomról szóló tanulmány. *Pierre Bourdieu:* Le pouvoir symbolique. Annales ESC. 32 (1977) 405–411. A párizsi nyomdászinasok és -legények által az 1730-as években végbe vitt macskamészárlásnak (amelyben helyet kapott az állatok feletti ítélkezés is) szintén volt szimbolikus jelentése, a mester és felesége elleni nyílt fellépést, lázadást helyettesítette, vagyis indulataikat kerülő úton vezették le. *Darnton, R.:* Lúdanyó meséi i. m. 125–173.

56 *Michel Pastoureau:* Une histoire symbolique du Moyen Age occidental. Paris 2004. 29–48.; *Esther Cohen:* The Crossroads of Justice. Law and Culture in Late Medieval France. London 1993.

57 *Ujváry Zoltán:* Játék és maszk. I–IV. Debrecen 1983–1988.; *Uő:* Dramatikus népszokások, népi színjátékok. In: Magyar néprajz VII. Népszokások, néphit, népi vallásosság. Szerk. Hoppál Mihály. Bp. 1990. 265–329.

fordult, bolond szerzetesként játszott fordított világot. Ebben jelenik meg az egyébként a karneváli ünnepek során gyakorolt szentségtörés és erőszak, agresszió, az utóbbi itt az állatok ellen fordul.[58] (Az udvari élettel szembeállítva a kolostori és a paraszti életet is civilizálatlan fordított világnak látta.)

Végül arra gondoltam, hogy a pszichológia foglalkozhatott a páteréhez hasonló esetekkel. Hamar eljutottam Freud alapvető tanulmányához, amelyet az elfojtásról írt, majd igyekeztem más pszichoanalitikusok és pszichológusok munkáit is elolvasni e témáról.[59] Megismerve az elfojtás jellemzőit, szimptómáit újra el kellett olvasnom Antonius atya történeteit, mivel minden apróság jelentőséggel bírhatott, amit önmagáról, a kolostorról és a szerzetességről, a madarakról és más állatokról írt. Történész szemmel olvasva a szöveget elsőre ezeken többnyire átsiklottam. Az olasz mikrotörténelem legismertebb képviselője, Carlo Ginzburg a festményhamisításokat mellékes, jelentéktelennek tűnő festményrészletek vizsgálatával leleplező Giovanni Morelli, a detektív, Sherlock Holmes és Sigmund Freud módszerében közös vonásra hívta fel a figyelmet: „Mindegyik esetben egy mélyebb, másként hozzáférhetetlen valóság megértését parányi nyomok teszik lehetővé."[60] Ezt a módszert az egyedi esetek, az apró dolgok aprólékos, mikroszkopikus vizsgálatát végző mikrotörténelem is alkalmazhatja. Mérei Ferenc „ún. mélylélektani mikroszkópról" ír, amikor „a képzetáramlásnak egy-egy fordulatát szabad asszociációs vagy más introspekciós módszerrel elemezzük", és így láthatóvá válnak az áttételek.[61] Antonius atya már nem fekszik díványra, ezért Freud módszeréből egyfajta elmélyült, alapos szövegelemzést tartok átvehetőnek, amely a felszín alatt keresi a rejtett tartalmakat.[62] Más kutatók néhány szempontját szintén hasznosíthatjuk. Már utaltam az érzelmi intenzitásra, elevenségre, amellyel a kolostoron kívüli világ felé fordult. Ez érvényes az állatokról szóló megjegyzéseire, történeteire is, de jellemzőjük még a részletesség, a gyakoriság és az, hogy feltűnően nagy hangsúlyt kapnak az emlékiratban.[63] Lloyd de Mause is különös figyelmet fordított az erős érzékletekre és érzelmekre utaló kifejezésekre, megfogalmazásokra, valamint a metaforákra és hasonlatokra.[64] Ezekben a tudattalan hatása fejeződhet ki.

Freud 1914-ben már arra a megállapításra jutott, hogy az elfojtás elmélete az az alappillér, amelyen a pszichoanalízis épülete nyugszik.[65] Magát a jelenséget az én elhárító mechanizmusai egyik speciális fajtájának tekinthetjük.[66] Freud elfojtásról kialakított felfogása változott az idő folyamán, és végül azt a véleményt fogalmazta meg, hogy az én ösztönöket, ösztönimpulzusokat (illetve ezek pszichikus származékait) igyekszik elfojtani, vagyis a tudattalanba száműzni – ebben nem kívánjuk követni. (A modern pszichológia ösztönök helyett inkább motívumokról, szükségletekről beszél.) Korai műveiben elfojtott vágyakról, gondolatokról, indulatokról, képzetekről írt. Ez elfogadható, de az elfojtott tartalmakra inkább csak következtetni lehet az esetleges tünetekből. Mérei Ferenc szerint az elfojtás lényege: „a kínos feszültségre utaló, veszélyesnek minősített vággyal összefüggő tartalmakat elfelejtjük. A személy kiszorítja tudatából azokat a képzeteket, fantáziákat, gondolatokat, amelyek a kínos (szorongással kísért) feszültségekre emlékeztetnek."[67] Azonban „az elfojtott érzések, vágyak és emlékek tudattalanul továbbra is megnyilvánulnak, bár kevésbé direkt módon, akár palástolva, pl. álmokban, fantáziákban vagy mentális zavarok tüneteiben".[68] Amiről Freud ír, az voltaképpen a kudarcos, sikertelen elfojtás, amely különféle tünetekben nyilvánul meg.

Az elfojtás egyes szakaszainak jellemzőit is Mérei foglalja össze világosan: az első szakasz a szoros értelemben vett felejtés. A személy elfelejt olyan képzeteket, jelzéseket, amelyek a veszélyes vágyat képviselik. Az elfelejtett helyett azonban más képzetet idézhetnek fel az elhárított vágyak, így ezeket is ki kell szorítani a tudatból. A második szakaszban a személy megerősíti a felejtés tényét azzal, hogy az elhárítandó tartalmaknak negatív színezetet ad, szégyenkezéssel, viszolygással éli át mindazt, ami az elhárítottal összefügg. (E reakcióban az fejeződik ki, hogy a személy a külső tilalmat magáévá tette, a tiltó környezettel azonosította magát.) Végül a harmadik szakaszban az elfojtott tartalom visszajár. Beleszövődik az álom anyagába, tévcselekvéseket hoz létre, esetleg tünetekben nyilvánul meg.[69] Antonius atya azt leírhatta, hogy legszívesebben a Harruckernek mellett élné le életét, de ennek a másik oldalát,

58 *Peter Burke:* Népi kultúra a kora újkori Európában. Bp. 1991. 213–242.; *Dietz-Rüdiger Moser:* Fastnacht – Fasching – Karneval. Das Fest der „verkehrten" Welt. Graz–Wien–Köln 1986.; *Emmanuel Le Roy Ladurie:* Le Carnaval de Romans. De la Chandeleur au mercredi des Cendres 1579–1580. Paris 1979.; *Dusnoki-Draskovich J.:* A fordított világ mentális sémája i. m.

59 *Sigmund Freud:* Az elfojtás. In: Ösztönök és ösztönsorsok. Sigmund Freud művei VI. Sorozatszerk. Erős Ferenc. Bp. 1997. 63–75. Freud legtöbb művében ír az elfojtásról, ezeket itt nem lehet áttekinteni. Lásd *J. [Jean] Laplanche – J.-B. [Jean-Bertrand] Pontalis:* A pszichoanalízis szótára. Bp. 1994. 102–106. Talán érdemes LaCapra megjegyzését idézni, amely szerint „a tudattalan csupán ellentmondásos neve különböző elfojtó, áthelyező, tömörítő folyamatoknak". *Dominick LaCapra:* A sajt és a kukacok: egy huszadik századi történész világképe. Café Bábel 8. (1998) 30. sz. 73.

60 *Carlo Ginzburg:* Nyomok. A jel-paradigma gyökerei. In: Nyomok, bizonyítékok, mikrotörténelem. Bp. 2010. (Spatium 11.) 21.

61 *Mérei Ferenc:* A pszichológiai labirintus. Fondorlatok és kerülő utak a lelki életben. Szerk. Bagdy Emőke. Bp. 1989. 31. Freud súlyt fektetett az apró mozzanatok megfejtésére, értelmezésére is, és addig tudományos szempontból mellékesnek vélt jelenségeket vizsgált, mint a tévcselekvések, a viccek vagy az álmok.

62 Freud egyik figyelemre méltó elemzése írott források alapján: *Sigmund Freud:* Ördögi neurózis a 17. században. Aetas 21. (2006) 1. sz. 139–157. Egy részben hasonló, de tragikusan végződő eset pszichoanalitikus elemzését nyújtja *Lyndal Roper:* Ödipus und der Teufel. In: Ödipus und der Teufel. Körper und Psyche in der Frühen Neuzeit. Frankfurt/M. 1995. 232–252.

63 Vö. *Kőváry, Z.:* A pszichobiográfiai kutatás i. m. 81–82.

64 *Botond Ágnes:* Pszichohistória – avagy a lélek történetiségének tudománya. Bp. 97–98.

65 *Sigmund Freud:* A pszichoanalitikus mozgalom története (1914). In: Önéletrajzi írások. Sigmund Freud művei I. Sorozatszerk. Erős Ferenc. Bp. É. n. [1993] 74. Lényegében megismétli ezt 1925-ben, de hozzáteszi, hogy „az elfojtásról szóló tan a neurózisok megértésének alappillére lett". Önéletrajz (1925) Uo. 29.

66 *Anna Freud:* Das Ich und die Abwehrmechanismen. Frankfurt/M. 1986.; *Mérei F.:* A pszichológiai labirintus i. m. 15–24.; *Carver, Ch. S. –Scheier, M. F.:* Személyiségpszichológia i. m. 231–239. Ezek a mechanizmusok „általában tudattalan mentális stratégiák a konfliktus vagy szorongás enyhítésére". *Zimbardo, Ph. – McCann, V.:* Motiváció, érzelmek i. m. 112.

67 *Mérei F.:* A pszichológiai labirintus i. m. 16.

68 *Zimbardo, Ph. – McCann, V.:* Motiváció, érzelmek i. m. 112.

69 *Mérei F.:* A pszichológiai labirintus i. m. 16–17. Ismertetését a lehető legrövidebben összefoglalva idézem.

a kolostorból való szabadulás vágyát, a szerzetesség és a kolostori élet elutasítását elfelejteni, a tudattalanba száműzve elfojtani igyekezett. Tehát a maga számára sem fogalmazhatta meg nyíltan, hiszen ezt még urai sem fogadták volna megértéssel. Önkéntelen, rejtett utalások azonban felbukkannak a szövegében, amelyek megfejtésénél a megfordítás logikáját kellett követnem: az elszórt, apró tréfás kijelentéseket komolyan kell venni, az átvitt értelmű szavak betű szerinti jelentése is fontos (és fordítva), az állatokról írva, illetve az állatokhoz fűződő viszonyában szimbolikus formában az emberekkel, azaz a szerzetességgel kapcsolatos viszonya jelenik meg.

Mivel a kolostorról és a szerzetességről komolyan nem tesz kijelentéseket, néhány humoros megjegyzését elszólásként (amelyben mintegy véletlenül jut kifejezésre a rejtett tudattalan gondolat) értelmezhetjük. 1743-ban, miután elnyerte Harruckern jóindulatát, a kastélybeli életet élvezheti: „ha a franciskánusokat ilyen megtiszteltetésben részesítik, akkor egyáltalán nem bánom, hogy franciskánus lettem" – jegyzi meg, vagyis korábban bánta, hogy ferences lett.[70] Temesvári utazásakor mély sárba esik. „Amióta franciskánus vagyok még sohasem volt oly nehéz a csuhát hordanom" – panaszolja.[71] Bécsből 1756. október 28-án tért vissza a buda-vízivárosi kolostorba, vagyis „a madárházba, ahol csalimadaraim nagy örömujjongással fogadtak, az én fejem fölött azonban összecsapódott a háló, és teljességgel megfosztattam aranyszabadságomtól".[72] Tehát szerzetestársai csapdába csalták, és be van zárva a kolostorba. Ez talán nemcsak leírt pillanatra érvényes, hanem arra is utalhat, hogy azért lépett a ferences rendbe, mert a „bűnös" madarak, azaz a ferencesek rábeszélésének engedett. Itt világosan látható a madármotívum: a kolostor a madárház vagy kalitka (a *Vogelhaus* szó mind a kettőt jelenti), a ferencesek a madarak és Antonius atya egy közülük. (Elképzelhető, hogy a kolostor belső nyelvében is használatosak voltak e megjelölések, nem csak a páter élt velük.)

Amikor a bárócsalád Bécs melletti díszkertjét tekintette meg, egyszerre egy hatalmas madárház előtt találta magát: „Szinte magamon kívül álltam ott, és arra gondoltam, hogy milyen szívesesen lennék eztán a madarak közé bezárva, és maradnék itt velük csak azért, hogy kedvemre gyönyörködhessem a kertben. Jól tudom, a nagyságos kisasszony időnként egy-egy tejeskávé erejéig megemlékezne erről a fogva tartott ragadozó madárról azért, hogy ne fogja és ölje meg könyörület nélkül – miként Gyulán – a szegény madárkákat."[73] A madárház látványa erős érzelmeket váltott ki belőle, mivel felidézte vágyait és mindazon képzeteit, amelyek a madarak köré szövődtek. A báróné gyulai majorságáról hasonló megállapítást tett: úgy rendezték be és oly csinosan alakították ki, hogy ő maga is szívesen élne a libákkal és kacsákkal.[74] Tehát madárként, azaz szerzetesként Bécsben vagy Gyulán szeretne élni. Másrészt kiderül, hogy a madarakhoz fűződő viszonya ambivalens volt. Mint ragadozó madár, vagyis mint vadász és madarász üldözte, gyilkolta, kínozta vagy bírósági tárgyalás után megcsonkította, kivégezte a bűnös madarakat. Ugyanakkor azonosult is velük, és szánalmat is érzett könyörtelen pusztítása áldozatai iránt, ezért írt „szegény madárkákról". Ferenczi Sándor egy kisfiú esete kapcsán a következőket állapítja meg: „A szárnyasok iránti érdeklődés nem tisztán kegyetlen és gyűlölködő, hanem nyilvánvalóan kétértékű (ambivalens). Ha e tüneteket felnőtt elmebetegnél észlelnők, a beteg túlzott szárnyasszeretetét és -gyűlöletét tudattalan indulatáttétellel magyaráznók, olyanformán, hogy ezek az indulatok voltaképpen emberekre, valószínűleg közeli hozzátartozóira vonatkoznak, ámde elfojtást szenvedtek, és így csupán ebben az álcázott alakban juthatnak be a tudatba."[75]

A madármotívumhoz kapcsolódik a halé, amely tipikus böjti ételként jelölhette a szerzeteseket és a pátert. Amikor 1757-ben a báróné megbízásából sürgősen egy színjátékot kellett írnia, és szorult helyzetében úgy érezte magát, mint ponty a madárházban.[76] A pontyra a madárházban és a kolostorban is az várt, hogy megeszik. Ezen kívül még egy párszor tőkehalnak, németül *Stockfisch*nek nevezi magát.[77] A német szónak további jelentései is vannak: ostoba fickó, fajankó (ilyennek érezte magát a kastély világában) és bolond, bohóc. Ez utóbbi a böjtöt megszemélyesítő sovány figurából alakult ki. Német neve *Pickelhering* (Pácolt Hering), vagy *Junker Stockfisch* és *Hans von Stockfisch* (Tőkehal Úr vagy Tőkehal Jancsi) volt.[78] (Magyarul Keszeg Jancsi hangzana jobban.) A ferences Antonius atya időnként ilyen böjti figurának, és mint mulattató bohócnak is láthatta magát a kastély vidám, ünnepi életében. A halaknak prédikáló Páduai Szent Antal történetét parodizáló német népdalban a tőkehalak a mindig böjtölő fantaszták, álmodozók, vagyis a szerzetesek, ezért

70 HU-MNL-OL-KK-K 383. 1743. 2. fej. 12. Ford. D.-D. J.

71 *Dux, A.:* Ein fröhlicher Mönch i. m. 188.

72 *Dux, A.:* Ein fröhlicher Mönch i. m. 195.

73 HU-MNL-OL-KK-K 383. 1756. 2. fej. 24–25. Ford. D.-D. J. Amikor találkozott vele, a báró csodálkozott, hogy ez a „loser Vogel" (vándormadár, nagy kópé) miként került a kertjébe.

74 HU-MNL-OL-KK-K 383. 1758. 3. fej. 185. Nagykárolyban pedig elnézte a kastély konyháját, ahol naponta vágták a tyúkokat, és azok nagy halomban feküdtek a földön.

75 *Ferenczi Sándor:* Egy kakasimádó fiú. In: Lelki problémák a pszichoanalízis tükrében. Válogatás Ferenczi Sándor tanulmányaiból. Összeáll., s. a. r. Dr. Linczényi Adorján. Bp. 1982. (Magyar Hírmondó) 152–153. Persze, a páter nem volt elmebeteg, Freud feltehetőleg neurotikusnak minősítette volna. (Az enyhébb pszichoneurózisok közé a fóbiát, a kényszerneurózist és a hisztériát sorolta, ezek kezelésére vállalkozott.) A páter a szerzetességre és talán Szent Ferencre, mint egyfajta apafigurára irányuló ambivalens érzelmek feszültségét tette át a madarakra.

76 HU-MNL-OL-KK-K 383. 1757. 12. fej. 44.

77 HU-MNL-OL-KK-K 383. 1743. 1. fej. 10. és 1756. 2. fej. 26–27. Gyulán egy vízzel teli gödörbe esve lett csuromvizes tőkehal. A Bécs melletti nyári kastélyban a tükörfényes parkettát befagyott tengernek látta, ahol a halak emberalakban lábbal felfelé úszkálnak, és pontosan a talpa alatt egy tőkehalat pillantott meg, amely ugyanúgy nézte őt és követte mindenüvé.

78 *Burke, P.:* Népi kultúra i. m. 221.; *Peter Nusser:* Deutsche Literatur von 1500 bis 1800. Lebensformen, Wertvorstellungen und literarische Entwicklungen. Stuttgart 2002. 131.; *Lerke von Saalfeld – Dietrich Kreidt – Friedrich Rote:* Geschichten der deutschen Literatur von den Anfängen bis zur Gegenwart. München 1993. 119–120. Az itáliai commedia dell'arte-társulatok hatására Harlekin az alnémet területeken is kiszorította Pickelheringet. Antonius atya 1757. július 10-én Gyulán bemutatott színjátékának hosszú címét („Az elveszített és újra megtalált kincs, avagy Sylvius, az elcserélt herceg") utóbb egy rövidebb címmel említi a Corzan-napló: „Harlequin herceg lesz". (A darabban ugyanis majdnem egy bohócból, azaz egy parasztfiúból lesz herceg.) Mivel Harlekin neve francia írásmóddal szerepel, valószínűleg Jozefa és Therese kisasszony adhatta az ötletet ehhez a címhez.

jelképezhetik a más életről álmodozó, magát rossz szerzetesnek tartó pátert.[79]

Antonius atya leírt szimbólumrendszere mögött tehát az elfojtás pszichés mechanizmusa húzódik meg. Elvágyott a kolostorból, ennek kellemetlen érzés, szorongás lehetett a következménye, ezért igyekezett hiábavaló, kínossá vált gondolatait, vágyait, képzeteit távol tartani tudatától és elfogadni a helyzetét. 1743 nyarán, a szabadságolások idején, amikor szerzetestársai elhagyhatták az aradi kolostort, ő maradni akart, és prédikációk írásával kívánt foglalkozni. Amikor végre engedett házfőnöke unszolásának, Gyulán bekövetkezett az, amitől titkon félhetett: elnyerte Harruckern jóindulatát, és a kastélybeli élet előnyeit élvezve már nem kívánkozott visszatérni a kolostorba, hanem szívesen Gyulán maradt volna.[80] Freud szerint az elfojtási munka első szakaszában még teljes a siker, a képzettartalom elhárítódik és az indulati részt sikerül eltüntetni. Helyettesítő képződményként azonban az én szenved el változást, felfokozott lelkiismeretesség jellemzi.[81] Ez azonban érvényes a reakcióképzés elhárító mechanizmusára is, amikor a magatartás az elfojtott vággyal éppen ellentétes tartalmú, és mint az arra adott reakció lép fel.[82] Ha Antonius atya szabadulni vágyott a kolostorból, rossz szerzetesnek érezte magát, akkor ezzel ellentétesen túlságos szorgalmat és lelkiismeretességet mutatott a kolostorban.

Az elfojtott tartalom az egymást követő gyulai időzések következtében visszatért, és minden évben megerősítést kapott, mivel a megoldatlan konfliktushelyzet tartóssá vált. A látszólag sikeresen elfojtott törekvés ugyanis a tudattalanban tovább élve „táplálékot" keres magának, amelyet egy szimbolikus helyettesítőben (helyettesítő képződményben) talál meg.[83] A szerzetességgel szembeni ambivalens érzelmek a madarakra helyeződtek át, a szimbólum és jelöltje között a ferences hagyományban már amúgy is kínált kapcsolat eredményeként. A szimbolikus helyettesítővel szembeni ambivalens viszonyulásban az ellenséges érzelmek, az agresszivitás jut túlsúlyra. A madarak üldözése, gyilkolása tehát egyfajta pótcselekvésnek tekinthető, amelyben valamilyen kielégülést, feszültséglevezetést talált. (Ez egyben regressziót is jelenthetett az infantilis állatkínzások szintjére.) Az elfojtott törekvések szimbolikus kielégülése azonban nem hoz megoldást az egyén számára, ugyanis „a felettes én szigora arról nevezetes, hogy a kifelé irányított agressziót az én felé fordítja, hogy jobban bünteti a szándékot, mint a végrehajtást, a gondolatot, mint a cselekvést, az elfojtottat, mint a tudatost".[84] Ezt jelzi a „ponty a madárházban" hasonlata, amely a felettes-én által létrehozott önbüntető szimbólumnak minősíthető.[85] A páter bűntudata fejeződhet ki két történetében, amelyekben a fordított világ mentális sémájának ismert toposza bukkan fel: a gyenge, ártalmatlan állatok győzik le az őket pusztító vadászt, és állnak bosszút rajta, az üldözőből lesz üldözött. Mivel fegyverével már oly sok madarat puffantott le, azt hitte, hogy a hollók ismerik őt, gyűlölik mint nemzetségük ellenségét, és az életére törnek – írja róla Dux, és idézi a következő történetet: „Egy alkalommal madarászni indultam, és mivel a madarak nem akartak beleesni [a madárfogó hálóba], ezért odébb mentem, hogy felzavarjam őket. Ekkor véletlenül egy nagy fához értem, amelyen nagy csapat holló, varjú, szarka ült, és amikor megláttak, olyan lármázásba kezdtek, hogy rövidesen százával gyűltek oda, és nagy csőrüket rám tátották, mintha szőröstül-bőröstül be akartak volna kapni. Hogy ezek a madarak mit terveltek ki ellenem, vagy, hogy minek néztek engem, könnyű kitalálni. Tapasztalatból tudjuk, hogy ilyen és hasonló madarak macskát, kutyát, éjszakai baglyot vagy ragadozó madarat mint ellenségüket nagy zajt csapva és különösképpen összeseregelve üldözik és előzik. Valószínűleg engem is ilyen ellenségnek láttak, éspedig nem alaptalanul, minthogy én, ahányszor puska volt nálam, a hollókra lőttem, akár a levegőben röpültek, akár fákon ültek vagy a földön voltak, és nem kíméltem őket. – Sok lúd disznót győz. Amint láttam, hogy egyre több holló gyűlik körém, nálam pedig nem volt fegyver, végül is futással kellett mentenem a bőröm, ha nem akartam azt, hogy élve faljanak fel."[86] Valóban félt a madarak bosszújától, igazságtételétől (leírása olyan érzékletes, mint egy rémálom), vagy inkább itt is felettes-énje bünteti lelkiismeret-furdalással, bűntudattal a madarászt?

Jean Piaget szerint az elfojtott törekvés szimbolikus kielégülése néha nyilvánvalóbban mutatkozik a játékban, mint az álomban.[87] Pontosan ezt látjuk Antonius atya esetében. A játékok mellett egyes mulatságos történeteiben, színművében, tréfás kijelentésekben, metaforákban, hasonlatokban, állatszimbólumok együttesében rejtve, álcázva fejeződött ki pszichés konfliktusa.[88] Amint azt Mérei Ferenc megállapítja, az elhárított anyag egyre intenzívebben próbál kerülő úton

79 „Des Antonius von Padua Fischpredigt". Először 1805–1808-ban jelent meg nyomtatásban. *Achim von Arnim – Clemens Brentano:* Des Knaben Wunderhorn. La Flèche 1994. 141–143. A halak a népdalban lelkesen hallgatják a prédikációt, de utána nem változnak semmit, ugyanolyan bűnösök maradnak, mint előtte.

80 HU-MNL-OL-KK-K 383. 1743. 1–2. fej. 3–14.

81 *Freud, S.:* Az elfojtás i. m. 74. Források hiányában nem dönthető el, hogy mikor kezdődött és meddig tartott az elfojtás első szakasza.

82 *Laplanche, J. – Pontalis, J.-B.:* A pszichoanalízis szótára i. m. 413–416.

83 *Jean Piaget:* Szimbólumképzés a gyermekkorban. Bp. 1978. 350.

84 *Nemes Lívia:* A gyermeki morál a pszichoanalízis és Piaget felfogásában. In: Piaget emlékkötet. Ed. Popper Péter. Bp. 35.

85 Vö. *Piaget, J.:* Szimbólumképzés i. m. 350., 352.

86 *Dux, A.:* Ein fröhlicher Mönch i. m. 173–174. Kiszínezve, nagyítva írja le az apró esetet, hogy szórakoztasson, de számára jelentéssel és jelentőséggel bírt. A másik történet „A fáradságos szúnyogvadászat". A báró parancsára ki kellett űznie a szúnyogokat a gyulai kastély szobáiból, de a saját szobájára már nem jutott ideje. A szúnyogok így bosszút állhattak ellenségükön, a szúnyogvadászon. HU-MNL-OL-KK-K 383. 1757. 2. fej. 4–6. Piaget megjegyzése szerint Freud és tanítványai gyakran számoltak be arról, hogy az állatoktól való kóros félelem (állatfóbia) eseteiben a gyermekek igazságtevő hatalmat tulajdonítottak az állatoknak. *Piaget, J.:* Szimbólumképzés i. m. 316. Az állatoktól való félelmét mutatja, hogy Temesvárról Aradra visszatérőben egy, az aradi helyőrségből ismerős, üdvözlésére elébe szaladó pulit ördögnek vélt, ijedtében elesett, és százszor is keresztet vetve szólította fel távozásra az ördögöt. *Dux, A.:* Ein fröhlicher Mönch i. m. 189. A régi hiedelem szerint az ördög valóban megjelenhet kutya képében.

87 *Piaget, J.:* Szimbólumképzés i. m. 352.

88 1757-ben írt színművében is a saját titkos vágyát fogalmazta meg rejtetten: az erdőben pásztorfiúként nevelkedő főhős, Sylvius (a születés szerinti herceg) elvágyik szenvedéseinek színhelyéről, a durva, civilizálatlan környezetből, és az a vágya, hogy kegyet nyerjen, ahogyan a páter Harruckern kegyét elnyerve jutott be az udvari életbe. A metaforák szerepe volt árulkodó egy neurotikus pap esetében. *David Sabean:* Gotteslästerung, Ehebruch und Verfolgung: Die Paranoia eines Pfarrers (1696–1710). In: Das zweischneidige Schwert. Herrschaft und Widerspruch im Württemberg der frühen Neuzeit. Frankfurt/M. 1990. 135–168.

visszajutni a tudatba, így egyre inkább fokozni kell az elhárítás hatékonyságát is. Ez a magyarázata annak, hogy az elfojtás nagy énerőhöz van kötve, az én fokozott hangsúlyt kap.[89] Emiatt is kerül annyira előtérbe a páter saját személyisége a történeteiben. Szükséglet volt számára az írás és a mulattatás, amelyekben áttételesen fejezhetett ki tudattalan lelki tartalmakat. Művét tehát belső késztetésre kezdhette írogatni. A kastélybeli társaság nyilván látta azt, hogy különös szenvedélynek hódol, de ezt elfogadták, legfeljebb nevettek rajta. Az állatok kínzását majd később, a felvilágosodás hatására kezdték elítélni, bár az érzékeny lelkű emberek régebben sem kedvelték.

Vidámabb témára váltva, említeni kell, hogy Antonius atyának szerzetesként természetesen a szexualitásról is le kellett mondania, a feltehetőleg meglévő szexuális vágyakat is el kellett fojtania, de erre a problémára még rejtett utalást sem találtam a szövegében, így a páter libidójáról nem tudtam írni. Annyit meg lehet állapítani, hogy kedvelte a hölgyek társaságát. Bara Júlia felhívta a figyelmet arra, hogy hajadonok is felbukkannak a történetekben.[90] Az érdekesebbik arról szól, hogy Gyuláról Nagykárolyba tartva az átázott töltésről a mocsárba fordult a kocsi, amelyben a páter, a doktor, a komorna és a szobalány ült. Szerencsére senkinek sem történt baja, és az út hátra lévő részén a páter már azon gondolkodhatott, miként fogja előadni a sztorit Jozefának (akkor már Károlyi grófnénak). Végül úgy mesélte el, hogy mindkét hajadon megesett (elbukott), mivelhogy mindketten reá estek. Csakhogy a részletesen leírt történetből kiderül, hogy a páter ugyan valóban alulra került, de pontosan egy ezüstláda, az üléspárna és egy nő esett rá. Mozdulni nem tudott, és szexuális vágyak helyett az volt a legfőbb gondja, hogy a kocsiba ömlött vízből, sárból valahogy kiemelje a fejét és levegőt tudjon venni.[91] Tehát a történet elmesélését a humorizálás, a szórakoztatás szándéka alakította kétértelművé. Lehetséges, hogy a vicces megfogalmazás itt is rejtett, tudattalan vágyakat árul el, de bizonyítani ezt nehéz, mert valami hasonló kontextust kellene találni hozzá, mint az állatok esetében. Úgy tűnik, hogy ezek nagyobb helyet foglaltak el tudattalanjában, mint a nők. Ha esetleg elkövetett volna egy kis félrelépést valami csintalan fehérnéppel, az elegendő ok lett volna ahhoz, hogy a bárócsalád megszakítsa vele a kapcsolatot.

1758-ban a nagykárolyi látogatás után nem tértek vissza Gyulára, hanem csak a Harruckern-uradalom kígyósi állattenyésztő majorságát ejtették útba (Gyulától délnyugatra, mintegy 25 km távolságra). Amikor október 11-én odaértek, már tudta, hogy bizonnyal utoljára jár erre. Fölment egy kis dombra, és onnan próbált utoljára Gyuláig ellátni, magában sóhajtozó szavakkal szólva: „Ó, kedves Gyula! Talán ez az utolsó alkalom, amikor abban a kegyelemben részesülök, hogy láthatlak! És könnyes szemmel egy főhajtást tettem."[92]

Nem tudható, miért veszítette el a bárócsalád kegyét. A „Madárember" a madárházban maradt, és sorsába valószínűleg végleg beletörődött.

89 *Mérei F.:* A pszichológiai labirintus i. m. 17.

90 *Bara J.:* A forrásról i. m. 62.

91 HU-MNL-OL-KK-K 383. 1758. 10. fej. 222–226. és 11. fej. 231. Egy másik történetben (és több nincs!) azt ecseteli, hogy a báró kegyét elnyerve milyen jól teltek napjai a gyulai kastélyban: „Ó, mily édes és kellemes volt ez az élet! Amikor visszatértem a misézésről már az asztalon állt a tejeskávé, amelynek különösen nagy kedvelője és hódolója vagyok, kiváltképp, mert egy hajadon szolgálta fel, csak éppen süket ne lett volna, mivel így – bár nem volt szokásom – minden alkalommal kiabálnom és veszekednem kellett vele." HU-MNL-OL-KK-K 383. 1743. 2. fej. 13. Ford. D.-D. J. Tehát a lényeg a tejeskávé, és a felszolgálónőről éppen nem szépsége vagy kedvessége miatt tesz említést. Természetesen arra vágyhatott, hogy egy ilyen hajadon foglalkozzon vele.

92 HU-MNL-OL-KK-K 383. 1758. 14. fej. 255. Ford. D.-D. J.

Arany Krisztina

Pest, Buda és Óbuda a 18. század közepén Therese Corzan naplója tükrében

Pest, Buda and Óbuda in the mid-18th century in the light of Therese Corzan's diary

The aim of this study is to analyse the diary of Therese Corzan, a piano teacher in the employ of the Károlyi family, written between 1757 and 1759, from the point of view of urban history. According to the author's dedication, the diary was used to record her travels with Countess Károlyi. These trips covered several cities, including Vienna, Prague and Pest. An analysis of the urban topographical aspects of the diary passages describing their stay in Pest, Buda and Old Buda will provide a more detailed insight into a crucial period in Pest. Thanks to the author, we get a vivid picture, a fascinating snapshot through the glasses of an outsider, of the dynamically developing Pest, of the members of the official nobility and the aristocracy who were obliged to live in the city and gradually demanded to stay there, of their relationships, their use of space, and of the role of the secular and sacral community spaces of the city in the representation of the families depicted in the diaries.

A 18. századi utazók útleírásai, feljegyzései, naplói, valamint utólag papírra vetett vagy csupán utólag tisztázott memoárjai népszerű, sok esetben különleges, bár történeti forrásértéküket illetően nagyon változó jellegű narratív források.[1] Közös vonásuk, hogy ego dokumentumként jellemezhetők, szubjektívek, a szerző nézőpontjából jelenítik meg korszakukat, szűkebb és tágabb környezetüket, a leírt eseményeket, személyeket, földrajzi helyeket stb. Ezeknek a szövegeknek az esetében a keletkezésük módjától függően a pillanatnyi benyomásokra későbbi reflektív tartalmi-érzelmi rétegek tevődnek, amelyek a szerző személyes kapcsolatainak, helyzetének változásait is tükrözik. Ezért az ego dokumentumok történeti kontextusba helyezése során ezeket, valamint a forrás keletkezésének körülményeit minden esetben szükséges figyelembe venni.

A forrás és szerzője

A 18. század közepén egy katalán nemesi származású, Bécsben nevelkedett hölgy, Therese Corzan[2] olasz nyelven írt naplót részben magyarországi élményeiről.[3] Therese Corzan műve műfaját tekintve első ránézésre a napló és az utazási feljegyzések, leírások jegyeit mutatja. Maga a szerző a *Giornale* címet adta írásának, ami általában kronologikus naplót jelent. A mű elején olvasható dedikáció ugyanakkor egészen más írói módszerre utal: „Károlyi grófné Őkegyelmessége parancsát teljesítve írom meg a naplómat visszaemlékezés formájában arra az időszakra vonatkozóan, amely során az a megtiszteltetés ért, hogy társaságában lehettem. A napló a megtett utazásainkról szól, annak reményében, hogy ha halálom után Kegyelmességed szeme elé kerül, emlékezteti majd Kegyelmességedet igaz és hű szolgálójára […]"[4] A fenti sorok alapján a szerző utólagosan, visszaemlékezés jelleggel írta meg a grófné kérésére közös utazásaikat. A továbbiakban az egyszerűség kedvéért naplóként hivatkozott mű egy későbbi bejegyzése szerencsére ennél is pontosabb képet ad megírásának körülményeiről: „Ma május 14. van, január utolsó napja óta elhanyagoltam naplómat, nem is tudom okát, gondolom, az lehet az oka, hogy elvesztettem jegyzetfüzetemet, így aztán emlékszem ugyan néhány feljegyzett dologra, de nem tudom, melyik napon történt. Bevallom hibámat, de miután már 1753 óta tollforgató vagyok,

1 *Szász Géza:* Határtalan utazás, avagy követ-e normát az útleíró? Acta Historiae Litterarum Hungaricarum 34. (Új folyam 3, 2018) 173–197.; *Uő*: Országimázs vagy pihentető olvasmány? Adalékok a 18–19. századi útleírás történeti forrásként való értelmezéséhez. In: Uralkodjék köztünk ész, érdem, igazság. Köszöntő tanulmánykötet Kövér Lajos 65. születésnapjára. Szerk. Ferwagner Péter Ákos. Szeged 2019. 129–137.

2 Therese Corzan születési és halálozási dátuma bizonytalan, feltehetőleg 1714 előtt született és a Károlyi levéltárban található források tanúsága szerint 1786-ban még életben volt. Családja, a Corzan-Avendano család Zaragoza környékéről származott, a Habsburg Károlyt támogató katalán tisztviselő nemességhez tartozott. Therese Corzan a napló írása előtt nem járt Magyarországon. Lásd *Arany Krisztina:* Therese Corzan naplójáról. In: A 18. századi arisztokrácia mindennapjai. Therese Corzan és Hueber Antal naplói (1757–1759). Szerk. Arany Krisztina et al. (Magyar Történelmi Emlékek Értekezések. Magyar Családtörténetek sorozat 3.) Bp. 2021. 173–184. különösen 176–182.

3 A napló, amely jelenleg az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában található OSZK Quart. Ital. 55. jelzet alatt, a Családtörténeti Lendület Kutatócsoport és a Károlyi Kutatócsoport kiadásában jelent meg magyar fordításban 2021-ben. *Therese Corzan:* Napló Károlyi grófné utazásairól (1757–1759). In: A 18. századi arisztokrácia i. m. 183–326.

4 *Corzan T.:* Napló i. m. 183.

folytatni akarom […]".[5] Így már részleteiben megismerhető az írói módszer, amely az eseményekkel egyidőben keletkezett feljegyzéseken alapul, a feljegyzéseket aztán a szerző utólagosan, de rendszeres időközönként tisztázta és összefoglalta a napló oldalain. Ez a módszer általánosnak mondható az utazási feljegyzések esetében ebben a korszakban.

A napló számos témában használható forrásként, ebben a tanulmányban ezek közül annak elsősorban a Pest, Buda, illetve Óbuda városokra vonatkozó várostopográfiai vonatkozásait tervezem részleteiben bemutatni különös tekintettel a szociotopográfiai jellemzőikre, a városi nemesség térhasználatára.[6] Mivel a szerző 1757–1759 között több alkalommal, összesen 100 napot tartózkodott Pesten, ezen belül pedig 1758. március 6. és június 4. között huzamosabb ideig lakott a városban, a napló erre az időszakra vonatkozó bejegyzései alkalmasak részletesebb elemzésre.[7]

A zongoratanárnőként gróf Károlyi Antalné, Harruckern Jozefa mellett állást vállaló Therese Corzan művelt és tájékozott volt ugyan, de alkalmazottként független nem.[8] Első naplóbejegyzései egyikén megörökítette a felkérést is: „[…] A fent nevezett 1757. esztendő május 19. napján Harucker báróné asszony ajánlatot tett nekem, hogy kísérjem el őt magyarországi birtokaira. Én akkoriban még nem nagyon szolgáltam a nevezett hölgynek, de elfogadtam az irányomban mutatott kegyet, és összekészülődtem az útra, mindezt az én drága szüleim jóváhagyásával."[9]

Alkalmazói és saját nemesi származása jogán is a magyar nemesi társaságban forgott, idegen származása és alkalmazotti helyzete révén azonban kívülállóként szemlélte az idegen környezetet bár megértette, „hogy hibát vétettem, amikor túl gyorsan ítéltem, és eltűnődtem azon, mennyire óvatosan kell viselkedni idegen országokban, ha nem akarok megsérteni senkit, és nem akarom magam megutáltatni rögtön az elején mindenkivel."[10]

Mindez természetesen nem tartotta vissza attól, hogy a nemesi társaságról, a városi környezetről és annak intézményesült, tárgyi és szimbolikus elemeiről szerzett megfigyeléseit naplója lapjain lejegyezze.[11]

A napló egyébként nemcsak Pest város esetében tartalmaz fontos várostörténeti adalékokat: a Károlyi grófnéval tett közös utazások megörökítésére szolgált, és ezek az utazások több jelentősebb várost is érintettek. Ezek közül Pest, Prága, illetve Bécs esetében került sor huzamosabb tartózkodásra.[12]

A felsorolt városok közül, bár 146 napot tartózkodott ott, Bécs a legkevésbé dokumentált:[13] Therese Corzan 1759. évi, hosszú bécsi tartózkodásának mintegy harmadára, 43 napra vonatkozóan szerepel csupán bejegyzés a naplóban. Ennek részben oka lehetett talán, hogy Bécsben saját családja körében, megszokott otthoni környezetben és feltehetőleg kevesebb megkötöttséggel élt, bár ennek ellentmond a fent idézett naplóbejegyzés, amely szerint a naplóírás évek óta, tehát otthoni évei alatt is megszokott foglalatossága volt. A szintén ugyanebben az idézetben olvasható, elvesztett jegyzetfüzetek okozta gyakorlati akadály mellett talán az is közrejátszott a napló elhanyagolásában, hogy Corzan bécsi tartózkodása alatt a Károlyi családnál végzett szolgálata kevésbé volt intenzív, és a napló megírásának célja, a grófnéval tett közös utazások megörökítése mindkettőjük otthoni környezetében nem volt releváns.

Ezzel szemben a harmadik nagyobb utazást, az 1758. november 30. és 1759. január 3. közötti prágai látogatást jelentősen beárnyékolta a 7 éves háború árnya és Károlyi gróf súlyos sebesülése, amely nagyban korlátozta a grófné és zongoratanárnője mozgási terét. Összességében azonban Corzan prágai tartózkodásának rövidsége ellenére a napló a 18. századi Prágával foglalkozó kutatók számára is jól használható forrást jelenthet.[14]

A pesti látogatás általános jellemzői

A fejezetcímben és a továbbiakban az egyszerűség kedvéért pesti időszaknak nevezett pesti és kisebb részben budai és óbudai tartózkodás több szempontból is érdekes: a látogatás a város/ok fejlődésének egy meghatározó pillanatában zajlott. A szerzőnek köszönhetően plasztikus képet, izgalmas pillanatfelvételt kap az olvasó egy kívülálló szemüvegén át a dinamikusan fejlődő Pestről, a városi tartózkodásra kötelezett hivatalviselő arisztokrácia tagjairól, mindennapi életük kevésbé ismert részleteiről, térhasználatukról, a város világi és szakrális közösségi tereinek a reprezentációban betöltött szerepéről. Természetesen fontos felhívni a figyelmet arra is, hogy a Károlyi család pesti tartózkodásával kapcsolatban a napló adatai tovább bővíthetők a vonatkozó időszakból a Károlyi levéltárban és más levéltári gyűjteményekben fennmaradt adatokkal.[15]

5 *Corzan T.:* Napló i. m. 294.

6 *Novák Veronika:* A városi tér elméletben és gyakorlatban. A középkori és a kora újkori társadalmi tér kutatása Nyugat-Európában. Aetas 23. (2008) 2. sz. 138–150.; *Kulcsár Krisztina:* 18. századi német utazók Magyarországon. Sic itur ad Astra 10. (1996) 1–3. sz. 83–113.

7 *Corzan T.:* Napló i. m. 232–249.

8 A napló tanúsága szerint német volt az anyanyelve, de beszélt spanyolul és olaszul is, emellett olvasott franciául. Lásd *Corzan, T.:* Napló i. m. 193, 206, 251. Zenei műveltségének köszönhette állását. Lásd *Corzan T.:* Napló i. m. 225. A Corzan és a Károlyi családok kapcsolata, amelynek kezdete Therese Corzan alkalmazásához köthető, a források tanúsága szerint tartósnak bizonyult, a 18. század végén magyar indigenátust szerzett család egy kései leszármazottja, Corzan-Avendano Béla 1913-ban gróf Károlyi Mihály uradalmi főszámvevőjeként működött. Bara Júlia szíves közlése. A család nemesség adományára lásd HU-MNL-OL-A 57-59. 292v–297r. [Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Magyar Kancelláriai Levéltár, Libri regii]

9 *Corzan T.:* Napló i. m. 183.

10 *Corzan T.:* Napló i. m. 194.

11 *Kulcsár Krisztina*: A politikai és társadalmi elit utazásai. 18. századi utazások vizsgálatáról németországi kutatások kapcsán. Korall 7. (2006) 99–127. különösen 105.

12 *Corzan T.:* Napló i. m. 183. A dedikáció arra utal, hogy a napló feltehetőleg a Károlyi család birtokába került, de vélhetőleg tulajdonosváltás történt a 19. század során, majd 1876-ban megvásárolta a Nemzeti Múzeum a könyvtára részére egy pesti antikváriumtól. Innen került az OSZK Kézirattárába. Lásd *Arany K.:* Therese Corzan i. m. 175.

13 *Corzan T.:* Napló i. m. 277–280.; 292–294.

14 *Corzan T.:* Napló i. m. 282–291.

15 Erre példa, hogy 1758. április 25. dátummal nem olvasható bejegyzés a Corzan naplóban, de Károlyi Antal apjának küldött levelében megírja, hogy a grófné ezen a napon is templomban volt Pesten. HU-MNL-OL-P

A Corzan-napló esetében egyébként is abban a szerencsés helyzetben van a kutató, hogy annak tartalma egy másik, a Károlyi család környezetéhez köthető naplóval, illetve egyéb forrásokkal is összevethető és ellenőrizhető. [16]

A naplóban szereplő adatok, bejegyzések pontosságát már csak azért is érdemes közelebbről vizsgálni, mert képet adnak a szerző tájékozottságát illetően. Különösen érdekes lehet ebből a szempontból Therese Corzannak a hétszemélyes táblára vonatkozó megjegyzése, miszerint Pestre érkezésükkor „… nem volt sok nemes a városban, ami mindig így van, amikor a hétszemélyes táblának nincsenek ülései….”[17] A térhasználat időbeli vonzata szociotopográfiai elemzés során kiemelkedően fontos, a napló bejegyzése alapján pedig az első pesti látogatás időpontja nem esett egybe a hétszemélyes tábla ülésének időszakával. ennek következménye volt a napló szerzője szerint a viszonylag kis számban a városban tartózkodó úri társaság. A hétszemélyes tábla a 18. század közepén már csak évente két alkalommal ült össze: a Vízkereszt utáni vasárnap utáni és a Szent István nap utáni ülésszakot tartották meg.[18] Az 1758. április 6-i bejegyzés idején már valóban bezárulhatott az ülésszak, ami 1758. január 8-március 3 között működhetett, bár ebben a korai időszakban nem vezettek még jegyzőkönyveket a működéséről. Mivel Therese Corzan a naplója szerint 1758. március 6-án érkezett a városba, a bejegyzés és a szerző megfigyelése egyaránt pontosnak tűnik.

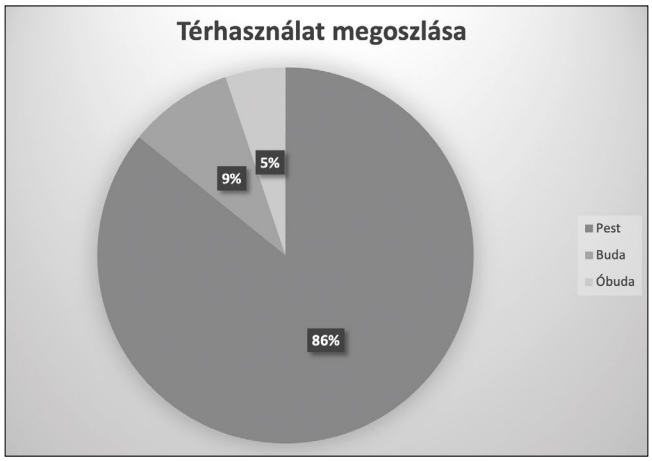

1. ábra

A pesti társaság

A három hónapos pesti tartózkodás során Therese Corzan a Károlyi háztartás tagjaként elsősorban a Károlyiakkal egyébként is kapcsolatban álló, Pesten, Budán és Óbudán időző, fontosabb hivatalt betöltő nemesi elit családjaival került kapcsolatba. A társasághoz tartozó családok nagy része Pesten lakott, ez a tendencia nem változott a század második felében sem, a 18. század végi források hasonló képet rajzolnak a társaság megoszlásáról. [19] A napló tanúsága szerint a Károlyi család pesti tartózkodásának túlnyomó részét Pesten, pesti, illetve Pest környéki programokkal töltötte.[20]

A pesti társaságból is kiemelkednek az ekkor a Magyar Kamara elnöki tisztét betöltő befolyásos Grassalkovich Antal és családtagjai, Forgách János és felesége, valamint a Károlyiakkal közös rokonaik, a Pesten tartózkodó Hallerek.[21] Grassalkovichról nem ír részletesen a szerző, a lányairól azonban igen. Forgách grófné eleinte pozitív benyomást tesz rá, mert „Ez a hölgy fiatal és szép, jó kedélyű”.[22] Nem sokkal később azonban a nővérével, Haller grófnéval történő összehasonlításból már nem került ki győztesen Forgách grófné, mert, ahogyan Corzan írja, „Több értelmet fedeztem fel ez utóbbi hölgyben, mint a nővérében.”[23] A későbbi bejegyzések ugyanakkor arra utalnak, hogy a kezdeti inkább pozitív benyomás a pesti tartózkodás során némileg változott, elsősorban Károlyi grófné és a Grassalkovich lányok között alakult ki átmeneti feszültség, amelyet éreztet, de amelynek okát nem írja le a napló szerzője.[24]

A társaság tagjai között feltűnnek a Pest város igazgatásában királyi biztosként 1731-től fontos szerepet játszó Laffert Ferdinánd báró és felesége, a szintén a feltörekvő hivatali nemességhez tartozó Dessewffy Sámuel báró, Sáros vármegyei főispáni adminisztrátor lánya. A Laffert házaspár nem volt ismeretlen Therese Corzan számára, mert néhány hónappal korábban a napló szerint a nagykárolyi kastélyban is vendégeskedett. [25]

398-32808. [Károlyi -levéltár, Missiles] Károlyi Antal levele apjának, Károlyi Ferencnek. Pest, 1758. április 25.

16 Hueber Antal kapisztránus barátnak 1743–1758-ig vezetett kéziratos naplójából a Károlyi grófokat érdeklő részek. Ford. Surinás Olga. In: A magyar arisztokrácia mindennapjai i. m. 63–172.

17 *Corzan T.:* Napló i. m. 239.

18 *Kulcsár Krisztina:* Mikor, hogyan és miről ülésezett a Hétszemélyes Tábla a 18. században. MNL Hét Dokumentuma, 2016.01.26. https://mnl.gov.hu/mnl/ol/hirek/mikor_hogyan_es_mirol_ulesezett_a_hetszemelyes_tabla_a_18_szazadban, letöltés: 2024. jan. 23.)

19 A 18. végén Hofmannsegg gróf leírása alapján a nemesség nagy része Pesten rendelkezett házzal. „[…] Mindkét városban külön körülbelül 50 000 ember lakik, a nemesség mindkettőben szétszórva lakik, de mégis többen vannak Pesten és gazdagabbak is, igy pl. a fiatal gróf Károlyi évi jövedelme háromszázezer forintra megy […]” *Poór János:* Gróf Hofmannsegg utazása a XVIII. század végi Magyarországon. Budapesti Negyed 4. (1994) 2. sz. 56–71. különösen 62.

20 Lásd 1. sz. ábrát.

21 Báró, majd gróf Grassalkovich Antal (1694–1771) királyi személynök, kamaraelnök, Mária Terézia császárné bizalmasa.; Forgách Jánosné, gróf Grassalkovich Terézia Ilona, gróf Grassalkovich (I) Antal lánya (1738–1769), gróf Forgách János (1722–1774) felesége. Forgách János két nővére, Anna és Róza, Haller (III) Gáborné Károlyi Klára fiaival, (III) Istvánnal és (II) Lászlóval kötöttek házasságot. *Nagy Iván:* Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal. I–XIII. Pest 1857–1868. IV. gácsi Forgách család. *Éble Gábor:* A nagykárolyi gróf Károlyi család leszármazása a leányági ivadékok feltüntetésével. Bp. 1913. Gróf Grassalkovich Anna Mária (1736–1806), Grassalkovich (I) Antal lánya. *Éble*, A nagykárolyi i. m. VI. tábla.; Grassalkovich, Niczky és Fekete tevékenységére lásd *Szijártó M. István:* A „professzionális” hivatalnokok tereziánus nemzedéke és a „bürokraták” hatalomátvétele. Századok 153. (2019) 1189–1206.; *Szemethy Tamás:* Katonabárók, és hivatalnok grófok. Új arisztokraták a 18. századi Magyarországon. Bp. 2020. 286–288.

22 *Corzan T.:* Napló i. m. 232.

23 *Corzan T.:* Napló i. m. 233.

24 *Corzan T.:* Napló i. m. 236.

25 Báró Laffert Ferdináand Antal (?–1793) és felesége Dessewffy Róza. Lásd Pest-Budai hivatali utasítások a XVIII. században. Szerk. Bónis György. Bp. 1974. (Budapest Főváros Levéltára forráskiadványai 6.): 10–20.; *Corzan T.:* Napló i. m. 218.

Szintén jelentős szerepet játszottak a pesti társaságban az ekkoriban személynöki tisztséget betöltő gróf Fekete György[26], a sógora, Niczky Kristóf személynöki ítélőmester[27], valamint báró Péterffy János ítélőtáblai ülnök és családja[28], akik a társaság „lelkét" jelentették tekintettel arra, hogy ők voltak a leggyakoribb vendéglátók.[29] Niczkyről elismeréssel szól a szerző, szerinte „Niczky műveltebb, igen olvasott ember, nagyon jól beszéli az idegen nyelveket".[30] Fekete grófról azonban nincs túl jó véleménnyel, úgy értékeli, hogy „Régi vágású, nem ebből az évszázadból való úriember. Helyesen cselekszik és elmésnek mondják, de ezt oly mértékben elrejtette előlünk szerény véleményem szerint, hogy nem értettem, miért kellene szellemesnek tartanom, [de] megmagyarázták, hogy politikából."[31] A Péterffy családot kifejezetten kedvelte Therese Corzan, de a családfőnek kevesebb figyelmet szentelt, mint a ház asszonyának, Péterffy kisasszonyával pedig baráti kapcsolatba került.[32]

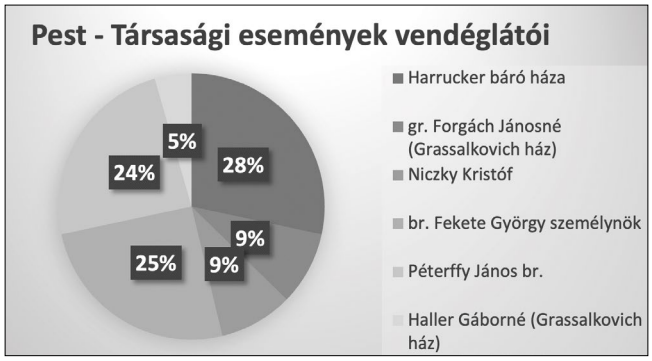

2. ábra

Budán elsősorban a várban lakó tisztekkel járt össze a család, közülük főként Burghausen parancsnok ismert, akinek elbűvölő modoráról, nagy tapasztalatáról Giacomo Casanova is megemlékezett.[33] A tisztek elsősorban a katonáskodó Károlyi Antal társaságához tartoztak.[34] A Károlyiak Óbudán is gyakorta megfordultak látogatóban, főként a néhány hónappal a Károlyiak pesti tartózkodása előtt megözvegyült gróf Zichy Miklósnénál, akinek kastélya 1752-ben készült el és nagysága és modern kialakítása miatt közismert volt a korban.[35] A grófné tiszteletet keltett a napló szerzőjében, aki feljegyezte vele kapcsolatban, hogy „… végre valami kellemesről tudok beszámolni: a háziasszony középkorú özvegy, nagyon elmés és olvasott, szellemes mondásai vannak, és nem marad adósa senkinek válaszaiban."[36]

A Pesten átutazók időnként csatlakoztak a pesti társaság programjaihoz, így tett Pálffy Lipót fia[37], Esterházy József gróf és a gróf Fekete György és Grassalkovich Antal által egyaránt támogatott Brunszvik Antal és felesége[38], Keglevich József gróf és felesége, aki Ludwig Albrecht von Thavonat-Thavon lánya[39] kivételnek tekinthetők, mert a húsvéti ünnepek idején érkeztek a városba, amikor az egész pesti társaság Gödöllőn időzött, így ők is ott csatlakoztak hozzájuk.[40] A Keglevich családdal rokoni kapcsolatot ápoló Styrum-Limburg Károly gróf huzamosabb ideig tartózkodott Pesten és a társasági események gyakori résztvevője volt.[41] Végül, de nem utolsó sorban járt a városban és röviden csatlakozott a társasághoz

26 Gróf Fekete György gróf (1711–1788), aki Niczky Annát vette feleségül. *Tuza Csilla*: Egy elfeledett 18. századi karrier: Galánthai Fekete György életútja. (Vázlat a készülő életrajzhoz) Századok 140. (2006) 1519–1529.; *Szemethy T.:* Katonabárók i. m. 397–399.

27 Niczky Kristóf (1725–1787) hétszemélynök, felesége Jankovich Kata Júlia (1726–1784). *Morvay Győző:* Galánthai gróf Fekete János (1741–1803). (Magyar Történeti Életrajzok) Bp. 1903. 8–29. *Szemethy T.:* Katonabárók i. m. 401–403.; Niczky és Fekete kapcsolatára és előmenetelükre az Udvari Kamaránál lásd *Kökényesi Zsolt:* Az érvényesülés útján. Az Udvari Kamara magyar tisztségviselői a 18. században. Századok 155. (2021) 408.; A házassági kapcsolatok szerepére Grassalkovich, Fekete és Niczky esetében lásd *Horváth Gyula Csaba:* A 18. századi magyar főméltóságok családi kapcsolati hálózata. Kút 9. (2010) 1. sz. 44 – 62.

28 Báró Péterffy János *Nagy I.:* Magyarország i. m. IX., somoskői Péterffy család. (†1758) Péterffy János báró felesége, Neffczer Karolina. 1782-ben halt meg. HU-MNL-OL-E 156-a.-224.-15. [Magyar Kamara archivuma, Urbaria et conscriptiones]; A Károlyi levéltárban fennmaradt iratanyagban megtalálhatók Péterffy János levelei HU-MNL-OL-P 398-(58409–58415). Évkör: 1724–1749.; Ezen kívül fennmaradt még ugyanott Péterffy István levelezése, HU-MNL-OL-P 398-(58400–58408) Évkör: 1735–1742.; Péterffy Miklós HU-MNL-OL-P 398-58416. 1779; Péterffy Sára HU-MNL-OL-P 398-58417. Évkör: 1768

29 Lásd 2. sz. ábrát.

30 *Corzan T.:* Napló i. m. 233.

31 *Corzan T.:* Napló i. m. 234.

32 *Corzan T.:* Napló i. m. 247.; Péterffy János a Károlyi család pesti tartózkodása idején, 1758. május 29-én hunyt el, lásd uo. 248.

33 Otto Ludwig Konrad von Burghausen (1713–1795) *Antonio Schmidt-Brentano:* Kaiserliche und k.k. Generale 1618–1815. 2006. 17. Http://www.historie.hranet.cz/heraldika/pdf/schmidt-brentano2006.pdf letöltés: 2020. szept. 20. Giacomo Casanovára lásd *J. Rives Childs:* Further Clues Bearing on the Mystery of Casanova's „Memoirs". The Papers of the Bibliographical Society of America 48. (1954) 3. 248–262. Https://www.jstor.org/stable/24299821, letöltés: 2020. okt. 4. A budai Úri utca 58 alatti ház falán lévő emléktábla emléktábla alapján 1759-től lakott ott.

34 *Rupp Jakab:* Buda-Pest és környékének helyrajzi története. IX. Fejezet. Általános tudnivalók Buda városáról. A városi tiszti kar s a vár katonai parancsnokai. [1868]. 238.

35 Zichy Miklós özvegye, Berényi Erzsébet (1715–1796), megözvegyült 1758. február 14-én. A kastélyra lásd *Gál Éva:* Óbuda helyrajza a hódoltság végétől a XIX. század közepéig. Tanulmányok Budapest múltjából 21. (1979) 106–152. különösen 116–120.; *Uő*: Az óbudai Zichy uradalom a Zichyek földesurasága 1659–1766 alatt. Bp. 1988. Az óbudai uradalom 1766 után kamarai kezelésbe került, felmérésével kapcsolatban lásd *Török Enikő:* Az óbudai kamarai uradalom úrbéri felmérése. Catastrum 7. (2020) 2. sz. 3–12.

36 *Corzan T.:* Napló i. m. 234.

37 Gróf Pálffy (II) Lipót (1716–1773) tábornok, főhadparancsnok fia, Pálffy (III) Lipót. Az apa levelei megtalálhatók HU-MNL-OL-P 398-(55434–55455) jelzet alatt. Évkör: 1754–1771.; *Constant von Würzbach:* Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich. 1–60. Wien 1856–1891. különösen 21. (1870) 212.

38 Feltehetően id. Brunszvik Antal báró (1709–1780), neje Adelffy Mária. *Nagy I.:* Magyarország i. m. II., Brunswik család. Brunszvik Antal levelei gróf Károlyi Antalhoz. HU-MNL-OL-P 398-(9308–9323) 1739–1780. Brunszvik Antalra lásd *Nagy János:* Idősebb Brunszvik Antal közéleti karrierjének vázlata. Századok 153. (2019) 1101–1122.

39 Gróf Keglevich József (1729–1792) és Theresia Thavonat, a felesége. *Nagy I.:* Magyarország i. m. VI., Keglevich család. Keglevich grófné apjára lásd *Horváth Gyula Csaba:* A 18. századi magyar főméltóságok családi kapcsolati hálózata. Kút 9. (2010) 1. sz. 48.

40 *Corzan T.: Napló* i. m. 237.

41 Gróf Styrum-Limburg Károly (1722–1798) *Nagy I.:* Magyarország i. m. VI., Keglevich család.; *Corzan T.:* Napló i. m. 242.

Berlendes báró alkapitány,[42] valamint a Grassalkovichokkal rokon kalocsai érsek, Klobusiczky Ferenc[43] és Döry Ferenc báró királyi táblai bíró is.[44]

Magánterek használata

A naplóban szereplő társasági események helyszíneinek elemzése érdekes adatokat mutat a vendéglátók szempontjából. A Pestről Rómer Flóris által a pesti Zeugbuchok és egy, azóta elveszett 1758. évi határ-térkép alapján készített és 1758-ra datált várostérkép jól használható Therese Corzan pesti életének követésére, bár a szakirodalom és néhány feltüntetett telektulajdonosi bejegyzés alapján valószínűleg a város egy korábbi állapotát rögzítette. A térkép alapján mindenesetre megállapítható, hogy a Harruckern palota és a Barkóczy kert az Úri utcában volt, míg Laffert báró és gróf Fekete Györgv házai bár szintén az Úri utcában, de a város túlsó felében, egymáshoz közel helyezkedtek el.[45]. Grassalkovich kicsit távolabb, a Ferences templom közelében rendelkezett városi házzal, az akkoriban épült Péterffy palota pedig a plébánia templomhoz közel, a Dunánál állt.

Megállapítható az is, hogy a társaságba tartozó családok egy része nem rendelkezett még városi ingatlannal, ilyenek maguk a Károlyiak is, akik a Harruckern házban laknak.[46] Hasonló helyzetben voltak Forgách János gróf és felesége, illetve Haller Gábor és felesége, született Grassalkovich lányok, akik a naplóbejegyzés tanúsága szerint apjuk városi házában szálltak meg és fogadnak társaságot.[47] Egyelőre kérdéses a Niczky házaspár lakóhelye a városban, pedig a társaságot gyakorta látták vendégül. Az tudható, hogy két évtizeddel később, az 1780-as években Niczky Kristóf karrierje csúcsán Budán, a Városmajorban szerzett nagyobb telket.[48] A napló általában rögzíti, ha a Károlyiak Pestről Budára mennek át, Niczkyék rendezvényei esetében ez soha nem szerepel a bejegyzésekben, ezért valószínűleg Pesten laktak, esetleg Niczky nővérének, gróf Fekete György feleségének, Niczky Annának köszönhetően Fekete gróf házában, aki Niczkyt egyébként is támogatta hivatalában.[49] Ezekben az esetekben a közösségi térként is funkcionáló magánházak tulajdonjoga nem az azt használó személyeké volt. Kivétel ez alól a Péterffy család palotája, amely Pest ma is létező egyetlen barokk világi épülete.[50] A kortársak által nagyra becsült Barkóczy házról nem, csak a kertjéről olvashatunk a naplóban, pedig a Barkóczy és a Károlyi család rokonságban álltak egymással és a palota közvetlenül a Harruckern család háza mellett volt.[51] Lehetséges magyarázat lehet erre, hogy Barkóczy Ferenc ekkor nem tartózkodott Pesten.[52] Egy évtizeddel később ezt a házat vásárolta meg gróf Károlyi Antal, amikor úgy döntött, családja számára szükséges immár egy pesti palota is.[53]

A napló által leírt családok nagy része rendelkezett már 1758-ban Pest, illetve Buda környékén birtokokkal, ilyenek a Grassalkovichok, akiknek gödöllői pompás kastélyában több napot eltöltött a társaság, de a Péterffy család, gr. Fekete és családja is birtokos volt a közelben, míg a napló bejegyzései alapján több alkalommal is kirándulás célpontjául szolgáló Palota (ma Rákospalota) a naplóíró tudomása szerint a társaság egy tagja, Niczkyné, azaz született Jankovich Kata Júlia tulajdona volt 1758-ban. Rákospalotát később, az 1770-es években a Károlyiak vásárolták meg Fekete György gróftól. Tehát a városban a bíráskodási szünetben elsősorban a legalább a közelben birtokkal bíró és esetleg a városban házzal, illetve ház használati lehetőséggel rendelkező hivatalokat viselő családok voltak jelen, köztük Grassalkovich kamaraelnök és Fekete gróf személynök mellett Péterffy hétszemélyes táblai ülnök, valamint Brunszvik Antal, aki a királyi kúrián személynöki, majd nádori ítélőmester állást töltött be. Brunszvik egyébként a közeli Martonvásárt bérelte ebben az időszakban.[54]

Grassalkovich Antal gödöllői kastélyát a Pesten töltött időszak alatt többször is meglátogatta a Károlyi család. Nemcsak Károlyi Antal, hanem az egész pesti társaság érezhetően különleges figyelemmel viseltetett a nagy befolyással rendelkező Grassalkovich iránt. 1758-ban a húsvéti ünnepeket, mint azt Corzan feljegyzi, a társaság Gödöllőn töltötte, 6 napon át vendégeskedtek ott „Ebéd után Gödöllőre mentünk, hogy ott

42 Anton Freiherr Berlendis von Perlenbach (1702–1781) *Schmidt-Brentano A.*: Kaiserliche i. m. 2006.

43 Klobusiczky Ferenc (1707–1760), kalocsai érsek 1751–1760 között, Grassalkovich Antal sógora. *Nagy I.*: Magyarország i. m. VI., Klobuschiczky család

44 Báró Döry Ferenc (1711–1778) és fia, Döry Gábor. 8 *Nagy I.*: Magyarország i. m. III.; Döry család. Döry Ferencről lásd *Szemethy T.*: Katonabárók i. m. 304–305.

45 *Rómer Flóris*: Régi Pest. Történeti Tanulmány. Bp. 1873. 118–124. *Gál Éva:* Pest város 1758. évi térképe. Ein Plan der Stadt Pest aus dem Jahr 1758. Tanulmányok Budapest múltjából. 22. (1988) 483–500. (A térkép online is elérhető: https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/MTA_Konyvek_233691/?pg=109&layout=s, letöltés: 2024. jan. 21.) A térképen látható Wilfersheimb telek 1758-ban már Barkóczy Ferenc tulajdona, a Wilfersheim örökösök 1744-ben adták el. Lásd *Révhelyi (Réh) Elemér:* Az Egyetem utcai volt Károlyi-palota építésének története 87–103. különösen 88.

46 *Corzan T.:* Napló i. m. 277.

47 *Corzan T.:* Napló i. m. 237.

48 *Gál Éva:* A Krisztinaváros topográfiája, 1770–1872 = Topographie der Christinenstadt, 1770–1872. Tanulmányok Budapest Múltjából 19. (1972) 179–219. különösen 196.

49 Niczky Kristóf (1725–1787) hétszemélynök, felesége Jankovich Kata Júlia (1726–1784) Niczky Kristóf testvérét, Niczky Annát vette feleségül gróf Fekete György. *Kökényesi Zsolt:* Az érvényesülés útján. Az Udvari Kamara magyar tisztségviselői a 18. században. Századok 155. (2021) 416. Rómer Flóris kutatásai és az 1758-as Pest várostérkép alapján gróf Fekete György 1748-ban vásárolta meg a korabeli Úri utcában, a báró Laffert háza melletti épületet. *Rómer F.:* Régi Pest i. m. 118–124.

50 Az 1755–1756-ban, tehát nem sokkal a napló keletkezése előtt épített, barokk stílusú Péterffy palota ma a Piarista és a Galamb utca sarkán áll. *Rokken Ferenc:* Az Erzsébet-híd és a Belváros szabályozása. Tanulmányok Budapest Múltjából 3. (1934) 47–61. Vö. http://www.muemlekem.hu/muemlek/show/582, letöltés: 2024. jan. 21.

51 A házról lásd *Révhelyi E.:* Az Egyetem utcai i. m. 87–103.

52 Barkóczyra bővebben *Dóbék Ágnes:* Barkóczy Ferenc főpapi reprezentációja. PhD-disszertáció. (PPKE) Bp. 2019.

53 A Harruckern család pesti házával szomszédos kert és a hozzá tartozó palota ekkor Barkóczy Ferenc tulajdonában volt, majd 1768-ban, vétel útján került a Károlyi család tulajdonába. A Károlyi levéltárban fennmaradt homlokzatátépítéssel kapcsolatos terv HU-MNL-OL-T 20-77/1-3. [Tervtár, Károlyi család] Az átépítendő pesti Barkóczy-féle ház 1768–1780.

54 *Szemethy T.:* Katonabárók i. m. 420–421.

töltsük a kamaraelnökkel a húsvéti ünnepeket. […] Viszontláttuk ott a [kamaraelnök] két lányát, és a teljes pesti társaságot."[55] A kamaraelnök a pesti programokon nem vett részt, ezért akár szimbolikusnak is tekinthető, ahogyan a pesti társaság kereste fel őt a város közelében lévő kastélyban. A Grassalkovich család városi házát ebben az időszakban kizárólag a Grassalkovich lányok és férjeik használták, az ő, egyébként a Károlyiak által szintén rendszeresen látogatott társasági eseményeinek adott otthont.

Buda és Óbuda esetében kevesebb információ olvasható a naplóban. Ritkábban, de átjártak a Duna túlpartjára, bár az átkelés időnként nehézkes volt. Társasági látogatásokat és kirándulásokat tettek a Gellérthegyre (korabeli nevén Blocksberg)[56], amit nagyon tetszett a napló írónak, mer ez a budai hegy, „…mindkét várost, Pestet és Budát is uralja. Még ezen [a városokon] túl is több mérföldre ellátni onnan. Igazán szemet gyönyörködtető a kilátás, elmondhatom, végtelenül tetszett." Ellátogattak a budai fürdőkbe és sétát tettek a Stadmayerhof-ba.[57] Emellett a várban Burghausen parancsnok házában is vendégeskedtek. Óbudán a már említett ekkoriban elkészült Zichy palotában jártak többször.

A közterek reprezentatív használata kapcsán érdemes röviden kitérni a naplóban megemlített dominikánus körmenetre, amely a Harruckern háznak helyet adó Úri utcán is áthaladt: „Elhaladt a ház előtt a dominikánusok körmenete, eljöttek a Kállay család, Burghausen és más tisztek, hogy megtekintsék.". A társaság tagjai tehát onnan nézték a látványos körmenetet, csakúgy, mint néhány évvel korábban Mária Terézia a Harruckern ház mellett lévő Barkóczy házból az őt fogadó, Úri utcán vonuló tömeget.[58]

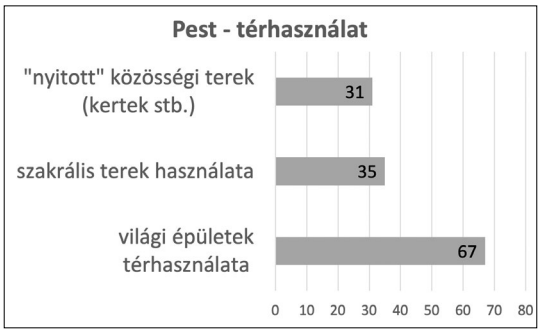

3. ábra

Szakrális terek használata

A szakrális terek szerepe szintén érdekes kérdéseket vet fel.[59] A napló bejegyzései arról árulkodnak, hogy változó mértékben ugyan, de a fontosabb pesti és budai templomokat látogatta a Károlyi család.[60] Érthető módon a Harruckern házhoz legközelebb eső pálos templomban fordultak meg a leggyakrabban. A templom- és kolostorkert közelsége mellett feltehetőleg a nyitottsága is közrejátszott abban, hogy a Károlyi család előszeretettel látogatta nemcsak vallásgyakorlat, de olyan világi társasági programok céljából is, mint a pálosok kertjében történő reggeli kávézás. A pálosok ismertek voltak a városban a 18. század első felében templomuk és kertjük nyitva állt az időszakosan vagy huzamosan a városban tartózkodók számára, mi több olyannyira népszerű volt körükben, hogy a templomlátogatások gyakorta az éjszakába nyúltak. 1712-ben az esztergomi érsek arra kényszerült, hogy szigorúan előírja a szerviták és pálosok számára a clausurát.[61] A Károlyiak esetében várható lenne a piaristák és ferencesek előnyben részesítése, hiszen a Károlyi család kötődése a piaristákhoz és ferencesekhez Nagykárolyban egyértelmű a kolostor és templomalapítások kapcsán. Mindkét rend rendelkezett templommal Pest városában, és bár valóban látogatta ezeket a család, de messze nem olyan gyakran, mint a pálosokat, vagy akár a domonkosokat. Miselátogatások a pesti domonkos templomban gyakrabban szerepelnek a bejegyzések között, mint az egyébként a Harruckern házhoz közelebb lévő ferencesek felkeresése.[62]

Hasonlóan népszerű volt a család körében a szerviták temploma, amely szintén a város távolabbi részén állt, ennek ellenére gyakran látogatták, ennek okát is tudjuk: Therese Corzan véleménye szerint ott volt a legjobb zene a városban: „A szervita atyákhoz mentünk Szent Peregrinus napját ünnepelni. Itt a legjobb a zene a városban."[63]

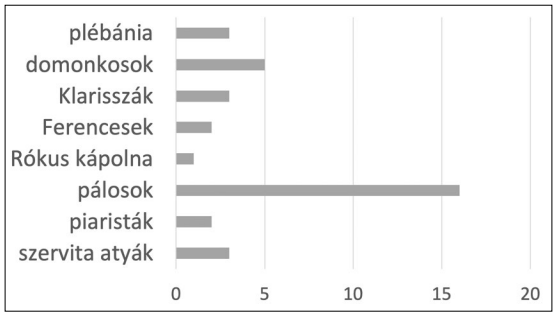

4. ábra Templomlátogatások megoszlása

55 *Corzan T.:* Napló i. m. 237.
56 *Corzan T.:* Napló i. m. 244.
57 *Corzan T.:* Napló i. m. 240. A mai Krisztinaváros északkeleti része. *Gál Éva*: A Budapesti Történeti Múzeum Várostörténeti Osztályának kéziratos térképei. Katalógus. (Monumenta Historica Budapestinensia 6.) Bp. 1989. 39. *Géra Eleonóra:* A polgárváros rendje könyv. A polgárváros rendje – Társadalom, tér, nyilvánosság Budán (1686–1741). Bp. 2023. 230-237.
58 „*Corzan T.:* Napló i. m. 248., 1758. május 28. A vallásos körmenetek szerepéről a városi térben lásd *Novák V.*: A városi tér i. m. 147. Pesti Szent Jobb körmenetet több mint egy évtizeddel később, 1771-ben rendezték meg először a pesti domonkosok. Pesti körmenetekről lásd *Zoltán József:* A barokk Pest-Buda élete. Bp. 1963. 45–52. A Barkóczy házról és Mária Terézia látogatásáról lásd *Révhelyi E.:* Az Egyetem utcai i. m. 89.
59 Lásd 3. sz. ábrát.
60 Lásd 4. sz. ábrát. Az egyházi épületekre lásd *Poór János:* Buda, Pest, Óbuda a 18. században. Budapesti Negyed 20–21. (1998) 29–61. különösen 49–50.
61 *Nagy Lajos:* Budapest története 1686–1790. In: Budapest története III. A török kiűzésétől a márciusi forradalomig. Bp. 1975. 191–192.
62 1785-ig domonkos templom, ma Belvárosi Szent Mihály-templom, Budapest, V. kerület, Váci utca 47/b.; Ma a Belvárosi Ferences templom, Budapest, Ferenciek tere. A domonkosok és pálosok pesti rendházaira és a domonkos szerzetesek közötti feszültségekről és a pálosok helyzetének rendezéséről lásd *Kisbán Emil:* A magyar pálosrend története II. 1711–1786. Bp. 1940. 84.
63 *Corzan T.:* Napló i. m. 242.; A szervita templom ma a belvárosi Szent Anna-plébániatemplom, Budapest, V. kerület, Szervita tér 6.

A piaristák esetében ugyanakkor fontos felhívni a figyelmet arra, hogy 1752 óta a belvárosi plébániatemplom plébánosait is adták, elképzelhető, hogy ez is közrejátszott abban, hogy a Károlyi család viszonylag gyakran látogatta a Duna part közelében lévő plébániatemplomot is. Ritkábban fordultak meg a piaristák templomában. A klarisszákhoz ugyanakkor szoros kapcsolat fűzte a Károlyi családot. Ennek oka részben az volt, hogy a család és a rokonság, főként a Csáky és Barkóczy családok lányai több nemzedéken át választották a klarissza rendet, főként a pozsonyi, majd budai rendházait apácaként.[64] Éppen ennek következményeként lett gróf Károlyi Sándor a klarissza rend pesti rendházának alapítója Csáky Éva Franciska apáca kérésére, ide költöztek át a budai rendházból az apácák 1729-ben.[65] Akár szimbolikusnak is tekinthető, hogy a Károlyi család első Pest városával kapcsolatos építkezése nem egy városi ház, saját palota megépítése volt, hanem egy egyházi épület alapítása. A Károlyiak a naplóbejegyzések alapján több esetben is meglátogatták az általuk alapított pesti klarissza kolostorát.[66]

Emellett egy-egy alkalommal jártak más templomokban is: az akkoriban a városfalakon túl elhelyezkedő Rókus kápolnában is hallgattak misét egy alkalommal,[67] a karmeliták rendházát[68] pedig egy budavári kirándulás alkalmával látogatták meg, bár a kirándulás elsődleges célja az épülő budai királyi palota, valamint korábban elkészült Zichy és Batthyány paloták megtekintése volt.[69] A királyi palota építése akkor már majdnem egy évtizede zajlott, az uralkodó Mária Terézia 1749-ben rendelte el az építkezést és maga is meglátogatta azt 1751-ben.

A gróf Zichy Miklós és felesége által alapított óbudai trinitáriusok távoli rendházáról is megemlékezik Therese Corzan pesti tartózkodása során.[70] A Károlyi családdal kétszer is megfordult ott a viszonylag nagy távolság ellenére, a Harruckernek Zichy grófnéval ápolt jó kapcsolatának és az ennek következtében rendszeresnek mondható (13 hét alatt 6 alkalommal) óbudai látogatásokkal egybekötve.

A nagyobb egyházi ünnepek idején számos templomot bejártak. A látogatás idejére eső egyházi ünnepek a Nagypéntek és a Szentháromság ünnepe voltak.[71] A Nagypéntek a szokásos böjttel telt és bejárták a pesti és budai templomokat, valamint a pesti kálváriát is. Összességében elmondható, hogy bár változó gyakorisággal, de a város templomainak nagy részét látogatták.

Kifejezetten érdekes ugyanakkor, hogy a szakrális terek bizonyos részei, elsősorban a templom- és kolostorkertek ugyanakkor teret adtak társasági találkozásoknak, olyan tevékenységeknek, amelyek nem köthetők vallásgyakorlathoz, elegendő csupán a pálosok kertjében történő reggeli közös kávézásra gondolni.[72] A kávézás, mint társasági tevékenység nemcsak a pálosok esetében került feljegyzésre, hanem egy alkalommal az óbudai trinitáriusoknál is sor került ilyen eseményre: „Óbudára mentünk, hogy a trinitárius atyáknál végezzük áhítatunkat. Itt van egy igazán csodatévő Madonna, a helyet kis Máriának hívják. A kolostor és a benne lévő templom egy hegy tetejére épült és hegyek veszi körül. Nagyon szép a táj. A templom modern stílusban épült, alapítója az elhunyt Zichy gróf. Ott kávéztunk, aztán megérkezett Zichy grófné és meghívott bennünket ebédre."[73]

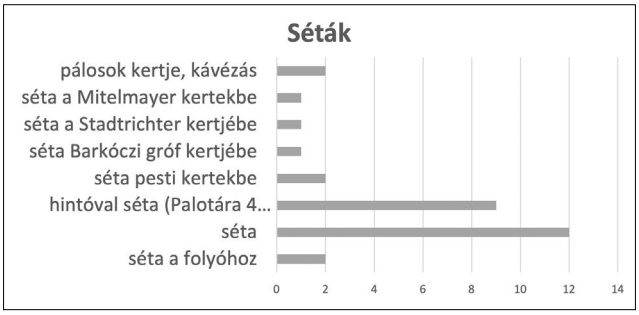

5. ábra

Nyilvános terek használata: a kertek

Mind a városi polgári és tisztviselő nemesi réteg közti interakcióra, mind a magánterek reprezentatív közösségi térként történő használatára jó példa a kertek szerepe a naplóban.[74] A Károlyiak három hónapos tartózkodásuk idején előszeretettel indultak sétákra a Duna partján elterülő két városban és a városfalakon túl is. A különösen kedvelt kertek egy részének tulajdonosai a városi polgárság vezető rétege soraiból kerültek ki, de a Harruckern ház mellett elterülő Károlyi-rokon által birtokolt Barkóczy kert szintén kedvelt úticéljaik közé tartozott. A pesti kertek nagy részéről ugyan lesújtó véleménnyel volt a napló szerzője, de a részletesebben leírt Mittermayer kerti séta láthatóan nagyobb létszámú, illusztris társaságot mozgatott meg, étkezéssel és sétával egybekötött társasági programot jelentett, amin, a naplóbejegyzés tanúsága szerint, a házigazda lánya (és feltehetőleg a házigazda) is jelen volt. „Este mindenki sétálni ment Mitelmayer kertjébe. […]. Mindenki gyalog ment, kihasználva a szép estét. Nagy

64 *Schwarcz Katalin:* A klarissza apácák könyvkultúrája a XVIII. században. Szeged 1994. 23.

65 Csáky Éva Franciska levelei Pest város tanácsának a felépítendő pesti klarisszakolostorral kapcsolatban HU-MNL-OL-R 314-205.-14. [1526 utáni gyűjtemény, Városi iratgyűjtemény]; HU-MNL-OL-P 398. 10149–10207.; *Schwarcz K.:* A klarissza i. m. 11.; *Takáts Sándor:* A magyar-klarissza apáczák pesti klastromának története. Katolikus Szemle 8. (1894) 169–192.; Az egykori kolostor és a templom épülete ma is áll Budapesten a Királyi Pál és Szerb utca sarkán, az Egyetem térnél A kolostor építéséről lásd *Bibó István:* A pesti Szerb utcai volt klarissza kolostor építéstörténete. Építés- és Építészettudomány 9. (1977) 175–228.

66 . Lásd 4. sz. ábrát.

67 A Szent Rókus-kápolna a korabeli városfalakon kívül épült, ma Budapest VIII. kerület, Gyulai Pál u. 2.

68 A Karmelita kolostor és templom épülete, Budai Vár, Dísz tér.

69 *Simon Katalin:* Városi tér - egyházi tér. A katolikus egyház városi térhasználata a 18. századi Budán. Urbs. Magyar Várostörténeti Évkönyv 14. (2020) 9–27. különösen 12.

70 Kiscelli trinitárius templom és kolostor, amelyet a Zichyek alapítottak a 18. század első felében. A napló alapján Therese Corzan már kész állapotában látta a kolostort. Zichy grófné és a trinitáriusok későbbi kapcsolatáról lásd *Simon K.:* Városi tér i. m. 17.

71 Nagypéntek, *Corzan T.:* Napló i. m. 237. 1758. március 24.; Szentháromság vigíliája, *Corzan T.:* Napló i. m. 247. 1758. május 20.

72 *Corzan T.:* Napló i. m. 244. A pálosok kevésbé szigorú felfogására lásd *Nagy L.:* i. m. 191–192.

73 *Corzan T.:* Napló i. m. 236.

74 Lásd 5. sz. ábrát.

volt a társaság, mindenekelőtt mi, a személynök a feleségével, Niczky, Kéry, Burghausen és más tisztek. A kertben vacsoráztunk, igazán jól szórakoztunk, én különösen, látva Niczkyt, aki igyekezett a ház kisasszonyához közel kerülni, eltúlozva szépségét, arcvonásai és jelleme kellemességét, olyannyira, hogy megértettem, a szerelem tényleg vak. […] A vacsora után néhány kört tettünk a kertben, ki kocsiban, ki gyalog, majd mindenki visszavonult, hogy lepihenjen." [75] Mittermayer Tóbiás Antal város tanácsos háza a mai Király utca és Nagykörút sarkán állt a 18. század közepén, a Király utcát ebben az időben Mittermeyer Gassének nevezték. A környéken sok kert volt a napló keletkezése idején.[76] Mittermayer tanácsos szintén kapcsolatban állhatott a Károlyiakkal, tekintettel arra, hogy a naplóban említett lányát később Károlyi Antal intézője, Zanathy József vette feleségül.[77]

A Mittermayer kerten kívül szerepel a naplóban egy bejegyzésben a „Stattrichter kert" itt is társasággal sétáltak. A Stattrichter, azaz a városbíró ebben az időben Mosel József volt, feltételezhető, hogy a városi háza kertjét látogatta a társaság.[78]

A naplóban több olyan, a Károlyi család által gyakrabban felkeresett városi és a városon kívüli hely is szerepel, amely a későbbiek során a család tulajdonába került, elég csupán a korábban bemutatott Palota birtokra gondolni, illetve a Barkóczy telekre, amelyen egy évtizeddel később Károlyi Antal a ma is álló városi Károlyi palotát építtette. Az idők során a családnak 1758-ban otthont adó Harruckern ház ugyanakkor örökség útján a rokon Wenckheim család tulajdonába került.

Therese Corzan naplója egy dinamikusan fejlődő várost írt le, amelyet persze egy Bécshez szokott személy kritikájával szemlélt, ugyanakkor látta és értékelte a látogatása idején már álló, illetve épülő reprezentatív magán és egyházi épületek színvonalát, a két város természeti adottságait is.

Talán részben a város viszonylag kisebb mértékű beépítettsége is indokolta, hogy a városi terek felhasználása komplex volt, a napló bejegyzései alapján megfigyelhetők a közterek és magánterek funkcióváltozásai, gondolok itt az egyházi terek esetében a vallási élettel és a világi társasági eseményekkel kapcsolatos funkciók egyidejű létezésére, például a kávézásra a rendház kertjében. A magánépületek és terek tulajdonjoga, illetve köz- illetve magántérként történő használata hasonló képet mutat. Therese Corzan feljegyzései alapján ugyanakkor érzékelhető a fokozatosan bővülő, családi és hivatali kapcsolataikat egyre szorosabbra fűző, de megfelelő városi reprezentációs infrastruktúrával még kevéssé rendelkező nemesi/főnemesi réteg térnyerése Pesten. Ilyenek a Károlyiak is, akiknek pesti jelenléte kapcsán a napló által megörökített időszak átmeneti korszakként jellemezhető, hiszen a család egyházi alapítással már jelen volt a városban, de saját házzal még ők sem rendelkeztek.

75 *Corzan T.:* Napló i. m. 247.

76 Mittermayer Tóbiás Antal városi tanácsnok házára lásd *Nagy Lajos:* Terézváros kialakulása. Tanulmányok Budapest múltjából. 11. (1956) 97–127. különösen 110.

77 Lányát, Erzsébetet a naplóban szintén említésre kerülő Zanathy József vette feleségül. HU-MNL-OL-A 131-M486.; Zanathyra lásd *Pál Judit:* Katolikus bíró a református város élén. Egy városi bíró karrierje a 18. század közepén Szatmárnémetiben. Urbs. Magyar várostörténeti évkönyv 3. Bp. 2008. 205–226. *Uő:* József Zanathy, oder: Macht und Ohnmacht eines gebildeten. In: Herrschaft an der Grenze. Mikrogeschichte der Macht im Östlichen Ungarn im 18. Jahrhundert. Hrsg. András Vári et al. Köln–Wimar–Wien. 2014. 250–270.

78 A Stadtrichter városbíró, Pest városbírója Mosel József volt 1751–1759 között, aki jelentős ingatlan vagyonnal rendelkezett a városban. *Turányi Kornél:* Józsefváros kialakulása. Tanulmányok Budapest múltjából. 15. (1963) 329–362. különösen 330.

Lengyel Nóra

Az udvariasság és illem nőtörténeti vonatkozásai Therese Corzan naplójában

Women's history of politeness and decency in the diary of Therese Corzan

In this paper, we will explore passages from Therese Corzan's diary that focus on the culture of manners of the time as represented in the diary. The texts under study can be linked to issues of politeness and propriety, which represent belonging to a community or distancing oneself from it. In this article, an attempt is made to gain a better understanding of the nature of the role of the social hostess from a social-historical perspective. She, in social interaction, is present according to the situation of the individual, mainly according to family, age, gender or occupational patterns. It is not yet possible to draw general conclusions about the social etiquette of the governess, as different rules prevailed at international level: in Germany (as opposed to France, for example) the governess could take part in social life and be involved in conversation. Yet it seems to be becoming clear that the identity of a multilingual governess from a noble family brought up in Vienna in the mid-18th century was shaped not only by geographical and origin factors, but also by social gender and occupational considerations.

Bevezetés

„A magyar nők összefoglaló történelme még megíratlan" – olvashatjuk Dr. Bobula Ida 1933-as munkájában[1] –, sajnos állítása napjainkban is helytálló. Nem célom e tanulmánnyal az említett hiátust betölteni, csupán arra mutatok rá, hogy a 18. századi mentalitás- és viselkedéstörténet szintén kevéssé kutatott terület ebből a szempontból.

A nőtörténeti kutatások elsődleges forrását a női levelezések, naplók, visszaemlékezések jelentik, mivel a nők életéről ezekből kapunk képet, tehát prior forrásnak tekinthetők az úgynevezett egodokumentumok a neveltetés és nevelés, olvasási és művelődési szokások, öltözködés, étkezés, háborús tapasztalatok és a nőkön elkövetett (például háborús nemi) erőszak témák feldolgozása során.[2] Emiatt a tanulmányban elemzett 18. századi Corzan-napló[3] forrásértékét nem szükséges hangsúlyoznom. Az értelmezési keretet az interdiszciplinaritás biztosítja, mivel az egodokumentumokat, ahogy önmagában más típusú forrásokat sem tekinthetjük az úgy nevezett történelmi igazságnak.

Udvariasság- és illemtörténet

A 19. század előtti illem- és udvariasságtörténeti munkák alapján elmondható, hogy egy sajátos magyar tendenciát követve, a társadalomtörténeti kötődésű kutatások kevésbé hangsúlyosak, főleg a 18. századot tekintve. Nem beszélve arról, hogyha olyan kuriózumnak számító téma esik vizsgálat alá, mint egyes nemek viselkedéstörténete, illemtana, elvárt kommunikációs stratégiái. A témában jelenleg a nyelvtörténeti, vagy történeti szociopragmatikai kutatások megállapításaira érdemes támaszkodni. Emellett az is meghatározza a téma interdiszciplináris megközelítését, hogy kevés társadalom-, művelődés- vagy viselkedéstörténeti alapmű szolgál fogódzóul. Ennek megfelelően, igyekszem egyfajta történeti szociopragmatikai vázlatot adni az elemzett példák elé mint elméleti áttekintés, amely segítheti a kiragadott szöveghelyek megértését és kontextualizálását.

Az udvariasságkutatás önmagában egy nemrégiben létrejött aldiszciplínának tekinthető, ugyanakkor az illemet, a társas közösségben való viselkedést és etikettet az olyan tudományok, mint a filozófia és a szociológia már régebb óta tanulmányozzák. Az elvárt társalgási és (nyelvi) viselkedési formákkal szemben, már jóval a 16. század előtt is megfogalmaztak elvárásokat, de az úgynevezett etikettirodalom csak ekkor jött létre. A műfaj igyekezett kiszolgálni a megfelelő viselkedés, a jó modor és az udvari életben való nyelvi navigáció iránt érdeklődőket.[4]

Rotterdami Erasmus *De civilitate morum puerilium* című (1530-ban kiadott) művében– amely az úri gyermekeknek szánt illemtankönyv műfaját teremtette meg – gyakorlati példákon keresztül mutatja be azt a tudást, amivel az adott korban egy „civilizált" fiatalnak rendelkeznie kellett e téren.

1 *Bobula Ida:* A nő a XVIII. század magyar társadalmában. Bp. 1933. 5.

2 *Kéri Katalin:* Lánynevelés és női művelődés az újkori Magyarországon. Pécs 2018. 158.

3 Napló Károlyi grófné utazásairól (1757–1759). Ford. Arany Krisztina. In: A 18. századi arisztokrácia mindennapjai. Therese Corzan és Hueber Antal naplói (1757–1759). Szerk. Arany Krisztina et al. Bp. 2021. A naplót az Országos Széchényi Könyvtár kézirattárában, a Quart. Ital. 55. jelzet alatt őrzik.

4 A társas viselkedés szabályai a magyar nyelvű életvezetési és illemtankönyvekben. (1798–1935.) Szöveggyűjtemény. Szerk. Fábri Anna. Bp. 2001., *Nemesi Attila László:* Az udvariasság elméletei. In: *Uő:* Nyelv, nyelvhasználat, kommunikáció. Hét tanulmány. Bp. 2011. 68.

A könyv nem csupán a középkor és az újkor közötti időszak felfogását foglalja össze, hanem azt is megmutatja, hogyan váltja fel a lovagi-feudális udvariasságot a civilizált és illedelmes viselkedés. Ebben az új kontextusban már nem a fejedelmi udvar kívánságai irányítják, hanem inkább mások érzéseinek figyelembevétele és a szégyen elkerülésének vágya – írja Norbert Elias német szociológus.[5] *A civilizáció folyamata* című monográfiában rendkívül gazdag forrásanyag alapján, Elias átfogó vizsgálatot végez az európai világszemlélet és magaviselet civilizálódásáról a középkori udvari illemkódexektől kezdve egészen a 18. századi szépirodalomban rögzült viselkedésformákig. A kutatás fókuszában a mindennapi viselkedésformák, mint például köpés, tüsszentés, étkezési szokások vagy hálószobai jó modor elemzése áll, és a civilizáció- és társadalomelmélet segítségével feltárja, hogyan alakulnak át a társadalmi magatartáskódok. Elias érvelése szerint a társadalom átalakulásával és a társas viszonyok új berendezkedésével lassan bekövetkezik a változás, amihez kapcsolódik az önkontroll növekedése, és ennek következtében változik meg a viselkedés megítélése is.[6]

Nemesi Attila bemutatja az illemtan által létrehozott szabályokat és tanácsokat, olyan példákkal, amelyek a társalgás szabályaira és a követendő udvariassági formulákra összpontosítanak. Ezek a szabályok és tanácsok rávilágítanak arra is, hogy az udvariasság gyakorlati értelme a társas normák tiszteletben tartásában, a mások igényeire való odafigyelésben, valamint a belátó és mértéktartó magatartásban rejlik, melyek egyéni személyiségünket tükrözik.[7]

Az udvariasság kutatása egy többdimenziós vizsgálatra sarkall. Ilyen egyértelműen meghatározó dimenziót jelent a történetiség: a 2010-es évek óta Sárosi Zsófia kutatásait kell kiemelnem.[8] Mindemellett az udvariasság történeti voltának és létezésének vizsgálatával Kádár és Haugh holisztikus megközelítésű elméletében is találkozhatunk. A szerzők azt hangsúlyozzák, hogy az udvariasság kulturális és társadalmi kontextusba ágyazva értelmezhető, tehát nyelvi mellett a szociokulturális szempontokat is figyelembe kell venni.[9]

Az udvariasság történetiségének kérdését tekintve Ehlich kiemeli az udvariasság konceptuális jellegét, rámutatva arra, hogy az udvariasság nem magától értetődő jelenség, hanem egy a történeti folyamat során alakuló koncepciók összessége. Az udvariasságkoncepciók pedig részét képezik az udvariasságnak, annak történetének, alakulásának, fejlődésének és történeti megvalósulásának. Ehlich alapvetőnek tekinti a konceptualizációk kapcsán a laikus és tudományos udvariasságfogalmak elkülönítését.[10]

A történeti udvariasságkutatás alapjait önálló diszciplinaként részben Kádár és Culpeper tanulmánya teremtette meg, mely az alábbi irányvonalakat tűzte ki célul: az udvariasság és az udvariatlanság leírása és összehasonlító elemzése történeti kontextusban; az udvariasságban és az udvariatlanságban bekövetkező változások leírása és az okok feltárása; a meglévő elméletek és keretek módosítása és újak létrehozása a történeti udvariasságkutatás számára.[11] Az udvariasság és az udvariatlanság komparatív leírása a történeti kontextusban rendkívül összetett kutatómunkát igényel. A nyelvtörténeti kutatások pragmatikai megközelítésű eljárásaként szorosan kapcsolódik a történeti pragmatika és a történeti udvariasságkutatás területéhez. Ennek része a vizsgált időszak ideológiáinak, társadalmi berendezkedésének, közösségi normáinak, műfajainak, interakcionális gyakorlatainak, nyelvi struktúráinak és forrásainak átfogó megismerése. Fontos figyelemmel kísérni a szinkrón és diakrón udvariasságfogalmak kölcsönhatását, mivel az egyes történeti közösségek udvariassági gyakorlatai gyakran összetettebbek, mint amit egy esetleges, csak a szinkrónia összpontosító udvariasságelmélet kifejez. Ezért szükséges lehet a meglévő elméleti keretek módosítása, miközben a diakrón perspektívájú vizsgálatok hozzájárulnak a szinkrónia vonatkozó tudásunk bővítéséhez.[12] A történeti udvariasságkutatás elméleti keretként a szinkrón udvariasságkutatás alapvetéseire számos szempontból támaszkodik. Vizsgálja mind az udvariasság produktív, mind pedig evaluatív vonatkozásait, és meghatározza az udvariasságot, mint társadalmi gyakorlatot, illetve reflexív módon közelít a különböző udvariasságértelmezésekhez.[13]

Az udvariasságkutatás történeti perspektívája a változó normákkal és megnyilvánulásokkal foglalkozik a történetiségben. Vizsgálja az udvariasságértelmezéseket, a hozzájuk kapcsolódó társadalmi gyakorlatokat és a konkrét interakciókat egyaránt. A diakrón perspektívából eredően szembesül az összehasonlíthatóság, a reprezentáció, a változás és a folytonosság problémáival. Az udvariasságra komplex szociopragmatikai viselkedésformáként tekint és kísérletet tesz megértésére multimodiális szövegekben és műfajokban is. Ez a viszonylag fiatal kutatási terület a kultúraközi vizsgálatok révén csökkentheti az angolszász dominanciát és etnográfiai pozicionáltságot az udvariasságkutatásban. Ezen keresztül követni tudja az udvariasság történeti alakulásának folyamatát, és rekonstruálhatja az udvariasságkoncepciókat a történetiségben.[14]

5 *Norbert Elias:* A civilizáció folyamata I-II. Szociogenetikus és pszichogenetikus vizsgálatok. Bp. 1987. 239–351.

6 Uo.

7 *Nemesi A.:* Az udvariasság i. m. 70.

8 *Sárosi Zsófia:* A társadalmi és a személyes – két 16. századi nemesúr levelezésében. Történeti szociopragmatikai megközelítés. In: Tér, idő és kultúra metszéspontjai a magyar nyelvben. Szerk. Fazekas Emese et al. Budapest–Kolozsvár 2014. 126–139.; *Uő:* Pragmatika, szociopragmatika, udvariasságkutatás a magyar nyelvtörténetben. Magyar Nyelv 111. (2015) 129–146.; *Uő:* Nyelvtörténet és udvariasságkutatás. In: A nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei VIII. Szerk.: Forgács Tamás – Németh Miklós – Sinkovics Balázs: Szeged 2015. 157–171.; *Uő:* Az udvariasság értelmezései. In: Udvariasság. Szemiotika, művészet, irodalom, nyelv. Szerk. Balázs Géza – Pölcz Ádám. Bp. 49–60.

9 *Kádár Dániel Z. – Michael Haugh:* Understanding Politeness. Cambridge 2013. Különösen 13–56.

10 *Konrad Ehlich:*On the historicity of politeness. In: Politeness in Language. Studies in its History, Theory and Practice. Ed. Richard Watts – Sachiko Ide – Konrad Ehlich. Berlin–New York 1992. 71–108.

11 *Dániel Z. Kádár – Jonathan Culpeper:* Historical (Im)politeness. An Introduction. In: Historical (Im)politeness. Ed. Uők. Bern 2010. 9–37.

12 *Kádár, D. Z. – Culpeper, J.:* Historical i. m. 13.

13 *Kádár, D. Z. – Haugh, M.:* Understanding Politeness i. m. 9.

14 *Kádár, D. Z. – Haugh, M.:* Understanding Politeness i. m. 28.

A Corzan-naplótöredék elemzése

Therese Corzan spanyol nemesi családból származott, feltehetően valamikor 1714 előtt született.[15] Családja a spanyol örökösödési háború után, 1714-ben Bécsbe menekült.[16] Corzan hosszú időt szolgált a Károlyi családnál:[17] az elemzett forrás Károlyi Antal és Harruckern Josefa házasságához, valamint a grófné utazásaihoz kötődik. A megörökített utazás során főként a Magyar Királyság területére kalauzol minket a naplótöredék, amely eredetileg olasz nyelven íródott – emiatt, tudniillik, hogy az általam elemzett magyar nyelvű szöveg fordításon alapul, a naplótöredék nyelvi elemzésére formai szempontból nem, csupán tartalmi fókuszú megközelítésére vállalkozom.

Nehéz – ha nem lehetetlen – lenne azt kutatni, milyen illemirodalommal találkozhatott az egodokumentum szerzője, Therese Corzan. Történeti-szociológiai forrásként viszont segítségül hívhatók a korszak meghatározó illemszövegei, amikor az önazonosságot, az alkalmazotti státuszt, valamint a férfiak és nők közötti kapcsolatot vizsgálom. A szoros szövegelemzés során a nyelvhasználat vizsgálata elsődleges feladatunk: az olasz nyelvű napló, egy spanyol származású szerzőtől, a németül zajló bécsi mindennapok kontextusában. Talán az olasz nyelv tényleg „egyfajta titkos és vágyott belső világot jelenthetett számára, részben pedig egy olyan kommunikációs eszközt, amelyet viszonylag kevesen értettek a környezetében" [18]. A korabeli illendőséget kutatva, Bobula Idától megtudjuk, hogy mik voltak a jó modor jellemzői Bécsben, 1755 körül: „nagyon udvariasnak kellett lenni, ügyesen hajlongni, németül lehetőleg nem beszélni. A hölgyekkel olaszul, vagy franciául illett társalogni és nekik barokk bókokat mondani, személyüket, lehetőleg versidézettel, klasszikus hősnőkhöz és istennőkhöz hasonlítva."[19] Az olasz nyelvhasználat így az illendőség egyik megtestesülése is lehetett, hiszen feljegyzéseit a szerző úrnőjének, Harruckern Jozefa Károlyi Antallal kötött házasságáról, az esküvőhöz és a pár életéhez köthető utazásokról, az őt ekkor körülvevő mindennapokról írta.

A konkrét példák előtt meg kell vizsgálnom az illemirodalom tematizáltságának kérdését. Ha nőnevelésről beszélünk, általában a keresztény nők nevelésével kezd a szakirodalom, legyen szó Kéri Katalin, Pukánszky Béla műveiről,[20] megkerülhetetlen tehát utalnom Pázmány Péter (1570–1637) a *Mint kell keresztyén leányt nevelni?* című prédikációjára,[21] aminek a leánynevelés a központi témája. Normateremtő munkájában a következőkre tér ki: „a leányok nevelésében nagy gondviseletlenség vagyon, mert csinosgatás, ruhacifrázás, gangosan lépés, azaz kevélységre való tanítás minden nevelések."[22] Hangsúlyozta, hogy az ország sorsa a leánynevelésen múlik, nemcsak a nők-férfiak számaránya miatt, hanem mert a férfiakat ők részesíthetik a megfelelő erkölcsös nevelésben.[23] A lányok erkölcsi és szellemi nevelését egyaránt szorgalmazta, prédikációjában Diotimát és Aspasiát példaként hozta, akik tudására Szókratész is alapozott. A tanulást fontosnak tekintette, mivel hasznos elfoglaltságot kínál, szemben a tánccal vagy csevegéssel. Az öltözködésben a szemérmességet emelte ki, valamint a szépségápolásban a higiéniát tartotta elsődlegesnek, a sminket és a hivalkodást elítélte.[24] Kornis Gyula 1927-ben a magyar nemzeti nőnevelést a középkor kolostori és lovagi nevelésétől 1848-ig tekinti át. Említést tesz számos külföldi gondolkodóról, például Szent Ágoston, Erasmus, Nettesheimi Agrippa, Vives, Ratke, Comenius, Madame de Maintenon, Fénelon, Rousseau, Condorcet, Herder, Humboldt nőneveléssel kapcsolatos munkáiról.[25]

Ami a nemzetközi illemirodalmat illeti, a 17. század végétől a nemesi származású fiúk és lányok részére egyaránt születtek Pázmány prédikációirodalmára rímelő munkák, amelyek erkölcsi útmutatást adtak, és az elvárt viselkedésre tanították a növendékeket, például Francois de Grenaille, William Darell (Faludi Ferenc fordításában magyarul is elérhető) vagy Talander munkái.[26]

Fábri Anna *A művelt és udvarias ember* című szerkesztett munkájában szereplő, a viselkedés- és illemtörténettel foglalkozó szövegek meghatározóvá váltak a témát érintő magyar kutatásokban. Kötete kiindulópont, mivel tartalmaz egy válogatott bibliográfiát a magyarországi közkönyvtárakban elérhető 1798 és 1945 között megjelent illemszövegekről. Azonban a 18. századot kutatók csupán két 18. századi szöveget találnak a listában. Fábri a fent már említett, Norbert Elias civilizatorikus megközelítéséhez nyúl vissza, amely holisztikus szemlélettel közelít a viselkedés, udvariasság és illem kérdéséhez mint történeti jelenséghez. Tanulmányunk szempontjából érdekes adalékot adna olyan adat, amely utalna a Corzan műveltségi hátterére, de nyelvi és családi hátteréről több mindenre is lehet nagy vonalakban következtetni. Mivel a család 1714-től Bécsben élt, a német illemirodalom is hatást gyakorolhatott rá, tehát a Fábri-kötetben szereplő, az álnéven Talandertől származó lipcsei, 1703-as illemnevelésről szóló nagyhatású mű ez esetben is lényeges lehet. Ugyanakkor, mivel Corzan családja a spanyol menekültek közösségéhez tartozott, valamint naplója alapján arra következtetünk, hogy franciául is tudott,[27] érdemes esetleges összefüggést keresni a Fábri által említett spanyol és francia (Baltasar Gracián vagy Francois de La Rochefoucauld) szerzők által létrehozott maxima és aforizmagyűjteményekkel, amelyek egyfajta enciklopédiái az akkor viselkedésről alkotott és elfogadott tudásnak. A később népszerűvé váló viselkedési tanácsadó és szabálykönyvek majd csak a 18. század végén fognak elterjedni, így

15 *Arany Krisztina:* Therese Corzan naplójáról. In: *Arany K. et. al.:* A 18. századi arisztokrácia mindennapjai i. m. 182.
16 *Arany K.:* Therese Corzan naplójáról i. m. 180.
17 *Arany K.:* Therese Corzan naplójáról i. m. 182.
18 *Uő:* Therese Corzan naplójáról i. m. 179.
19 *Wilhelm Weckbecker:* Von Maria Theresia zu Franz Joseph. Zwei Lebensbilder aus dem alten Österreich. Berlin 1929. 16. Fordítása *Bobula Ida:* A nő a XVIII. század magyar társadalmában i. m. 86.
20 Csak két fontosabb összefoglaló munkát kiemelve: *Kéri K.:* Lánynevelés i.m.; *Pukánszky Béla:* A nőnevelés története. Bp. 2013.
21 Mint kell a keresztény leányt nevelni? In: Pázmány Péter válogatott munkái. S. a. r. Bellaagh Aladár. H. n., É. n. 267–275. A szöveg elérhető: https://mek.oszk.hu/06200/06223/html/pazmany0200/pazmany0200.html, letöltés: 2024. jan. 17.
22 Uo.
23 Uo. A gondolat a 20. század első felében, különösen a Horthy-kori katolikus sajtópropagandában gyakran hivatkozott szólam volt.
24 Lásd még: *Kéri K.:* Lánynevelés i. m. 214.
25 *Kornis Gyula:* A magyar művelődés eszményei 1777–1848. II. 455–581.
26 *Fábri A.:* A társas viselkedés i. m. 8.
27 *Arany K.:* Therese Corzan naplójáról i. m. 179.

ilyen szempontból nem feltételezhetünk kulturális hatást vagy összefüggést: talán Corzan udvariassági formulái még függetleníthetők a század végén generálissá váló diskurzus elterjedt elemeitől.[28]

Csak a 18. század vége felé közeledve készülnek olyan munkák, ahol a valláserkölcsi útmutatások már nem tematizálják az illemkönyveket: ki kell emelnünk Adolf Freiherr von Knigge *Über den Umgang mit Menschen* című 1788-as munkáját, mely magyarul csupán tíz évvel később jelent meg.[29] Bár ez később keletkezett, mint az elemzett szöveg, de az illemirodalom írói sokszor hivatkozás nélkül átvették korábbi szerzők munkájának részleteit. E forráscsoport esetében a hangsúly nem a plágium kérdésére esett, hanem a népszerűsítés, népnevelés, információmegosztás és normaalkotás vagy annak erősítése volt a cél.

A Knigge által leírt világban az egyének sikeres cselekvéseit megelőzően a megfigyelő és értelmező helyzetét kell felvennie, amiből az is következik, hogy mások viszont őt figyelik meg és értelmezik. Ezt az analógiát tükrözi Corzan naplója is, aki megfigyelő és megfigyelt szerepben egyaránt feltűnik a szövegben. „Este zenei koncert volt, vacsora után udvarias elköszönés egymástól, ő elmondta, örvend, hogy megismert, és számos alkalommal megfigyelte jellememet […] Én válaszomban reméltem, hogy sosem feledkeztem meg az iránta való köteles tiszteletről, mert az nagyon érzékenyen érintene. Erre ő átölelt és nevetni kezdett. Én pedig, mivel megvan az a szokásom, hogy naponta végiggondolom [mindazt], ami velem történt, ezzel a párbeszéddel kapcsolatban úgy találtam, hogy elégedett lehetek magammal."[30]

Knigge a társasági életet, helyzeteket, cselekvéseket összefogóan kezelte. Később tendenciává vált a társas kapcsolatokat és cselekvési színtereket egymástól elkülöníteni, és a figyelem átterelődött a családi életre, a magánéletre, így egyre inkább csak a nőkhöz szóltak az illemkönyvek. A normateremtés célját a vallásos irodalom, például az imakönyvek testesítették meg, de később az ifjúsági- és lányregények szintén ehhez hasonló mintaadó, tanító- vagy elrettentő hatás reményében íródtak.[31]

A nők természetével kapcsolatban a következő tanácsot jegyzi meg Knigge: „Az asszonyi nemben sokkal nagyobb mértékben vagyon, mint mi bennünk, a maga valóságos gondolkodásának eltitkolása. Még a tompább eszű fejér népek (itt a kifejezés a nőket jelöli – a szerző) is különös mesterséggel tudják némelykor magokat tettetni. Vannak némely esetek, melyekben nékik ez a mesterség oltalmat ád a férfiak leselkedései ellen."[32]

Ezzel összhangban áll a következő szövegrész, amikor Corzan Salak viselkedésével kapcsolatos érzéseit fejezi ki: „nem való, hogy egy nő kezdeményezzen, vagy olyan érzelmeket mutasson, amelyek a jó hírét rontják. Mindent elkövettem hát, hogy valódi érzelmeimet elrejtsem.[33] [...] Ez utóbbi megjátszott gyengélkedés még inkább ráébresztett, mennyi előnnyel jár, ha nem mutatjuk magunkat túlzottan érdekeltnek egy férfi közeledését illetően".[34] Normakövető viselkedése látszólagos naivitással járt együtt, derül ki a következő szövegrészből: "Salak a közelemben maradt, magyarázta a történetet, és közben elmondta, mennyire örül, hogy szolgálatomra lehet. Nemigen bántam készségességét, habár udvariassága számlájára írtam azt."[35]

Ugyancsak egybeesik ezzel Corzan törekvése, hogy ne mutasson gyengeséget az őt körülvevő társaság felé, főként a grófné előtt igyekezett erősnek látszani, könnyeit, kínjait többször próbálta elrejteni, leplezni. Nem akarta mutatni sem egy-egy betegség okozta fájdalmát, sem szerelmi bánatát, sem pedig szülei és Bécs hátra hagyásával együtt járó honvágyát. Ellentmondásos lehet, hogy negatív érzéseit, környezete valahogyan mégis mindig észrevette, akiktől nem vette zokon, hogy megpróbáltak kedvében járni, akár Salak vagy Erőss, akár a grófné és köre kereste kegyeit.

Az alkalmazotti státuszból fakadó illemre többször reflektál Corzan: „Ma ártatlanul nagyon kellemetlen helyzetbe kerültem a gróffal szemben, és csak egyéb dolgok figyelembevételével nem hozattam postalovakat, hogy abban a minutumban Bécsbe induljak. Sokat jelentett nekem ebben a helyzetben, hogy a drága grófné és Harucker báróné, azonnal meglátogatott azért, hogy társaságom legyen, és nem azért, mert felháborodott lett volna. […]. Éjfél után hallottam, hogy kopogtatnak az ajtómon, háborgó lelkem miatt majd kiugrott a szívem a helyéről, mert azt hittem, rossz hírrel jönnek. Felkeltem és Spaleck atya volt, aki azt az üzenetet hozta, hogy a gróf kéret engem, menjek hozzá. Én először nem akartam, de a jó atya bölcs érveléssel meggyőzött, így odamentem. Ott találtam [a grófot] igen kétségbeesetten és szomorúan, hogy megsértett és bocsánatomat kérte. Én pedig szívemből való jó szándékkal biztosítottam arról, hogy nem fogok haraggal visszaemlékezni arra, ami megesett, hiszen az igaz embernek így illik ilyen helyzetben cselekednie."[36] E két példából is látható, hogy azokat az eseteket emeli ki Corzan, amikor a viselkedési szabályok átlépése neki kedvező módon történik. „Elmentem a többiekkel misét hallgatni a parókiára. Estefelé séta, és mivel nem láttam az első tüzeket, Harucker báró a saját költségére megismételtette, hogy én is láthassam." A köztük lévő hierarchikus viszonyt, valamint a férfi-nő relációt tekintve elfogadható lett volna Corzan szemszögéből, ha a megalázó vagy sértő szituációt nem kíséri bocsánatkérés.

Érdekes továbbá a beosztott státusz elemzése, mert Corzan saját szóhasználata szerint, hű szolgálóként és barátnőként kíséri a grófnét útjára. Az említett baráti viszony magyarázatot adhat arra, hogy miért van része olykor Corzannak kitüntetett figyelemben, nem alkalmazottakat megillető bánásmódban. Többször említi a szövegben, hogy őszinteséggel tartozik a grófné felé. „Az én szeretett grófném lelkem

28 *Fábri A.:* A társas viselkedés i. m. 8–9.

29 *Knigge Adolf:* Az emberekkel való társalkodásról. Ford.: Kiss János. Győr 1798.

30 A 18. századi arisztokrácia i. m. 271.

31 A témában lásd például: *Frauhammer Krisztina:* Imák és olvasatok. Imakönyvek a 19–20. századi Magyarországon. (A vallási kultúrakutatás könyvei 42.) Szeged 2019.

32 *Knigge, A.:* Az emberekkel való társalkodásról i.m. 77.

33 A 18. századi arisztokrácia i. m. 201.

34 Uo.

35 Uo.

36 A 18. századi arisztokrácia i. m. 286.

letéteményese, ezért hát az iránta való kötelességből, szeretetből és a vele kötött barátság törvényét követve úgy gondoltam, szégyenletes volna bármit is eltitkolni előle."[37] A szégyen a feljegyzéseiben háromszor is megjelenik: feljegyzései alapján elmondható, hogy a megszégyenülés elkerülése az egyik motivációja az illendő viselkedés követésének.

Kívülállóságára sosem negatívumként tekintett, illemtudó és udvarias viselkedése által mindig kompetensnek tartotta magát a társasági életre. „Igyekeztem viszonozni a figyelmességét, nehogy azt higgye, az én hazámban az emberek udvariatlanok."[38] Több szituációban fontosnak tartotta bizonyítani, hogy ismeri az illemszabályokat.

Bár a szöveget átszövi az illem és udvariasság témája és a naplótöredék számtalan esetben hangsúlyozza a társasági élet szabályainak fontosságát, egy ponton azonban nevetségessé teszi a túlzott udvariasságot. Amikor egy balesethez orvost hívtak, így ábrázolta a helyzetet Corzan: „Vég nélkül udvariaskodtak egymással, kölcsönösen átengedve a megtiszteltetést Szókratésznak, illetve Galénosznak, hogy melyik beszél helyesen a beteg állapotáról. Eközben a szegény betegnek megrepedtek a belei a görcstől. Látván ezt a felületes ostobaságot, megmondtam nekik, hogy hagyják máskorra a vitát és az etikettet, s végre kötelességüknek eleget téve nyújtsanak segítséget, mivel szerény megítélésem szerint az a szegény már a végét járta". [39] Corzan leírása alapján az orvosok kinevették őt, a beteg fiatal korára hivatkozva úgy vélték, ráér a kezelés, fontosabb a tanácskozás; a 24 éves férfi mégis meghalt – Corzan közbelépése, az illemhatár átlépése feleslegesnek bizonyult.

Zárásként

Tanulmányomban Therese Corzan naplójából olyan részleteket emeltem ki, amelynek fókuszában a – napló által megjelenített – korabeli viselkedéskultúra állt. A vizsgált szövegnek olyan pontjaira mutattam rá, amik az udvariasság és az illem kérdéséhez köthetők, amelyek a valamely közösséghez való tartozást, vagy az attól való elhatárolódást jelenítik meg. E cikkben arra tettem kísérletet, hogy társadalomtörténeti szempontból jobban megismerjük a társalkodónő szerepének jellegét. Törekedtem bemutatni, hogy a társas érintkezés során az adott egyén helyzetének megfelelően, főként családi, életkori, nemi vagy szakmai sémák szerint van jelen. Egyelőre nem tudunk általános következtetéseket levonni a társalkodónő illemtanára vonatkozóan, mivel különböző szabályok uralkodtak nemzetközi szinten: Németországban (szemben Franciaországgal például) a nevelőnő részt vehetett a társasági életben és a társalgásban is szerepet kaphatott.[40] Mégis körvonalazódni látszik, hogy a 18. század közepén egy Bécsben nevelkedett, több nyelvet beszélő, nemesi családból származó társalkodónő önazonosságát nem csupán földrajzi és származási tényezők alakítják, hanem társadalmi nemi és hivatási szempontokat is figyelembe kell venni.

Bízom benne, hogy sikerült felhívni az olvasó figyelmét a téma nőtörténeti, illetve interdiszciplináris szempontú megközelítésének érvényességére. Tanulmányom célja volt továbbá rámutatni, hogy a naplótöredék kiemelt részei összhangban állnak olyan illemtani szövegekkel, amelyekre történeti-szociológiai forrásként tekintünk. Részben erősíteni kívántam azt a nézőpontot, miszerint az egodokumentumok forrásértéke legalább olyan jelentős, mint egyéb típusú történeti forrásoké.

A szöveg további vizsgálatát érdemes lenne egy összehasonlító elemzés keretében folytatni. Mary Elizabeth Stevens 1864 és 1869 között az Andrássy családnál szolgált nevelőnőként.[41] A Franciaországban felnőtt angol lány a szolgálata alatt a kiegyezés korának Magyarországát mutatja be, illetve az Andrássy család mindennapjait ismerteti. Számtalan áthallást találunk a szövegek között, így összetett képet kaphatunk a nevelő- és társalkodónők udvarias és illendő viselkedéséről, valamint az erről kialakított korabeli nézeteikről.

37 A 18. századi arisztokrácia i. m. 290.
38 A 18. századi arisztokrácia i. m. 198.
39 A 18. századi arisztokrácia i. m. 257–258.
40 *Szabó István Andor:* Az úriember. A jó társaság szabályai. 1923. 82.
41 Levelek az Andrássy-házból, 1864–1869: egy angol nevelőnő levelei. Sajtó alá rend. Cieger András. Bp. 2007.

Tóth Ákos

Egy regénybe illő házasság kezdete. Adalékok gróf Károlyi Ferenc és gróf Csáky Krisztina találkozásának történetéhez

Additions to the story of the meeting of Count Ferenc Károlyi and Count Krisztina Csáky

In the 18th century, the choice of mate and thus the future of aristocratic youths was largely determined by their parents, disregarding the feelings and intentions of their children. In contrast to the tradition of the time, the relationship between Ferenc Károlyi and Krisztina Csáky was characterised by a real, deep emotional bond. Their love affair is worthy of a novel, as they had to overcome many obstacles and difficulties before they could be united. The present study focuses on the beginning of the two young people's acquaintance, focusing on the question of when and where they first met. Unfortunately, it is not possible to pinpoint the exact date of the beginning of their relationship on the basis of the available sources, but it can be established that Ferenc Károlyi and Krisztina Csáky met in Vienna between 1 and 17 December 1725.

Bevezetés

Az arisztokrata családok körében a 18. század első felében igen ritka volt a nőtlenség, az ifjú főurak igyekeztek minél előbb megházasodni. A 18. században, sőt már az azt megelőző korszakban is szokás volt, hogy a „házasságnál a szív jogaival nem igen törődtek".[1] A fiatalok igen ritkán választottak és határoztak önállóan, a családban szinte kivétel nélkül érzelmeikre való tekintet nélkül döntötték el házasságuk és ez által jövőjük sorsát. Házasságkötéskor mindkét fél részéről elsősorban a szűk családi kör döntött, akik saját belátásuk szerint rendezték el gyermekük sorsát. Emellett olyan eseteket is ismerünk, amikor a párválasztás kérdését a távoli rokonok vagy atyafiak bevonásával döntötték el.[2]

Teljes joggal jegyzi meg Gosztonyi Gizella könyvében, hogy „ritka eset az olyan szerelmi házasság, amilyen Károlyi Ferenc grófé és Csáky Krisztináé volt".[3] A 17–18. században ugyanis az általános házasságkötési hagyományoktól eltérően a Károlyi családban több valós, mély érzelmeken alapuló házasságot kötöttek: ilyen volt Károlyi Sándor (1669–1743) házassága Barkóczy Krisztinával (1671–1724) és jelen tanulmány központi témájául szolgáló Károlyi Ferenc (1705–1758) és Csáky Krisztina (1706–1736) egybekelése is.[4]

Kapcsolatukat nem hiába tekinthetjük regénybe illőnek, hiszen egybekelésükig számos akadályt kellett leküzdeniük.[5] Csáky Krisztina ugyanis annak a gróf Csáky Mihálynak volt a lánya, aki a Rákóczi-szabadságharcban a kuruc sereg ezredesévé, generálisává, majd altábornagyává lett kinevezve. A szabadságharcot követen pedig a bujdosásban is társa maradt Rákóczinak, aminek következtében birtokait a kincstár elkobozta. Ezzel szemben Károlyi Ferenc annak a gróf Károlyi Sándornak volt a fia, aki a szabadságharcban elért sikerei és a szatmári békekötésben szerzett érdemei miatt ismert, megbecsült és befolyásos politikussá vált, s birtokszerzései következtében a család legjelentősebb birtokszerzője volt.[6]

Károlyi Sándornak számos oka lehetett volna arra, hogy megakadályozza fia házasságát, ám miként Éble Gábor írja Károlyi Sándor „megengedi neki, hogy szive hajlamát követve, az elhagyott, proscribált nevű, vagyonából teljesen kibecsült szegény leánynak nyújtsa kezét".[7]

Tanulmányunkban Károlyi Ferenc és Csáky Krisztina kapcsolatának kezdeti szakaszát dolgozzuk fel, arra a kérdésre keressük a választ, hogy a két ifjú hol és mikor találkozott, ismerkedett meg egymással.

1 *Gosztonyi Gizella:* Családi és társadalmi élet III. Károly korában. (Művelődéstörténeti Értekezések 51. szám.) Bp. 1911. 6–7.; *Weichhart Gabriella*: Keresztelő, házasság és temetés Magyarországon 1600–1630. (Művelődéstörténeti Értekezések 48.) Bp. 14–15.

2 *Gosztonyi G.:* Családi és társadalmi élet i. m. 7.; *Weichhart G.:* Keresztelő, házasság és temetés i. m. 15.

3 *Gosztonyi G.:* Családi és társadalmi élet i. m. 8.

4 https://mnl.gov.hu/mnl/ol/hirek/szerelmi_hazassagok_a_nagykarolyi_karolyi_csaladban, letöltés 2023. nov. 21.

5 Károlyi Ferenc és Csáky Krisztina házasságkötésével és az egybekelésükig tartó időszak megpróbáltatásaival kapcsolatban lásd: *Éble Gábor:* Károlyi Ferencz gróf és kora. 1705–1758. A grófi nemzetség levéltárának adatai alapján. Bp. 1893. 167–197.

6 https://mnl.gov.hu/mnl/ol/hirek/karolyi_sandor_a_maganember, letöltés 2023. nov. 21.; *Papp Klára:* Az erdélyi Csákyak. (Erdélyi Tudományos Füzetek 273.) Kolozsvár 2011. 86–88.

7 *Éble G.:* Károlyi Ferencz gróf és kora i. m. 168.

Az első találkozás

A 18. század első évtizedeiben a Csáky család tagjai erősen megosztottak voltak abban a kérdésben, hogy támogassák-e II. Rákóczi Ferencet vagy célszerűbb-e inkább a Habsburg udvar oldalán maradva védeni a család érdekeit. Csáky Imre és bátyja, Csáky Zsigmond az utóbbi, míg Csáky István és különösen Csáky Mihály az előbbi álláspontot támogatta, akinek Rákóczi melletti elköteleződése az emigráció vállalásában is megmutatkozott.[8]

Csáky Mihály felesége, Klobusiczky Éva három gyermekével (Istvánnal, Krisztinával és Konstanciával) együtt Csáky Imre bíboros, váradi püspök közbenjárásának köszönhetően 1722-ben hazatérhetett. Klobusiczky Éva Csáky bíboros támogatását élvezve próbált talpon maradni, ugyanis egyfelől férje birtokait a kincstár elkobozta, így ezekre nem számíthatott, másfelől az emigrációban töltött évei alatt apja halálát követően testvérei birtokosztást hajtottak végre, s hazatérését követően testvéreitől csak hosszas huzavona után tudta a Klobusiczky örökség őt megillető részét részben megkapni. Hazatérését követően a legtöbb segítséget Csáky Imrétől kapta, aki az anyagi háttér megteremtése szempontjából átengedte neki használatra kluknói és mindszenti birtokait, lakhelyül pedig biztosította a Kluknón barokk stílusban megépített palotáját.[9]

Csáky Imre nemcsak a lakhatás és az anyagiak tekintetében segítette Klobusiczky Évát, hanem gyermekeire, azok neveltetésére is nagy gondot fordított. Meghatározó szerepet játszott a bíboros a legidősebb gyermeknek, Istvánnak az elhelyezésében és hasonlóan Csáky Imre támogatásának köszönhették a lányok, Krisztina és Konstancia is befogadásukat a kassai Szent Orsolya rend apácakolostorába.[10]

1724 tavaszán Krisztina, Konstancia és István is Kassán tartózkodott. Anyjuk november 21-én Csáky Zsigmond tárnokmesterhez írt leveléből az derül ki, hogy már három hete, vagyis november elejétől kezdve a gyermekek Dubnicán voltak Illésházyné asszonynál.[11] Arra a kérdésre, hogy mennyi ideig tartózkodott Krisztina Dubnicán, nem tudjuk a pontos választ, valószínűleg néhány hónapnál több időt nem tölthetett el az Illésházy családnál, mert Csáky Imre 1725. január 28-án írt leveléből az derül ki, hogy Krisztina Bécsbe került, Batthyányiné Strattmann Eleonóra gondjaira lett bízva. Levelében a bíboros tájékoztatta Klobusiczky Évát arról, hogy „Christina hugomat azonban amint már tudva vagyon kegyelmednek, Batthyányné magához vévén, tapasztalom, mind az hugomnak, mind az Urnak is kedvekben vagyon". Írja, hogy Krisztináról Bécsben jó véleménnyel vannak „valahol megfordul, dícsérettel vannak iránta", s Batthyányiné „Cristinának is hathatós gondoskodását kegyesen ajánlotta, és rövid időn Fölséges Asszonyunk lábaihoz juttatja".[12] A bíboros ezen levele alapján egyértelműen kijelenthetjük, hogy Csáky Krisztina 1725 januárjának végétől, de legkésőbb februárjának elejétől Bécsben tartózkodott.[13]

Az 1720-as évek első felében Károlyi Ferenc is ideje nagy részét tanulással töltötte Nagykárolyban. Édesanyja, Barkóczy Krisztina 1724-ben bekövetkezett halála fordulópontot okozott, ekkor ugyanis kénytelen volt befejezni tanulmányait és energiáit a mindennapi élet kihívásaira összpontosítani. Ezt követően Károlyi Sándor igyekezett fiát minél jobban bevonni a közügyek ellátásába: 1725 novemberében Ferenccel együtt Pozsonyba utazott.[14] Károlyi Sándor 1725. évi naplójához fűzött jegyzeteiből kiderül, hogy fiával november 29-én érkezett meg Pozsonyba: „[…] Die 29ta fiammal egjütt megh Indulvan felsö szekb Ebedelvén Etzakara szerencsessen Erkesztem bé Posonban Holott is labajmk Erütlensege mia Egesz holnapot Jobbára Agjb s bén az Hazb toltottem mid az altal Expeditiokb es Munkakb […]".[15]

Pozsonyba érkezésük után szinte azonnal, már másnap Károlyi Ferenc egy igen fontos feladatot kapott apjától: „[…] Die 30 Fiamot Expedialtam fel Beczb ki altal Flges urunknak Alazatos Instantiamat njujtottam bé Az Csongrad Vgjej Fö Ispanság Iránt […]".[16] Naplójából az is kiderül, hogy mi késztette Károlyi Sándort arra, hogy folyamodványt nyújtson be a Csongrád vármegyei főispánságért. Jegyzetei között az alábbiakat olvashatjuk: „[…] Ezen holnapnak 28 dik napjan mult ki ez Világbul M. Gralis Feldh Marschall. korona Örzö Flges Urunk Titok Tanacza, Czongrad Vgjenek Fö Ispanja Modor Varossaban 11 Orakor Ejfel Ellöt kinek In Irgalmazon. Lött pedigh Ezen alkalmatossagal Vacantia Az Szent Corona örzesb Es Nemes Czongrad Vgjek Fö Ispanyi Tisztsegeb.[17]

8 *Papp Klára:* Csáky Mihály feleségének, Klobusiczky Évának és gyermekeinek sorsa a török földről való hazatérés után. In: „Az ifjak tanítása oly nagy jó". Tanulmányok Kovács Ágnes tiszteletére. Szerk. Fogarassy Zoltán – Mészáros Kálmán – Török Péter. Debrecen 2021. 345.

9 *Papp K.:* Csáky Mihály feleségének, Klobusiczky Évának és gyermekeinek sorsa i. m. 346–348.

10 *Papp K.:* Csáky Mihály feleségének, Klobusiczky Évának és gyermekeinek sorsa i. m. 349–350.

11 *Papp K.:* Csáky Mihály feleségének, Klobusiczky Évának és gyermekeinek sorsa i. m. 349–350.; HU-MNL-OL-P 76-767-11. [Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Csáky család levéltára, Csáky család, Elenchizálatlan iratok], (Kluknó, 1724. nov. 21.) Ezen levél pontosítja Papp Klára korábbi megállapítását, amely szerint Krisztina a kassai apácakolostort követően Bécsbe került. A levél alapján Krisztina 2–3 hónapot tölthetett Dubnicán és csak ezt követően került Bécsbe.

12 *Papp K.:* Csáky Mihály feleségének, Klobusiczky Évának és gyermekeinek sorsa i. m. 351.

13 Papp Klára és az általam végzett kutatások is rendre megcáfolják Éble alábbi állítását: „Míg az atya, a családfő odakün conspirált, övéi itthon az internált, gyanuba vett s fölügyelet alatt tartott alattvalók keserü kenyerét ették.". *Éble G.:* Károlyi Ferencz gróf és kora i. m. 169. Tudjuk, hogy Klobusizcky Éva hazatérte után Kluknón, Csáky Konstancia Kassán és Dubnicán, Csáky Krisztina pedig Kassán, Dubnicán és Bécsben tartózkodott. *Papp K.:* Csáky Mihály feleségének, Klobusiczky Évának és gyermekeinek sorsa i. m. 351.; HU-MNL-OL-P 76-767-11.

14 *Éble G.:* Károlyi Ferencz gróf és kora i. m. 147-166.; *Kovács Ágnes:* Károlyi Sándor. (Magyar História-Életrajzok) Bp. 1988. 159.; „[…] Die 10 hujus Indultam megh egjütt Ferencz Fiamal Posony fele […]" HU-MNL-OL-P 1501-3.-a (3. doboz, fol. 55. r.) [Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Károlyi család nemzetségi levéltára, Károlyi I. Sándor]

15 HU-MNL-OL-P 1501-3.-a (3. doboz, fol. 56. r.)

16 HU-MNL-OL-P 1501-3.-a (3. doboz, fol. 56.) Károlyi Sándor naplójának november 30-hoz írt sorai is megerősítik: „[…] Die 30 hujus is meg roszul voltam labaimra. Die Eadém bocsatottam fiamat Becz bén Flges Urunknak bé adando Instantiammal kib legjen Innek és eö Szent Flgenek akarattja […]" HU-MNL-OL-P 1501-3.-a (3. doboz, fol. 53. v.) A folyamodvány Károlyi Sándor fondjában, az első dobozban található: HU-MNL-OL-P 1501-1. (1. doboz, fol. 114–115.)

17 HU-MNL-OL-P 1501-3.-a (3. doboz, fol. 53. v.)

Károlyi Sándor későbbi jegyzeteiből azt is megtudhatjuk, hogy a fentebb említett koronaőri, titkos tanácsosi és főispáni tisztségeket ki viselte: „[…] Mint hogj pedig In 28 Nehaj G. kollonicz Adam kedves Sogor Umat ki szollitotta ez Világbul […]"[18]

Mindezek alapján tehát elmondhatjuk, hogy gróf Kollonich Ádám november 28-án bekövetkezett halála miatt megüresedett a Csongrád vármegyei főispáni hivatal, amelynek elnyerésére[19] készített folyamodvány benyújtása kapcsán küldte el Károlyi Ferencet apja Bécsbe november 30-án. Károlyi Ferencnek december 2-ról ismerjük első levelét, amelyet Károlyi Sándornak írt. Ebben tájékoztatja apját, hogy „[…] teg nap negy orakor erkezvén […]", tehát a levélből kiderül, hogy Károlyi Ferenc már december elsején Pozsonyból felért Bécsbe.[20]

Károlyi Ferenc és Csáky Krisztina első találkozásával kapcsolatban Éble igen találóan fogalmaz, amikor az alábbiakat írja: „Ismeretségük kezdetét regényes homály födi. Hamar megértették egymást; egyesülésük roppant nehézségeit szintén jókor fölfogták s összeköttetésüket mély titokkal ezért leplezték el. De mintha ezek az akadályok s a titokszerűség növelték volna bennük úgy a vágyat, mint a rokonérzés varázsát."[21] A regényes homály ellenére Csáky Krisztina leveleiben mégis lehet találni olyan információkat, amelyek segítenek az időpont meghatározásában, pontosításában. Krisztinának fennmaradt egy olyan levele, amely első ránézésre nem tűnik figyelemre méltónak, sem címzés, sem keltezés nem szerepel rajta, mégis kettejük első találkozásának megállapítása szempontjából kulcsfontosságú. A levélben az alábbiak olvashatók: „[…] ha lehet holnapra roratira gyüj el edessem draga kincsem […]".[22]

Az idézett szövegrészben a roráté kifejezést olvashatjuk, amely ismert még hajnali mise, angyali mise vagy aranyos miseként is.[23] Rorátét advent első vasárnapjától karácsony első napjáig tartó időszakban szoktak tartani, tehát egy viszonylag hosszú, több hétig tartó időintervallumot jelöl, mint találkozási lehetőség.[24] Ugyanakkor ezt a hosszabb ideig tartó időszakot le tudjuk rövidíteni, pontosabban könnyen meg tudjuk határozni ennek kezdő dátumát. Fentebb említettük, hogy Csáky Krisztina legkésőbb 1725 februárjától Bécsben tartózkodott, illetve megállapítottuk azt is, hogy Károlyi Ferenc 1725. december elsején érkezett fel Bécsbe. Mindezek alapján bizonyosan kijelenthető, hogy a két ifjú 1725. december elsejétől Bécsben volt, így kettejük találkozásának kezdő dátumát is december elsejében határozhatjuk meg.

Nehezebb ugyanakkor annak a kérdésnek a megválaszolása, hogy mi lehet a találkozásuk időszakának záró dátuma. Károlyi Ferenc, amikor december 2-án tudósította Károlyi Sándort Bécsbe történő érkezéséről, akkor levelében arról is tájékoztatta apját, hogy „[…] az audientiabul semi sem lesz ma […] Hane minnyajjok Jovallasabul holnapra halasztotta […]".[25] A leveléből kiderül, hogy az apja által felküldött folyamodvány kapcsán a meghallgatás december 3-ra lett halasztva, sőt ezt erősíti meg Ferenc december 3-án írt újabb levele apjához: „[…] De már vette Parancsolattyát hogy heted fel orakor ma leszen, azert abb mar megh ne fogyatkozom holnap eő flge vadaszni megyen és igy nem hiszem holnap utannig m vialtassek […]".[26]

A megüresedett Csongrád vármegyei főispánság elnyerése érdekében készített folyamodvány kapcsán az audientia tehát december 3-án megkezdődött, amelyen Károlyi Ferenc is részt vett. Hogy meddig kellett Károlyi Ferencnek apja folyamodványának intézése miatt Bécsben maradnia, megvilágítja Sándor december 18-án fiához írt levele. Levelében azt írja Ferencnek, hogy „[…] magad jöj el mert In megh tartván holnap ott magam is le megjek surány fele s gjalogh maradz az fa kepnek. […]", tehát sürgeti fiát, hogy jöjjön el Bécsből, mert ő is elindul Pozsonyból Surány felé.[27] Károlyi Sándor naplójegyzeteiből ugyanakkor az derül ki, hogy fia még aznap, vagyis december 18-án sikeresen visszatért Bécsből Pozsonyba: „[…] Die 18 Erkezet az Fiam Beczbül visza szérencsessen. […]" [28]

Mivel a Bécs és Pozsony közti távolságot a korabeli világban egy nap alatt tudták megtenni[29] és Károlyi Ferenc december 18-án már visszatért Pozsonyba ez azt jelenti, hogy Ferenc december 17-nél tovább nem tartózkodhatott Bécsben.

18 HU-MNL-OL-P 1501-3.-a (3. doboz, fol. 56. r.)

19 Az instantia szövegéből kiderül, hogy Károlyi Sándor azért akarta elnyerni a Csongrád vármegyei főispáni tisztséget, mert még életében át akarta adni fiának a Szatmár vármegyei főispáni hivatalt. *Éble G.:* Károlyi Ferenc gróf és kora i. m. 167.; „[…] Ideo Dictum Superius fati Cottus Szatthmariensis officium ad Sensum benignae collationis Regiae in vivis Adhuc Resignare effective intenderem […]" HU-MNL-OL-P 1501-1. (1. doboz, fol. 114. v.) Emellett az is ösztönözhette Károlyi Sándort a főispáni hivatal elnyerésében, hogy a Csongrád–Vásárhelyi uradalomba néhány évvel korábban, 1722 decemberében lett királyi adománylevél révén beiktatva. *Éble Gábor:* A nagy-károlyi gróf Károlyi család összes jószágainak birtoklási története I–II. Bp. 1911. II. 7–16.

20 HU-MNL-OL-P 398-33509. [Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Károlyi család nemzetségi levéltára, Károlyi család, Missiles], (Bécs, 1725. dec. 2.)

21 *Éble G.:* Károlyi Ferencz gróf és kora i. m. 169.

22 HU-MNL-OL-P 398-34979. A levél írásképe és tartalma alapján biztosak lehetünk abban, hogy a levelet Csáky Krisztina írta Károlyi Ferencnek 1725 decemberében.

23 Az általam eddig átnézett levéltári források között sajnos nem találtam információt arra nézve, hogy Csáky Krisztina Bécsben melyik templomban szeretett volna Károlyi Ferenccel találkozni roráté alatt. Ennek a kérdésnek a megválaszolása jövőbeli kutatásokat igényel.

24 https://lexikon.katolikus.hu/H/hajnali%20mise.html, letöltés 2023. dec. 1.

25 HU-MNL-OL-P 398-33509. (Bécs, 1725. dec. 2.)

26 HU-MNL-OL-P 398-33494. (Bécs, 1725. dec. 3. két órakor) Nagyon érdekes, hogy Károlyi Sándor a Bécsben zajló események időpontját máshogy rögzítette naplójegyzeteiben, mint amilyen információkat megtudhatunk fia leveleiből. Az audientiaval kapcsolatban az alábbiakat olvashatjuk: „[…] Die 4ta hujus Expediáltal Ferus Fiamat Alazatos Instantiamal az Flges Udvarhoz Az Czongrad Vgjei Fö Ispanságh veget kinék is die 12 levén Audientiaja Flges Urunknal alztos Instantiamat maga nyujtotta bé. […]" Ennek természetesen az is lehet az oka, hogy Károlyi Sándor ekkor Pozsonyban tartózkodott, így a Bécsben zajló események időpontjáról pontos információkkal nem rendelkezhetett. HU-MNL-OL-P 1501-3.-a (3. doboz, fol. 59. v.)

27 HU-MNL-OL-P 398-33926. (Pozsony, 1725. dec. 18.)

28 HU-MNL-OL-P 1501-3.-a (3. doboz, fol. 59. v.)

29 Az egy napos utazási időt igazolja Károlyi Sándor naplóbejegyzése és fiával folytatott levélváltása. Sándor fiát november 30-án küldte fel Pozsonyból Bécsbe, aki korábban bemutatott levelében már azt írta apjának, hogy december 1-jén szerencsésen felérkezett.

Ezek alapján a december 17-i időpontot egyben tekinthetjük a Csáky Krisztinával való találkozás időszakának záró dátumaként. Károlyi Ferenc néhány nappal később, december 22-én pedig már Nagysurányban tartózkodott. Ezt erősiti meg egyfelől Károlyi Sándor december 22-én fiához írt levele, amelynek külső címzésében már Surányt jelölte meg, másfelől ezt igazolja Károlyi Ferenc hasonlóan december 22-én Pollereczky Mátyás praefectushoz írt levele Surányból.[30]

Összegzés

A 18. században a főúri családok körében igen ritka volt az olyan ismerkedés és házasságkötés, amely az ifjak szabad akaratából valósult meg, ehelyett sokkal általánosabb volt az, hogy gyermekük jövőjét a szülők határozták meg saját belátásuk szerint. Károlyi Ferencnek és Csáky Krisztinának találkozását és egybekelését a korszak hagyományaitól eltérően nem a szülők döntötték el, hanem saját, egymás iránt kialakult mély, valós érzelmi kötődés alakította ki. Első találkozásuk pontos időpontját sajnos homály fedi, ugyanakkor összevetve Károlyi Sándor naplóbejegyzéseit fiához írt leveleivel, illetve Károlyi Ferenc és Csáky Krisztina levelei alapján bizonyosan megállapíthatjuk, hogy a két ifjú 1725. december elseje és 17-e között találkozott egymással Bécsben.

FÜGGELÉK

Az alábbiakban átírásban közlök három levelet, amelyet Csáky Krisztina írt Károlyi Ferencnek kapcsolatuk korai szakaszában. Az 1725 decemberétől 1726 februárjáig tartó időszakban írt levelek hiteles képet adnak egyrészt kettejük valós, mély érzelmeken alapuló kapcsolatára, másrészt rávilágítanak arra, hogy az ifjú pár számára mennyire nehéz volt elviselni azt, hogy nem találkozhattak egymással, nagy titokban csak levelek révén tarthatták egymással a kapcsolatot.

1.[31]

Aianlom szolgalatomat mint kedves edes Batyam uram[na]k[32]
Szives szolgaloja en edessemnek Ah maid meg halok hog[y] nem szolgalhatok szivednek. ah mel[y]nekis az kotelessig. hogy bene nem lehet az igaz hivsig. oly szivessen es kedvessen. mint az szabad emberben en edessem draga kincsem. minden örömem remin[segem] ekessigem en szipszigem oh en gyönyörüsigem. mely neh[e]zen ohaitlak meg nehezeb. hogy nem latlak. nem tehetek rola isten akaratyatya. mint hogy bünős leianat. latogatya. en követlek. es kerlek edesse[m] draga kincsem. mint hogy rosz hirem érkezet tartoztasd magad tülem. ha kivansz is lenyi velem. szemben de olyankor mikor senki észre nem viszen ezen szolgalomal[33] szolhass. de masra igazat sem bizhass. adna isten ma halalomat. hogy sem ily nyomorultul elem vilagomat. az igaz vagy halalt. vagy szabadsagot. de szerzek magamnak. akor ha elek igaz hived liszek. ha meg halok erted imat hozok ha lehet holnap roratira gyüj el edessem draga kincsem bar csak lathassalak az utan nem banom ha meg halok. ezen irasokat el kol egetni. töbrü többat. nem köl szerezni az verseket mostan nem erkezem irnyi. de talan. detalan. meg leirhatom. kivel bus szivedet. idövel meg vigasztalhatom. hait nem mas hat. az hol liszen jobut ezel szives igaz szolgaha s kaplana. szives szivbül szevessen kegyessen

2.[34]

Külső címzés: a Monsieur. Monsieur. le Comte. francois de. karoly. pre sente mente. Poson. Budno csabrag.
Szolgalok meg ellek edes kincsem lelkem szivem
Hogy edigis nem irhatam. kővetlek mert okat is iol tudod. nem tudom egisiged mind szolgal. enekem ugyan nem igen der[e]kassan. de. ez semi csak te ligy io egisigben. en most sem tudom. bizonyos fel menetelemet. de ha szinten ugy liszenis. vigyazva es okossan iar hogy galibamra ne essik. mert okor vigit. szakaitanad. minden baracsagnak. tudom okos levin nem hirtelenkedel. az nimet inasodat[35]. küldhed es lehivathatod az diianat az fog modban hadni. csak olyan forman. hogy az anya izent. valamit neki. tovabis kerlek az itenert. sokat. ne irkal tür az mint. lehet. mert. azal az szivemet. igen serted. ugy anyira. vagyok hogy meg az emberi abrazat. sincs io forman raita[m] oh atkozot. vilag sokat. igir keveset. ad. en ugyan akar mely nehezen posonban hire adom fel menetelemet. az emberednek.[36] mar eök tudosicsanak tegedet. de ugyan varnod kel meg az ellensig tavozik ezel maradok meg elek. meg benem. az lelek edes szivemnek draga kicsemnek

Igaz Szivbeli hive Atyafiia.

Köhel. 7. January, 1726.[37]

3.[38]

Külső címzés: Az en. kivalt. kepen valo kedves Atyam fiianak. M: G: K. f. laszlo uramnak atyafisagos szeretettel. es böcsületel iram ibi ubi[39]

Aianom igaz szivel valo szolgalatomat.
Követ.lek. hogy edigis irasom altal. megh nem latogattalak. edes dragha kincsem de magadis tudod sok fele akadalomat tudom megh nem itilsz. se gonoszra nem velled enelek amint. elek, de gyaszos elet.ben mint test. nelkül. lelek. akor volna vighasagom. mikor szabadon udvarolhat.nik. anak az kit szivem szivbül szeret.

30 HU-MNL-OL-P 398-33508. (Surány, 1725. dec. 22.); HU-MNL-OL-P 398-35927. (Köbölkút, 1725. dec. 22.)

31 HU-MNL-OL-P 398-34979.

32 A levél stílusából és tartalmában egyértelműen kiderül, hogy Károlyi Ferencnek íródott. Írásképéből pedig valószínűsíthető, hogy 1725 decemberében írta Csáky Krisztina.

33 Kodi Rozáliát kell érteni, akinek segítségével Károlyi Ferenc eljuttatta Csáky Krisztinához leveleit. *Éble G.:* Károlyi Ferencz gróf és kora i. m. 172.

34 HU-MNL-OL-P 398-34832.

35 írásodat

36 Károlyi Ferenc embere alatt nagy valószínűséggel Badda Gáborra gondol, mert Csáky Krisztina egy korábbi, 1726. január elsején írt leveléből kiderül, hogy leveleit Badda Gábor segítségével juttatta el Károlyi Ferenchez. HU-MNL-OL-P 398-34839.; *Éble G.:* Károlyi Ferencz gróf és kora i. m. 172.

37 A keltezés helyéül megjelölt Köhel fiktív helységet jelöl, valószínűleg kapcsolatuk titokban tartása miatt szerepel így. Ebben az időben Csáky Krisztina ugyanis Bécsben tartózkodott. *Éble G.:* Károlyi Ferencz gróf és kora i. m. 173.

38 HU-MNL-OL-P 398-34831.

39 Kapcsolatuk titokban tartása végett Csáky Krisztina levelének címzésében nem jelöli meg egyértelműen Károlyi Ferencet, hanem mint jelen levelében is, László uramként utal rá, ugyanis Károlyi Ferenc második keresztneve László volt. 1726. január elsején írt levelének külső címzését is így írta: „Meltosagos Groff Karoli laszlo ura[m]nak nekem Kedves Atyam fianak igaz szeretetel iram ibi ubi" HU-MNL-OL-P 398-34839.

de megh elighszem azal. hogy az ur. isten Szent. tecsise tovabis legyen ugy, mint. akaria aszt. pedighnevild. hogy gonosz indulat.bul szeretnilek hanem igaz tiszta szivel es lelekel, s te is a fele gonosz indulat.nak. hagy beket. s azon ne is törd az feiedet. ne epeszd szivedet. mert. aszt. nalam fel nem talalod mind adig vala megh az stolaval eőszve nem köt.nek. benünket. de el. hiszem edes dragha kincse[m] szivem. hogy. magad. sem kivanod s nincsis hele gyenge szivedben. a file buia gondolat. noha ifiu vagy mind azaltal io elmiiü okos vagy hogy pedig igy irrok megh ne itily mert. az igassaghot. en szeretem ha egy szereti. es az tisztasagot. mert. ez vilagh csak el mulando. de az menyorsagh. megh maradando. nem lehet oly iot szepet. kedvesset. öröken valot. ily kevis ideigh valoiert el veszteni. hanem ha ugy lene. az mint istenekis tecsene. hat. akor szabad volnal velem. ara is kerlek igen szepen. edes dragha kincsem az nagy mereszsignek hagy beket. aban ne bizal. hogy nagy meltosaghban vagy mert az szerencsitlensig maid egy sorban iar az halalal az ki nem tiszen valogatast. semi fele szemilben azirt. tekincs. egyedül szep ifiusagodat. innet pedig mikor liszen szabadulasom csak isten tugya. elis busult. szivem megh nem mondhatya ezel. tovabis Rekomendalom. kegyesidben. arva szemilyemet. maradok mig elek. migh benem. az lilek

igaz hived kaplanyod.
R: K[40]

D: ohegy 25 februay 1726.

40 Az R K monogram utalás Kodi Rozália kezdőbetűire.

Bakó Zsigmond

A Károlyi Kutatócsoport honlapja, a Magyar Nemzeti Levéltár elektronikus levéltári szakrendszerei és az ISAD(G) levéltári szabvány

The Károlyi Research Group website, the National Archives of Hungary's electronic archival systems and the ISAD(G) archival standard
The paper describes the creation of the Károlyi Research Group website to help researchers who are starting a similar venture. To this end, it presents a number of alternatives in the field of website development applications and compares them using a quantitative method and a professional criteria framework. It also describes the main units of the website, outlines the future plans of the research team, and touches on the archival specialised systems in the context of the implementation of these plans. This part of the study places special emphasis on the scientific resource, the Károlyi Archives Online, and places the website in the National Archives of Hungary's electronic archival specialised systems.

Bevezető

2023-ban a Magyar Levéltárosok Egyesületének éves vándorgyűlésén mutatta be a Károlyi Kutatócsoport a honlapján található „Károlyi Levéltár Online" menüpontot. A honlapnak ez a része lényegében egy tudományos kataszter: a kutatócsoport itt gyűjti össze a Károlyi családdal kapcsolatban megjelent, online térben elérhető adatbázisokat, digitális tartalmakat. A kezdeményezés egy hosszabb, kihívásokkal teli folyamat eredménye. A tanulmány célja bemutatni a megfogalmazott célokat, a fejlődés főbb állomásait, vagyis a honlap történetét, az elektronikus levéltári rendszerrel történő kapcsolatát és a jövőbeli terveket. Emellett jelen cikk nem titkolt célja a segítségnyújtás is, hiszen az évek során összegyűjtött tapasztalatok, észrevételek a jelen közlés útján mások számára is hasznosíthatók lesznek, remélhetőleg segítséget nyújtanak egy honlap beindításához.

A kutatócsoport megalakulása, céljai, honlap létrehozásának ötlete

A honlap ötlete egyidejű a kutatócsoport 2017-es megalakulásával.[1] A fehérvárcsurgói alakuló konferencia könyvbemutatóját – Barkóczy Krisztina 1712 és 1724 között férjéhez írt leveleinek második kötete[2] – és tudományos ülését[3] egy szakmai kerekasztal követte, ahol a kutatócsoport meghatározta céljait, illetve kijelölte a megvalósításhoz szükséges irányvonalakat.

A kutatócsoport megfogalmazott céljai viszonylag egyértelműek voltak:

- a Károlyi család történetével kapcsolatos kutatások bővítése mind időbeni, mind területi és módszertani szempontból,
- a Károlyiak korokon átívelő mecenatúrájának, épített örökségének, politikai, társadalmi és kulturális tevékenységének a tervezett történeti és művészettörténeti kutatások homlokterébe állítása,
- a nagy számban fennmaradt források feltárása révén nemzeti történelmi ismereteink bővítése.

A célok eléréséhez szükséges irányvonalak kijelölése már korántsem ennyire egyértelmű, tekintettel kellett lenni a lehetőségekre is. A kutatócsoport tagjai között a Károlyiakkal foglalkozó történészek mellett közgyűjtemények vezetői, levéltáros szakemberek és fiatal kutatók is helyet kaptak, nemcsak Magyarországról, hanem határainkon túlról is.[4] A kutatócsoport vezetését a Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) munkatársai vállalták magukra.[5] Éppen ezért a kutatócsoport – a döntően az MNL-ben őrzött – források publikálására, illetve a források kutatókhoz történő eljuttatására helyezte a hangsúlyt. Ebbe értelemszerűen beleértve, hogy a tagok a családra vonatkozó forrásokat feldolgozzák, tanulmányok, forrásgyűjtemények, előadások és önálló monográfiák formájában

1 *Laczlavik György:* A Károlyi Kutatócsoport a Magyar Nemzeti Levéltárban. Levéltári Szemle, 69. (2019) 1. sz. 35–38.

2 „…Az Isten is azt segíti, aki iparkodik." Barkóczy Krisztina levelei férjéhez, Károlyi Sándorhoz. II. (1712–1724). Szerk. Kovács Ágnes. Nyíregyháza 2017. (A Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára Kiadványai. II. Közlemények, 49.)

3 A rendezvény *Hittel és erénnyel. A Károlyi család történetével foglalkozó konferencia* című összefoglalója a Károlyi Kutatócsoport honlapján a következő linken érhető el: https://www.karolyikutatocsoport.com/single-post/2017/10/11/hittel-és-erénnyel-a-károlyi-család-történetével-foglalkozó-konferencia-fehérvárcsurgón, letöltés: 2023. nov. 21.

4 A kutatócsoport tagjai megtekinthetők a honlap következő menüpontjából: https://www.karolyikutatocsoport.com/tagok.

5 *Laczlavik Gy.:* A Károlyi Kutatócsoport i. m. 35–38.

mindenki számára elérhetővé tegyék. A kutatócsoport mindemellett mindenki számára szabadon látogatható konferenciák, rendezvények szervezése révén szándékozott megismertetni és népszerűsíteni a Károlyi családdal kapcsolatos legújabb kutatásokat. Összességében tehát elmondható, hogy a kutatócsoport igyekszik minden téren feldolgozni, közelebb hozni azt az értéket, melyet a Károlyi család a különböző források útján a jövő számára örökségül hagyott.

A honlap létrehozásának előzményei

A kutatási eredményekkel, Károlyi családdal, illetve kutatócsoporttal kapcsolatos információk hatékony terjesztésével kapcsolatban a legizgalmasabb kérdés az volt, hogy milyen csatornán keresztül tudja a kutatócsoport megszólítani az érdeklődőket. Ekkor hangzott el először a honlap ötlete, mely az információátadás legfőbb felületeként szolgálhatna.

A honlap létrehozásának előkészítését én kaptam meg feladatul. Kiindulásként azokat a szempontokat kellett összegyűjtenem, amelyeknek eleget kellett tennie a honlapnak. Ezek a kívánalmak kezdetben természetesen elmaradtak a most publikált tartalomhoz képest, hiszen a fő irányvonal ekkor még csak a kutatócsoportnak, illetve a tevékenységének bemutatása volt. A stratégia kidolgozásánál elsősorban a megalakuló ülésen elhangzott javaslatok és elképzelések alapján a honlap gerincének elkészítését kellett elvégezni, vagyis a vázat adó menüpontokat kellett kialakítani. A menüpontok és a célok összegyűjtését követően a problématérkép elkészítése következett, vagyis meg kellett vizsgálni, hogy a honlap létrehozása kapcsán milyen feltételekkel rendelkezik a kutatócsoport és milyen megoldandó feladatok merülnek fel ezzel kapcsolatban. Az említett dokumentumok képezték alapját a később létrejövő megvalósítási javaslatnak. Ezt a fázist követte a kivitelezés, vagyis a tervben megfogalmazottak alapján a honlap elkészítése. A problématérkép készítésekor rögtön egyértelművé vált, hogy ez lesz a legnehezebb feladat, hiszen a bölcsész vénával rendelkező tagok nem rendelkeztek mély honlapkészítési, illetve programozási ismeretekkel, vagyis ezen a ponton külső beavatkozás volt szükséges. A felmérés elején az ismeretszerzés fázisában az is kiderült, hogy a terv megvalósítását a tartalom elhelyezésére szolgáló felület is meghatározza. Értelemszerűen az elképzeléseket csak a felület biztosította keretek között lehet megvalósítani, így a felületválasztáskor körültekintően kell eljárni, hiszen, ez, ha kezdetben nem is akadályozza a tartalom megjelentetését, a jövőben gátat vethet a honlapfejlesztésnek, későbbi elképzelések megvalósításának. A kutatócsoport vezetése már a tervezés során felvázolta, hogy a honlapon különböző, Károlyi családhoz kapcsolódó digitális forrásokat is szeretne idővel megjeleníteni egy-egy tartalomhoz. A honlap első menüponttervezetét 2018. március 5-én készítettem el. Ezt követően munkacsoport alakult a honlapszerkezet, felépítés javaslatának kidolgozására. Kezdetben a munkacsoport az MNL honlapján keresztül képzelte el egy aloldal létrehozását, hiszen a kutatócsoport 2017. december 21. óta hivatalosan is az MNL kutatócsoportja.[6] Az aloldal kapcsán készített tervezet a megalakuló ülésen elhangzottakhoz, illetve az említett első verzióhoz képest tovább bővült, a következő menüpontokat, illetve azok alatt betöltendő tartalmakat javasolta. A munkacsoport által a honlap szerkezetére benyújtott javaslat vázlata a következő oldalon látható.

Érdekesség, hogy a javaslatba még nem került bele a Károlyiakra vonatkozó szakirodalom, amelynek alapja Laczlavik György gyűjtésének köszönhetően már a kutatócsoport rendelkezésére állt.[7] Közben, a fehérvárcsurgói megalakulás után – elsősorban saját érdeklődésből – 2017 végén elkezdtem grafikusan, egy külön felületen megtervezni, a ma is látható főoldal kezdeti látványtervét.

Összegezve az előzményeket, elmondható, hogy a honlap szerkezetét, kiinduló tartalmát sikerült megtervezni 2018 őszéig, és a kutatócsoport konkrét javaslatot tudott bemutatni az MNL vezetőségének és az intézmény informatikusainak.

Útkeresés, az MNL honlapjától a további lehetőségekig

Mivel a munkacsoport az MNL honlapján belül tartotta megvalósíthatónak a kutatócsoport online megjelenését, ennek érdekében 2018 novemberében egyeztetést kezdeményezett az almenüpont létrehozása kapcsán az akkori Szakmai Koordinációs Igazgatósággal (SZKI), illetve az intézmény informatikusaival. A munkacsoport által összeállított terv bemutatására szűkebb kört delegált a kutatócsoport vezetője. Az első megbeszélésen részletes tájékoztatást kaptunk az almenüpont létrehozásának irányelveiről, bemutatták, hogy milyen arculatnak kell megfelelnie az aloldalnak, illetve megadták a paramétereket az intézményi honlap szerkezetébe történő illesztéshez. Az egyeztetésekkel párhuzamosan elkezdődött az adatgyűjtés az említett táblázatban látható II. Magunkról menüpont II.2. Tagok almenüpontjának létrehozásához. Az egyes almenüpontok, funkciók kialakításához az MNL honlapjának fejlesztésére lett volna szükség, amihez elengedhetetlen lett volna MNL-en kívüli szakemberek bevonása. A fejlesztések viszont túl nagy kiadással jártak volna, amire a kutatócsoportnak nem volt megfelelő fedezete.

Itt választ elé érkezett a honlap kapcsán felállított munkacsoport. Egyik lehetőségként választhatta volna az MNL keretén belül megmaradva a fejlesztések nélkül megvalósítható, további menüpontokat nélkülöző egyszerű hírfelület, azaz a visszafogott megjelenést. Másik lehetőségként felmerült, hogy a kutatócsoport létrehoz egy független honlapot,

6 Az erről szóló hír megtekinthető a Károlyi Kutatócsoport oldalán a *Hírek* menüpontban a következő címen: *A Magyar Nemzeti Levéltár Károlyi Kutatócsoportjának első éve.* – https://www.karolyikutatocsoport.com/single-post/a-magyar-nemzeti-levéltár-károlyi-kutatócsoportjának-első-éve, letöltés: 2023. nov. 21.

7 Ez a lista ekkor 194 bejegyzést tartalmazott. Fontos megjegyezni, hogy a meglévő adatok mellett szempontrendszert is biztosított a honlapon elhelyezendő menüpontnak, vagyis az említett dokumentum volt a kiindulópontja a most látható almenünek.

I. Főoldal	II. Magunkról	III. Galéria	IV. Hírek	V. Partnereink
I.1.) családtörténet, genealógia – családtagok életrajzai (linkkel összekötve egy külső programban létrehozott Károlyi családfával)	II.1. A Kutatócsoportról – rövid története, céljainak bemutatása	III.1. Képek – Károlyi-iratanyagról – rendezvényekről, helyszínekről	IV.1. Hírek menüpont – meghívókban közzétett események – rendezvények beszámolói – híradás publikációkról, előadásokról, kiállításokról	V.1. Partnerek felület – megjeleníteni a támogatókat – NKA – Károlyi József Alapítvány – Nagykárolyiak
I.2.) Károlyi-birtokok	II.2. Tagok – képpel ellátva – rövid bemutatkozó életrajzok – fontosabb műveik (MTMT)			
I.3.) Károlyi-kastélyok és paloták: ezen belül lehetnének a Műtárgyak is				
I.4.) Eseménynaptár – Reformáció honlapon találhatóhoz hasonló				
I.5.) Meghívók – az egyes események, rendezvények meghívói				

ahol megvalósítja az általa elképzelt felépítést, illetve a fejlesztéseket is elő tudja irányozni, a szerkesztési jogosultságot is teljes mértékben birtokolja, abban nem szorul segítségre, külső beavatkozásra.

Honlapszerkesztők felmérése, összehasonlítása

Ezt követően feltérképeztem, hogy az intézményen belül volt-e már hasonló kezdeményezés. A hasonló példák keresésekor két munkatárs neve merült fel, Szakács Annamária főlevéltárosé és Reisz T. Csaba címzetes főigazgatóé, akik a korábbi években létrehoztak egy-egy szakmai felületet és az aktuális évben még szerkesztették ezeket a weblapokat.[8] Az említett két munkatárstól a munkacsoport rengeteg információt kapott az általuk szerkesztett honlapokkal kapcsolatban. A Szakács Annamária által szerkesztett felület a nyílt forráskódú WordPress, PHP alapú tartalomkezelő és blogok készítésére optimalizált rendszer, amelynek felhasználófelülete (interfésze) grafikus.[9] Ezen azt értjük, hogy a platformon a tartalom létrehozása és megjelenítése felületileg nem különül el, hanem az elhelyezendő szöveg tartalma egyidejűleg formázható annak megjelenésével és látható a végső környezetében. Ezek a felületek úgy működnek, mint a ma használatos grafikus operációs rendszerek (Windows, macOS), vagyis a különböző műveletek elvégzéséhez a felhasználónak nem szöveges parancsokat kell megadnia, hanem azokat elég grafikusan megtennie, a rendszer az így elvégzett műveletet képes parancssoros interfészen is értelmezni, azokat a felhasználó helyett automatikusan elkészíti. Az informatikán belül ezeket a felületeket „drag and drop" grafikus felületnek is hívják, utalva arra, hogy az egérrel a szerkesztőnek megjelenő felületen lévő elemeket mozgathatja, a mozgatással műveleteket végezhet el.[10] Összegezve a leírtakat elmondható, hogy ezt egy könnyen szerkeszthető, gyorsan elsajátítható honlapszerkesztőnek ítéltem meg a HTML vagy éppenséggel a CSS programnyelvvel készítendő honlapokhoz képest.

A lehetőségek sorában a második felület a Drupal nevű platform volt, amely a WordPresshez hasonlóan nyílt forráskódú rendszer, és elsősorban tartalomkezeléshez és blog készítéséhez fejlesztett felület. Ennél a rendszernél a tartalomkezelés, az oldal szerkezetének felépítése és annak grafikus megjelenítése is elkülönül egymástól, vagyis a Drupal egy komplexebb, moduláris felépítésű rendszer. A felhasználók a téma menüpontban tudják a *design*t megalkotni, egy másik modulban alakíthatják ki a menüstruktúrát, míg megint egy másik modulban tudják létrehozni a feltöltendő tartalmakat. Emellett azt az információt kaptam, hogy bizonyos

8 Szakács Annamária által létrehozott és szerkesztett weboldal az *Aktakaland* néven futó MNL-es kutatási blog volt, mely mai napig elérhető a következő hivatkozáson: https://aktakaland.wordpress.com/, letöltés: 2023. nov. 22.). Reisz T. Csaba címzettes főigazgató által létrehozott és szerkesztett honlap a *Catastrum. Évnegyedes katasztertörténeti folyóirat* online laptársa, mely ezen a linken érhető el: https://catastrum.hu/index.php/hu/ letöltés: 2023. nov. 22.

9 A WorldPress hivatalos oldala elérhető a következő linken: https://wordpress.com/, letöltés: 2023. nov. 25.

10 *Jakob Nielsen Page Laubheimer*: Top-10 Application-Design Mistakes, 2019. – https://www.nngroup.com/articles/top-10-application-design-mistakes/, letöltés: 2024. jan. 12.
„Drag and drop"-ról lásd a W3C (World Wide Web Consortium) honlapján a *7.6 Drag and drop, HTML5, A vocabulary and associated APIs for HTML and XHTML*, W3C, munkavázlat, 2012. március 29. https://www.w3.org/TR/2012/WD-html5-20120329/dnd.html#dnd, letöltés: 2024. jan. 12.

műveletek elvégzéséhez, funkciók működtetéséhez hasznos, ha a felhasználó alap parancsokat létre tud hozni. A honlapszerkesztő felület megismerésére, kezelésének elsajátítására több időt és energiát kell fordítani az előzőleg bemutatott WordPresshez képest, vagyis ennél a rendszernél magasabb a tanulásra fordítandó idő. Az MNL informatikusaival történő egyeztetés során a Drupal kapcsán (tudniillik az MNL honlapja is Drupal alapú) elhangzott, hogy a honlapszerkesztő motor fejlesztését követően bizonyos komponenseknél előfordulhatnak anomáliák, problémák. A probléma jelenthet hibás működést, de az is előfordulhat, hogy verziófrissítés után egy-egy bővítmény egyáltalán nem fog működni. A hiba kiküszöbölésére ilyen esetben nagyobb anyagi ráfordítás, képzett szakember alkalmazása szükséges, vagy egyszerűen meg kell várni az felhasznált bővítmény fejlesztését. Azt még mindenképpen meg kell említeni a pozitívumok sorában, hogy magához a Drupalhoz – a WordPresshez hasonlóan – rengeteg bővítmény és téma volt elérhető, illetve az általunk kitűzött céloknak megfelelő kutatócsoporti oldal is található volt a világhálón. Utóbbi a mai napig működő, könnyen kezelhető, átlátható menüstruktúrával, letisztult felülettel rendelkező Fraknói Vilmos Római Történeti Kutatócsoport weboldala.[11]

A WordPress mellett a jelen tanulmányban érintett grafikus webszerkesztők sorába be kell emelni még egy általam vizsgált felületet, a Wix.comot. Ez a weblapfejlesztő a WIX.com Ltd. (Kft.) terméke, amely egy 2007-ben indult platform, jelen dolgozat írásakor egy felhőalapú, zárt rendszer.[12] Zárt rendszer alatt azt értjük, hogy az előzőleg elemzett két rendszerhez képest nem nyílt forráskóddal rendelkezik, fejlesztői környezete sem érhető el. A WordPresshez hasonlóan ez az oldal is egy „drag and drop" elvre épülő honlapszerkesztő, amelyet leginkább marketinges, e-kereskedelmi célokra hoztak létre. Mielőtt elkezdtem volna dolgozni a rendszerrel, áttekintettem a cégről, illetve a termékről elérhető publikus információkat. Az adatokból, a folyamatosan végzett fejlesztésekből látható volt, hogy egy prosperáló, folyamatosan fejlődő vállalkozásról és termékről volt szó. A Wix esetében – a WordPresshez hasonlóan – volt egy ingyenes verzió, vagyis a felhasználó az elkészített honlapját – bizonyos fenntartásokkal – ingyen elérhetővé tehette az interneten. A Wix esetében maga a cég a vele szerződöttek hirdetéseit helyezte el ilyen esetben az ingyenesen létrehozott honlapokon. Azóta ez a szolgáltatás megszűnt, a felhasználóknak minden esetben éves vagy havi törlesztéssel szerződést kell kötniük a céggel. A megvalósítás teszteléséhez viszont rendkívül hasznos volt ez a lehetőség, ahol először ölthetet testet a munkacsoport által elképzelt honlap. A honlap fizetős közzététele először kedvezőtlennek hangzott, de hangsúlyozni kell, hogy az előfizetésért cserébe egy folyamatosan karbantartott, fejlesztett rendszert kapnak az azt használók. Utóbbi számomra nagy előny volt, hiszen így a fejlesztésre a későbbiekben sem energiát, sem pénzt nem kell fordítani. Ezzel kapcsolatban különösen fontos kiemelni, hogy nem csak a kezelői, grafikus felület fejlesztését kell alatta érteni, hanem a biztonságit is, amelynek fontosságát talán nem is szükséges hangsúlyozni. A szűk keresztmetszetet itt a speciális igényeknek megfelelő programok jelentették, melyeket a Wix felületére – például a Drupallal ellentétben – nem lehet fejleszteni, telepíteni. Ezen a ponton jutunk el ennek a webszerkesztőnek a hátrányaihoz. Kezdetben, még az első dizájn kialakításakor 2017-ben azt tapasztaltam, hogy a honlap a nagyobb szöveges tartalmak kezelésekor viszonylag lassan válaszolt, kedvezőtlenebb volt a kezelhetősége. Ezt szerencsére azóta megoldották, nagy valószínűséggel az említett évben még nem volt a rendszer mögött elegendő erőforrás. Az előző két rendszer kapcsán már említettem a bővítményeket. A Wix esetében elmondható, hogy zárt rendszere miatt csak azokat a bővítményeket használhatják a felhasználók, melyeket a szerkesztői felületen az ott található eszköztárakban rendelkezésükre bocsájtanak. Emellett, ha a honlap tulajdonosa rendelkezik előfizetéssel, az sem jelenti feltétlen azt, hogy minden bővítményt ingyen használhat, egyesekért – az előfizetésen felül – külön fizetni kell. Ezzel szemben az előző két rendszer esetén az aktív közösség tagjai több, saját fejlesztésű programot is ingyen felhasználásra kínálnak. Ez alapján elmondható, hogy a nyílt forráskódú rendszerek esetében nagyobb szabadsága van a honlapkészítőknek, míg egy zárt rendszer esetében keretek közé van szorítva. Utóbbi azonban biztonságosabb, hiszen a közösség által fejlesztett komponensek esetében értelemszerűen mindig nagyobb a kockázati tényező. Ez főleg abban az esetben jelentkezik a felhasználónál, ha a rendszert nem tartja naprakészen, egy-egy fejlesztés telepítését nem végzi el időben. Ezzel szemben a Wixnél automatikusan naprakészen tartják a rendszert, csak a belső fejlesztőknek érhető el a fejlesztői környezet és a forráskód, ezáltal az elkészített bővítmények, komponensek is ellenőrzöttek. A Wix tehát szűkebb mozgásteret nyújt a felhasználónak, de biztonságosabb. A fent leírtakat az átláthatóság érdekében táblázatba foglaltam.

A szóba jöhető rendszerek vizsgálata után úgy döntöttünk, hogy az MNL informatikusai által felvázolt lehetőséget – főként a kutatócsoport szűk anyagi lehetőségei miatt – elvetjük. Ezután a munkacsoport megbízott azzal a feladattal, hogy válasszam ki a megfelelő honlapszerkesztőt, mivel annak karbantartása, szerkesztése a jövőben az én feladatom lesz. Az összegyűjtött információk alapján így nekem kellett döntenem, hogy melyik rendszert érdemes a kutatócsoportnak hosszú távon alkalmaznia. Fontos volt számunkra, hogy az általunk elképzelt felépítést meg tudjuk valósítani, teljes szerkesztési jogosultsággal rendelkezzünk és a jövőbeli fejlesztéseket saját magunk elő tudjuk irányozni, ne szoruljunk külső segítségre, beavatkozásra. A három rendszer közül történő kiválasztás kapcsán viszont elengedhetetlen az általam felállított szempontrendszer bemutatása, melyben a legfőbb prioritást a legkevesebb időráfordítás, a biztonság, illetve a legegyszerűbb betanulás jelentette. Emellett a jövő szempontjából azzal is kellett tervezni, hogy idővel mást is szükséges lesz bevonni a honlappal kapcsolatos feladatok ellátásába és annak a személynek ne okozzon különösebb erőfeszítést a

11 Fraknói Vilmos Római Történeti Kutatócsoport weboldala – https://institutumfraknoi.hu/kezdolap, letöltés: 2023. nov. 21.

12 A webszerkesztő hivatalos oldala – www.wix.com, letöltés: 2023. nov. 26.

Szempontok	Honlapszerkesztő felületek		
	Drupal	**Wix**	**WorldPress**
Elsajátítás/kezelhetőség	– magasabb tanulási küszöb – moduláris, komplex rendszer	– könnyen kezelhető – intuitív „drag and drop" felület	– átlagosan könnyű használat, de némi tanulási idő szükséges – „drag and drop" felület
Forráskód	– nyílt	– zárt	– nyílt
Formázhatóság/ Rugalmasság	– rugalmas, testreszabható	– korlátozottabb, kevésbé rugalmas	– rugalmas, testreszabható
Költségek	– általában ingyenes – fejlesztések esetében költségekkel kell számolni	– fizetős (kezdetben volt ingyenes verzió) – bizonyos bővítményekért külön kell fizetni	– ingyenes és fizetős – bizonyos bővítményekért / témákért fizetni kell
Bővítmények és témák	– sok bővítmény és téma elérhető – kiválasztásnál figyelni kell a verziószámra, kompatibilitási problémák	– korlátozott számú bővítmény és template/téma érhető el – nincsenek kompatibilitási problémák	– sok bővítmény és téma elérhető – kiválasztásnál figyelni kell a verziószámra, kompatibilitási problémák
Frissítések és biztonság	– rendszeres frissítések, felhasználói beavatkozás – biztonságos, de némi technikai tudás, felhasználói beavatkozás szükséges – bizonyos komponensek elromolhatnak frissítést követően	– automatikus frissítések – biztonságos	– rendszeres, automatikus frissítési lehetőség – biztonságos, de némi technikai tudás, felhasználói beavatkozás szükséges – bizonyos komponensek elromolhatnak frissítést követően

rendszer elsajátítása. A felvázolt szempontok alapján tehát arra az elhatározásra jutottam, hogy a Wix honlapszerkesztőt ajánlom a munkacsoportnak. A javaslatot a munkacsoport végül jóváhagyta, megkezdődött a felület tervek szerinti elkészítése.

A honlap első változata, online publikálása

A honlap tényleges elindítását célzó munkálatok 2020 elején, januárban kezdődtek. Ekkor már rengeteg adatot, tartalmat halmoztak fel a munkacsoport tagjai az MNL dedikált belső hálózatán, vagyis az adattartalom már javarészt rendelkezésre állt. 2020. február 5-én megszületett a honlapon a kutatócsoport történetét és céljait bemutató szöveg, és véglegesítettem az arculatot. Az arculatot mindenképpen a honlapkészítés kezdeti szakaszán kell elvégezni, vagyis többek között le kell fektetni a honlapon használt betűtípust, színhasználatot, össze kell állítani egy arculattervet. Sajnos kezdetben hibát is vétettem, mert az általam kiválasztott betűtípusban nem voltak magyar, hosszú ékezetes betűk, azt minden esetben rosszul jelenítette meg a felület. Betűtípus választásakor tehát mindenképpen figyelni kell erre, érdemes tesztszövegekkel vizsgálni a betűk megjelenítését.

A honlap szerkezete kapcsán az egyszerűség elvét követtem, vagyis célul azt tűztem ki, hogy a látogatóknak minél átláthatóbb, könnyebb legyen a honlapon történő böngészés. Ebből adódóan az általános, a kutatócsoport történetét, céljait, életét bemutató, jövőbeli eseményeiről szóló információkat egy felületen, a főoldalon helyeztem el. Fontos, hogy ekkor még a Hírek rovat nem jelent meg a főoldalon, hiszen február 7-ig nem volt megfelelő számú tartalom, amely az elhelyezést indokolta volna.[13] A főoldalon lévő rovatok egyszerű görgetéssel, vagy a menüsorban található menüpontokra kattintva is elérhetők voltak. Utóbbi esetében (menüpontra kattintva) a böngésző nem külön oldalra irányítja a látogatót, hanem úgynevezett horgokkal az adott tartalomhoz navigál. Ezzel némileg felborítottam ugyan a munkacsoport által tervezett, a fentebb ismertetett menüstruktúrát, de a döntés mögött nem csak az egyszerűség és átláthatóság elve húzódott, hanem az adatok megfelelő csoportosításának elgondolása is. Utóbbi elv úgy érvényesül, hogy az általános, bevezető és népszerűsítő információkat, illetve az eseményekről szólókat (Magunkról, Képek, Eseménynaptár, Támogatók) a honlap a főoldalon közli. Ez alapján a látogató el tudja dönteni, hogy érdeklik-e őt a Károlyi családdal és a kutatócsoporttal kapcsolatos további tartalmak. Amennyiben igen, fel tudja keresni a Károlyi család, Hírek és Tagok menüpontot, ahol mélyebb, tudományos ismereteket szerezhet a Károlyi családtagokról, kastélyokról, megtekintheti a kutatócsoport tagjait, a tagok által folytatott kutatásokat, tudományos tevékenységet. Ebben az időben a kutatók számára az egyik leghasznosabb segédanyag a Károlyiakra vonatkozó szakirodalom volt, amely 194 bibliográfiai tételt tartalmazott.[14] A szakirodalom mellett 2020-ban a Károlyi család menüponton belül a Családfa, Kastélyok, Családtagok és a Családtörténet almenüpontok voltak kialakítva.

13 A honlap blogkezelője naplózza az egyes bejegyzések létrehozását, amely alapján látható, hogy 2020. február 7-ig a *Hittel és erénnyel. A Károlyi család történetével foglalkozó konferencia Fehérvárcsurgón* című hír és *A Magyar Nemzeti Levéltár Károlyi Kutatócsoportjának első éve* című beszámoló volt megtalálható a honlapon.

14 A Károlyi szakirodalmat a kutatócsoport folyamatosan bővíti, az adatok felviteléért Vass Csaba Géza levéltáros felel. A szakirodalom a tanulmány írásakor 318 tételt számol.

1. kép – A Károlyi Kutatócsoport nyitóoldala

A családfa esetében meg kell jegyezni, hogy annak pontosabb elnevezése a leszármazási táblázat lenne, hiszen gróf Károlyi Sándor és báró Barkóczy Krisztinától vizsgálja a lemenőket, vagyis felülről lefelé, az ősatyától haladva ábrázolja az utódokat.[15] A Hírek menüpontot tájékoztatás céljából hoztam létre, amely így a kutatócsoport eseménybeszámolóinak, kutatási eredményeinek, egyéb hasznos tartalmainak ad helyet. Az utolsó menüpont, amelyet még nem érintettem, az a Tagok menüpont. A honlap ezen egysége úgy lett kialakítva, hogy a látogatók azt felkeresve egy helyen elérhessék a tagok szakmai életrajzát, publikációs listáját, esetlegesen elérhetőségüket. Ez már a kész, online publikálás előtt álló honlap volt.[16] A honlap publikálására végül 2021. augusztus 18-án ünnepélyes keretek között került sor Nyíregyházán, a kutatócsoport Gróf Károlyi Sándortól gróf Károlyi Sándorig című éves konferenciájának keretében.[17]

A honlap fejlesztése, aktuális állapot

A honlap publikálásával a hangsúly értelemszerűen áthelyeződött az élesítésről, utolsó finomításokról az üzemeltetésre, időtállóságra és az innovációra. Az üzemeltetés esetében talán a legfontosabb feladat a SEO, vagyis a keresőmotor optimalizálása volt.[18] A folyamat során a keresőmotoroknak kellett úgymond elősegíteni a honlap tartalmak értelmezését, ezáltal javítani a honlap besorolását a találati listában.[19] Ez közvetlenül a weblap közzététele utáni hetekben megtörtént, az analitikából, tesztkeresésekből mérhető volt, hogy a honlap besorolása javult a keresőmotoroknál. Továbbá fontos volt a folyamatos tartalomszolgáltatás, a sebességoptimalizáció, a honlap betöltési idejének javítása, illetve az időközben észlelt elgépelések, hibák javítása. A bemutató jelen fejezete viszont a hangsúlyt a fejlesztésekre helyezi, amelyen keresztül egy-egy szemelvényt is felvázol a Kutatócsoport jövőbeli tervei közül. A fejlesztések közül csak utalnék a mobilbarát kialakításra, a reszponzív nézet (minden felületen megfelelő megjelenés) megteremtésére, ezzel is jelezve, hogy erre is gondolni kell egy honlap létrehozásakor, vagy élesítésekor.

A következőkben két nagyon fontos fejlesztésre térek ki, amelyekre 2023-ban került sor. Az első a kiemelt hírek elhelyezése volt a főoldalon, egy úgynevezett posztkezelőben. Az említett fejlesztés valójában egy elmaradás pótlása volt, hiszen a hírek számának bővülésével már korábban felmerült az igény a hírkezelő elhelyezésére. A jövő szempontjából a másik fejlesztés az érdekesebb, amellyel a kutatócsoport megteremtette az online elérhető, Károlyi családra vonatkozó digitális anyagok, adatbázisok egy kataszterben történő összegyűjtését. A honlapon ez az almenü a Károlyi Levéltár Online

15 *Pandula Attila:* Genealógia. In: A történelem segédtudományai. Szerk. Bertényi Iván. Bp. 1998. 21.

16 2021 áprilisában döntöttünk az előfizetés kapcsán, amelyet április 13-án meg is kötöttünk.

17 A konferenciáról szóló hír elérhető a Károlyi Kutatócsoport oldalán. – https://www.karolyikutatocsoport.com/single-post/karolyi-sandortol-grof-karolyi-sandorig, letöltés: 2024. jan. 17.

18 Search Engine Optimization (SEO) Starter Guide - https://developers.google.com/search/docs/fundamentals/seo-starter-guide, letöltés: 2023. nov. 26.

19 Az optimalizálásnak köszönhetően például a Google keresőmotorjával a Károlyi Ferenc névre keresve találatként a második helyen jelenik meg a kutatócsoport honlapjának életrajza közvetlenül a Wikipedia internetes enciklopédia szócikk után.

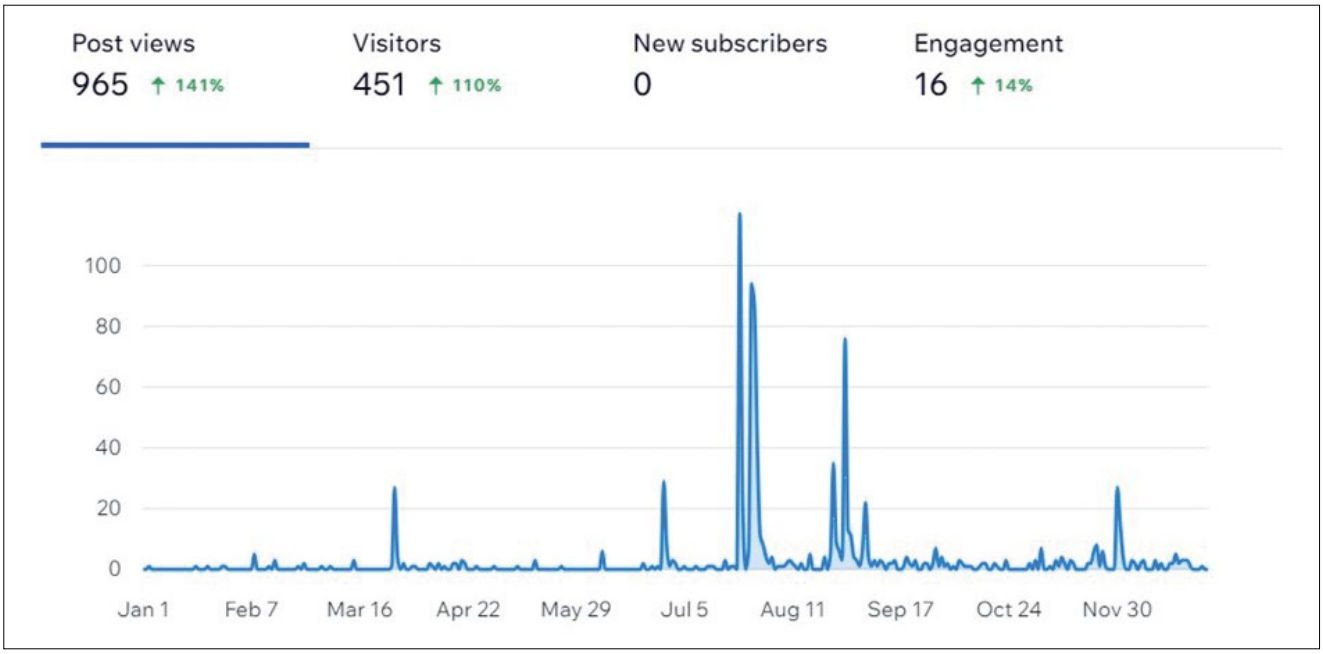

2. ábra – A hírek menüpont látogatottsági adatai (forrás: honlapanalitika)

megnevezéssel található, a Károlyi család menüponton belül. Az említett egység kialakításának igénye a HU-MNL-OL-P 418 jelzet alatt található Harruckern család anyagának digitális felvételeinek és metaadatainak publikáláskor merült fel.[20] A Károlyi-levéltárba tartozó anyagot 2022 nyarán Laczlavik György helyezte el az Elektronikus Levéltári Portál (ELP) nevű levéltári szakrendszer felületén, ezzel megteremtetve annak a lehetőségét, hogy a levéltári anyagokat otthonról, online lehessen kutatni, illetve azokról – a szabványi leírásnak köszönhetően – minden felvett azonosító és segítséget nyújtó adat elérhető legyen. A digitális felvételeket párhuzamosan többen kutathatják, az iratanyagot nem mozgatják, nem éri fizikai behatás, állományvédelmi szempontból csökkenthető az iratanyag károsodásának esélye. Maga a lehetőség tehát adott volt a kutatócsoportnak, már csak a megvalósítást kellett végbe vinni. Arra jutottunk, hogy a honlapon létre kell hozni egy olyan menüpontot, tudományos katasztert, amely ernyőként gyűjti össze, az online térben elérhető, Károlyi családdal kapcsolatos digitális forrásokat, adatbázisokat. Tekintve, hogy a kutatócsoport tagjai között számos MNL munkatárs van,[21] és a levéltáron belüli feladataik is erre predesztinálják őket, adta magát, hogy az MNL által létrehozott, a kutatócsoport szempontjából relevánsnak tartott tartalmak a honlapra is felkerüljenek, illetve felhasználjuk a levéltár infrastruktúráját, ugyanakkor a levéltár is promóciós lehetőséghez jut. A honlapunk így a híd szerepét is betölti, ugyanis innen kiindulva a kutató eléri az MNL Károlyi családdal kapcsolatos iratainak digitális felvételeit, leírásait az ELP-én. Ezt követően a felületen maradva a kutató további tud böngészni az MNL nyilvántartásában, további forrásokig juthat el. Az infrastrukturális kérdés azért fontos, mert az ELP-én található digitális anyagok szabványi leírásai minden esetben a legfrissebb állapotot tükrözik. Emellett az ELP-én a kutatók struktúranézetben, vagy szövegesen további kereséseket tudnak indítani a Károlyi-levéltáron belül, sőt, ha az aktuális évben beiratkoztak az MNL-be, akkor a család papíralapú anyagaira is tudnak kérést leadni. Az ELP pozitívumai közül fontos még kiemelni a relevanciakeresést, amely a kutató által megadott keresési feltételekhez a legrelevánsabb találatokat jeleníti meg a találati lista elején. A honlap tartalma kapcsán sajnos ilyen kereső fejlesztésére nem lett volna lehetőség. A jövőben természetesen az lenne az egyik cél, hogy a megkezdett katasztert további adatbázisokkal, tételekkel bővítsük, az MNL-es szakrendszerek mellett más segédadatbázisok Károlyiakra vonatkozó anyagait is beemeljük.[22] A koncepció megalkotása mellett a munkacsoport megegyezett abban is, hogy két további, Károlyi-levéltárba tartozó levéltári korpuszt, a HU-MNL-OL-T 20 jelzet alatti Károlyi tervek, illetve a HU-MNL-OL-P 396-1. Acta Rakocziana sorozat digitális felvételeit is publikálja az ELP-re. Utóbbi anyag esetében problémát okozott, hogy a sorozat alatt még nem szerepeltek a mélyebb szintű leírási egységek, vagyis még azokat is be kellett tölteni az elektronikus levéltári nyilvántartásba. A teljes folyamat eredményeként 11 931 leírási egység adatait érhetik el az érdeklődők online, a digitális felvételekkel együtt, az adatlapon elhelyezett linkeken keresztül. A publikált iratanyagokról a Károlyi Levéltár Online menüpontjában egy rövid leírás készült, és egy, az iratanyagokra mutató link került elhelyezésre. Ezt az almenüpontot a Magyar Levéltárosok Egyesületének

20 Online kutatható a Harruckern család levéltára. – https://www.karolyikutatocsoport.com/single-post/online-kutathat%C3%B3-a-harruckern-csal%C3%A1d-lev%C3%A9lt%C3%A1ra, letöltés: 2024. jan. 17.

21 A fentebb említett munkacsoport tagjai például: Vass Csaba Géza, Tóth Ákos, Laczlavik György és Bakó Zsigmond.

22 A tervek között szerepel a Hungaricana Közgyűjteményi Portál Károlyi családra vonatkozó anyagainak rövid ismertetése, elérést biztosító link elhelyezése.

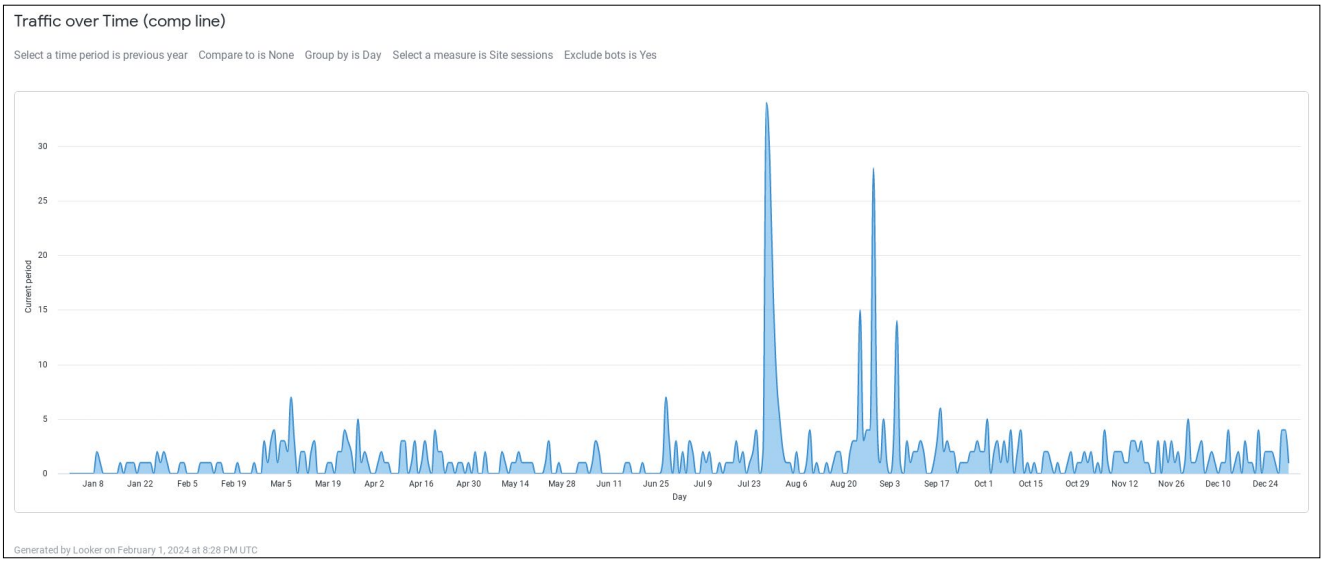

3. ábra – A honlap 2023-as látogatottsági adatai (forrás: honlapanalitika)

2023-as vándorgyűlésén, július 25-én mutattam be a Forrásközlő szekció egyik előadójaként. Az előadás során röviden kitértem az elvégzett munkára, elérhető tartalmakra, végül bemutattam, majd online élesítettem a nevezett almenüt.[23] A Károlyi Levéltár Online felületnek már a konferencián nagyon jó volt a fogadtatása, az előadások után több levéltáros munkatárs is pozitív visszajelzést adott. Emellett az oldal látogatottságát vizsgáló statisztikák is azt tanúsítják, hogy ez a fejlesztés rendkívül nagy érdeklődésre tett szert. Ezt erősíti az a tény is, hogy 2023-ban a honlapunk legolvasottabb híre is az Acta Rakocziana felvételeinek publikálásáról szóló bejegyzés volt, amelyet az év folyamán 340 alkalommal nyitották meg.[24] Ez a szám azért is mondható magasnak, hiszen az elmúlt évben a híreket összesen 965 alkalommal keresték fel.[25] Ezen a ponton kell még említést tenni a honlap látogatottságáról is. A 2023-as évben összesen 1370 fő nyitotta meg weboldalunkat. A mellékelt grafikonból jól látható az a megnövekedett forgalom, amelyet a Károlyi Levéltár Online menüpont generált a vándorgyűlésen történő bemutatást követően.[26]

A leírtakból is látható, hogy a kutatócsoport 2023-tól az almenüpont létrehozásával és a digitális tartalmak egyre nagyobb számú publikálásával a tudományos feladatok folytatását, a kutatók megsegítését helyezte előtérbe. A jövőbeli tervek között így prioritást élveznek a digitális felvételekkel rendelkező levéltári anyagok leírási egységeinek pótlásai, majd képekkel történő publikálásuk. Ilyen levéltári anyag a HU-MNL-OL-P 392-es törzsszám alatt nyilvántartott majdnem 30 ifm terjedelmű iratanyag, vagy a HU-MNL-OL-P 398 jelzetű gyűjtemény. Utóbbi egység tartalmazza az 1601 és 1945 közé datálható, több mint 84 000 iratot számláló missiliseket. Emellett tervezzük a Hungaricana Közgyűjteményi Portálon található Károlyi tervrajzok beemelését is a honlapra. Ez utóbbi felület azért is fontos, mert az MNL-ben őrzött Károlyi-Levéltár anyagán kívül található itt a Budapest Főváros Levéltárának (BFL) térkép és tervtári gyűjteményébe tartozó értékes forrásanyag, amely szintén fontos alapját képezheti az egyes kutatásoknak.[27]

A Károlyi Kutatócsoport honlapjának kapcsolata az elektronikus levéltári rendszerekkel és az ISAD(G) szabványal

A honlappal kapcsolatos kezdeti elképzeléseknél már felmerült, hogy a felületen keresztül érdemes lenne egy-egy hírhez, bejegyzéshez levéltári anyagokról készült digitális felvételeket, azok leírását is megjeleníteni. Magával a kérdéssel párhuzamosan viszont ekkor még nem dolgoztunk ki pontos stratégiát, az sokáig csak a felvetés szintjén maradt. Ezen a téren 2023-ban történt változás, amikor – az előző fejezetben is bemutatott – koncepció kidolgozásakor újra felmerült a kérdés, csak akkor már egy nagyobb volumenű terv részeként. Ebben az esetben viszont a technikai kérdésekbe szerencsére nem kellett mélyen beleásnunk magunkat, hiszen a digitális felvételek szolgáltatása ez esetben nem a Károlyi Kutatócsoport honlapján történik, hanem az elektronikus levéltári szakrendszerekben, vagyis a honlapnak csak közvetítő szerep jut. Az első levéltári anyagok a Károlyi Levéltár Online almenüpont kataszterébe a nemzeti levéltár nyilvántartásából kerültek ki. Ezen a ponton fontos szempont volt az is, hogy az MNL nyilvántartását és anyagát is népszerűsítsük. Emellett azért is döntöttünk egy gyűjtőmenüpont létrehozásáról, mert sokkal hasznosabbnak tűnt egy levéltárszakmai

23 Károlyi családdal kapcsolatos előadások a Magyar Levéltárosok Egyesületének 2023. évi vándorgyűlésén. – https://www.karolyikutatocsoport.com/blog, letöltés: 2024. jan. 17.

24 Online kutatható a Károlyi levéltár Acta Rakocziana sorozata. – https://www.karolyikutatocsoport.com/blog, letöltés: 2024. jan. 17.

25 Lásd a 2. ábrát.

26 Lásd a 3. ábrát.

27 A Hungaricana portálon Károlyi címszóra keresve, a Budapest Főváros Levéltárára szűkítve 1232 rekord jelenik meg. A listázott leírási egységek a Tervtáron belül a HU-BFL-XV.17.f jelzetű, „Építészek, vállalkozók, vállalatok, beruházók tervei" megnevezésű állagon belül található meg. https://www.hungaricana.hu/, letöltés:2024. febr. 5.

szempontból tökéletesen felépített infrastruktúrát közvetíteni, mint a honlapon elkezdeni a kutatócsoport szempontjából releváns iratokat leírni. A jövőben tehát a kutatócsoport a Károlyi Levéltár Online almenüben fogja közvetíteni a Károlyi családdal kapcsolatos iratanyagok digitális felvételeit, leírásait őrző – javarészt MNL-es – adatbázisokat, nyilvántartásokat.

Az iratanyagok kapcsán a szakmai feltételeknek is meg kellett felelnünk. Ilyen volt többek között a szabványi keret, amely nemcsak nyilvántartási szempontból fontos egy-egy iratanyag esetében, hanem az azzal történő leírás segédletként is hasznosítható. Ez pedig a Magyarországon több nyilvántartás esetében is alkalmazott szabvány, vagyis az az Általános Levéltári Leírás Nemzetközi Szabvány, nemzetközi rövidítéssel az ISAD(G). A szabvány ismertetése mellett elengedhetetlen az arra épülő, MNL által használt elektronikus levéltári nyilvántartási rendszerek (scopeArchiv, Preservica, ELP) érintése is.

Az ISAD(G) teljes mértékben megfelel a szabvány magyarországi definíciójának, vagyis azt egy elismert szervezet, kezdetben a Nemzetközi Levéltári Tanács Leírási Szabványok ad hoc, majd 1996-tól állandó bizottsága készítette és fogadta el.[28] Maga a szabvány egy útmutatást és szabályrendszert rögzítő technikai dokumentum, célja a levéltári anyagok ismertetése, ezáltal azok kutatásának megkönnyítése. Az MNL-ben használt szakrendszerek esetében, az iratanyagok feldolgozásakor az ISAD(G) szabványt alkalmazzuk, így a Károlyi-Levéltárban található anyagok is e szabvány szerint kerültek feldolgozásra az MNL elektronikus nyilvántartó rendszerében (scopeArchiv),[29] és találhatók meg az ELP-en.[30]

A Károlyi család levéltári anyagát ismerve érdemes külön kiemelni, hogy a szabvány alkalmazásával a levéltári anyag annak típusától, hordozójától függetlenül leírható, vagyis egy pecsétről, vagy egy tervrajzról is pontos adat szolgáltatható. A szabvány lehetővé teszi az iratanyag elhelyezkedését, ábrázolását a valós levéltári struktúrájában, hierarchikus felépítésében. A struktúra kialakítása kapcsán az ISAD(G) hangsúlyozza, hogy minden esetben a szintnek megfelelő információtartalmat kell szolgáltatni, a leírással az általános adatoktól kell haladni az egyediek irányába. Ez a Károlyi család iratanyagának tekintetében azt jelenti, hogy a legfelső szinten, vagyis a Károlyi-levéltár szintnél az egész levéltárra vonatkozóan csak általános, összesített adatok adhatók meg és az esetleges ismertető leírásnak is erre szintre kell helyeződnie. A mélyebb szintű leírások kialakításával, a Károlyi-levéltár nagyobb irategységeit érintve, a leírás akár az egyes iratok szintjéig is eljuthat és szolgáltathat pontos adatot például egy levél kapcsán a HU-MNL-OL-P 398 jelzetű Missiles gyűjteményén belül. A szabvány segítségével az iratanyagot feldolgozó a rendelkezésére álló 26 adatelem[31] felhasználásával feltüntetheti a kézbe vett levél pontos adatait, nevezetesen jelzetét, létrehozóját, terjedelmét, évkörét, a használatot megkönnyítve ismertetheti annak tartalmát, az anyag kapcsán írt publikációkat, a hozzáférés szabályozásait.

A metaadatok szabványi feldolgozása mellett ki kell térnem a digitális felvételek szolgáltatására is. A digitális anyag szolgáltatása egy komplex, több szakrendszert felvonultató folyamat eredménye. A folyamat első lépéseként a papíralapú iratot kell digitalizálni, majd maguknak a létrejövő digitális tartalmaknak biztosítani kell a tartós megőrzését, amelyet speciálisan, erre a célra fejlesztett rendszerben lehet elvégezni. Ez a szakrendszer az MNL-en belül a Preservica, amely egy úgynevezett sdb (safe deposit box).[32] A rendszer teljes mértékben eleget tesz a tartós megőrzés követelményeinek, formátumtól függetlenül tölthető fel a tárhelyére digitális anyag, azok integrálhatók más levéltári szakrendszerekbe, a biztonságot szem előtt tartva a feltöltött anyaghoz a hozzáférhetőséget jogosultsághoz köti. A digitális anyagokat tehát ebben a szakrendszerben őrzi a levéltár, illetve innen, a Preservica publikus felületéről szolgáltatja azokat a felvételeket, amelyek megjelennek a kutatóknak az ELP-en. Így jutunk el az érintendő szakrendszerek utolsó eleméhez, az Elektronikus Levéltári Portálhoz. Ez az a szakrendszer, mely megjeleníti az iratanyagokról készült felvételeket és felvett metaadatokat. Az ELP a Budapest Főváros Levéltára és az MNL közös, kutatók számára fejlesztett felülete, amelyen keresztül a felhasználók kényelmesen, akár otthonról is beiratkozhatnak, kérést adhatnak le, kezdhetik meg kutatásaikat. Az ELP-en keresztül emellett digitális felvételek is kiszolgálhatók, amelyek az MNL összes telephelyén, vagy akár a BFL-ben is megtekinthetők a kutatótermi gépekről. Az említett két szakrendszerből (Preservica, scopeArchiv) szinkronizációk útján kerültnek át erre a felületre a felvételek, metaadatok, válnak láthatóvá a kutatók részére. Az ELP esetében a legfontosabb magát a keresőmotort kiemelni, amely számba veszi a kutató által bevitt adatok alapján a legrelevánsabb

28 A tanulmány a szabvány definíciójának az 1995. évi XXVIII. törvény a nemzeti szabványosításról szóló jogszabály 4. § (1) pontjának meghatározását fogadja el: „A szabvány elismert szervezet által alkotott vagy jóváhagyott, közmegegyezéssel elfogadott olyan műszaki (technikai) dokumentum, amely tevékenységre vagy azok eredményére vonatkozik, és olyan általános és ismételten alkalmazható szabályokat, útmutatókat vagy jellemzőket tartalmaz, amelyek alkalmazásával a rendező hatás az adott feltételek között a legkedvezőbb." 1995. évi XXVIII. törvény a nemzeti szabványosításról. – https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99500028.tv, letöltés: 2024. jan. 15.

29 A Magyar Nemzeti Levéltár 2013-tól kezdődően a nyilvántartását a svájci Scope Solutions AG által fejlesztett elektronikus nyilvántartási szakrendszerben, a scopeArchivban vezeti. *Kohút Sára–Laczlavik György:* A scopeArchiv öt éve a Magyar Nemzeti Levéltárban. Levéltári Szemle 69. (2019) 1. sz. 39–60.

30 *ISAD(G): Az Általános Levéltári Leírás Nemzetközi Szabványa,* Második kiadás, Ottawa, 2000. 7–8. o. https://archivportal.hu/index.php/leveltarosoknak/leveltari-szabvanyok/, letöltés: 2024. jan. 15.

31 Az adatelemek közül a bevezető 12. pontja – a nemzetközi adatcsere, interoperabilitás szempontjából – 6 db jelöl meg kötelezőként, név szerint a jelzet, cím, iratképző, idő(kör), terjedelem, leírás szintje mezőket. Az Interoperabilitást, vagyis adat, tudás megosztásának lehetősége rendkívül fontos a különböző szakrendszerek esetében. „Interoperabilitás" szócikk, In: *Közszolgálati Online Lexikon* – https://lexikon.uni-nke.hu/szocikk/interoperabilitas/, letöltés: 2024. jan. 6., illetve Fehér könyv a nemzeti adatpolitikáról, Nemzeti Hírközlési és Informatikai Tanács Szakértői Tanácsadó Testülete. Bp. 2016. 36–37.

32 A Preservica szakrendszer egy angliai cég a Preservica LTD (Limited) magánvállalat terméke, amely a digitális anyagok tartós megőrzése érdekében hoztak létre. A szakrendszerről bővebben a hivatalos oldalon találhatók információk. https://preservica.com/, letöltés: 2024. jan. 29.

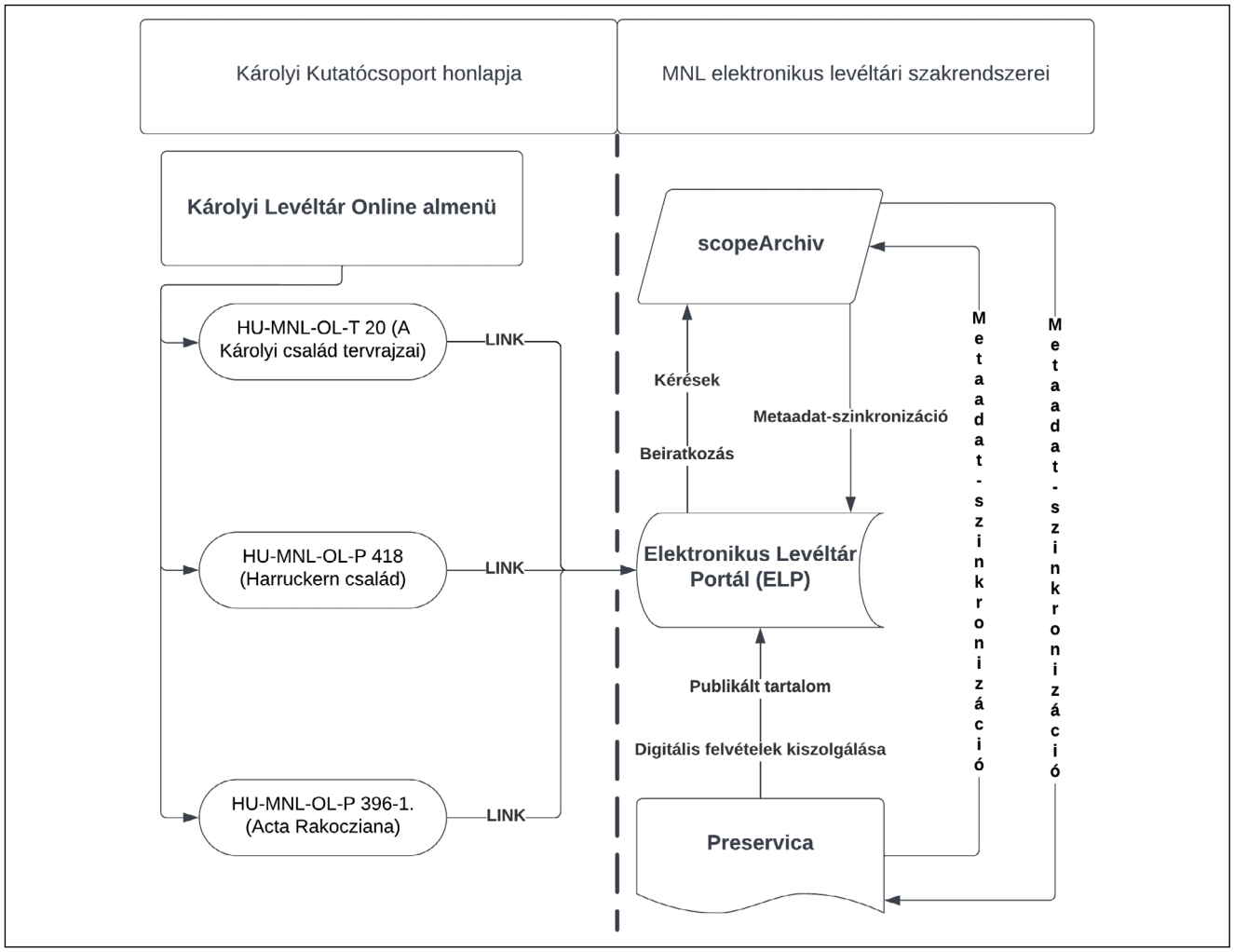

4. ábra – A Károlyi Kutatócsoport honlapjának és az elektronikus levéltári szakrendszerek kapcsolati ábrája

találatokat, azokat rangsorolva jeleníti meg. Emellett a kezdeti találati listát különböző szűkítő beállításokkal, a lista mellett megjelenő úgynevezett fazettákkal tovább pontosíthatja a rendszert használó. Emellett nagy előnye az ELP-nek, hogy a levéltári struktúrába is lehet benne böngészni, illetve több paraméteres, részletes keresés is indítható belőle. Összességében elmondható, hogy az ELP egy olyan felhasználóbarát felület, amely funkcióival biztosítja a kutatóknak az iratanyagokhoz történő eljutást.

Ezekhez az MNL-es szakrendszerekhez kapcsolódik a Károlyi Kutatócsoport honlapja, vagyis ehhez az infrastruktúrához lehet eljutni a honlap említett almenüpontján keresztül.[33] Az adatbázisok esetében természetesen kérdéses lesz, hogy maga a szabványi keret, pontos kereshetőség, böngészés lehetősége fennmarad-e MNL-en kívüli, kisebb költségvetéssel, humánerőforrással rendelkező intézmények adatbázisainak esetében.

A tanulmány keretében tárgyalt honlap elérhető a www.karolyikutatocsoport.com címen.

33 Lásd a 4. ábrát.

Zsoldos Tibor

Clarisse a Napcsillag
Különleges időkapszula az újpesti városháza felső homlokzatán

Előszó a megfejtéshez

Édesanyám mindig kitalálta, hogy mi van velünk gyermekeivel. „Hát veled meg mi történt?" – kérdezte olykor enyhe gyanakvással tőlem is, ha valami rendezni valót sejtett körülöttem. „Á semmi!" – halogattam a bevallást elszontyolodva, hátha alkalmasabb hangulat alakul ügyem előadására, amiből egyébként egy-egy nekem is összejött. „Na mondjad már fiam, a homlokodra van írva, hogy valami történt!" – folytatta Édesanyám.

Ilyenkor gondoltam, ha már félig úgyis leolvasta Édesanyám homlokomról az ügyemet, könnyebben túl is lehetünk a nehezén. Így ment ez nálunk otthon jó néhányszor. Persze azért mindig igyekeztünk, mi gyerekek, hogy az ilyen helyzeteket ne nagyon szaporítsuk. Egyszer-egyszer még az is előfordult, hogy jó hírrel mentünk haza, s Édesanyám homlokunkról ezt már jobb kedvvel olvasta le. Azért otthon „jókodni", jót tenni is próbáltunk. „Hát hova írjam ezt fel?" – kérdezte ilyenkor elégedett incselkedéssel Édesanyám, s nekünk gyerekeknek ez jó volt, nagyon jó volt. Sokszor eszembe jut Édesanyám varázsszeme, ahogy „homlokunkról" meglátta, mikor melyik gyerekének volt valami odaírva és ahogy jókodásainkat valahová mindig feljegyezte.

Elsőbb jól meg kell figyelni a dolgot, ügyet, s azután jól kell kérdezni is. A leglényegesebb dolog tényleg mindig mindennek a „homlokára van írva", vagy valahová feljegyezve, csak észre kellene venni. Az „odaírt" dolgokat egyszer valamikor valakinek minden és mindenki el akarja mondani.

Sok éve figyeltem fel először az újpesti Városháza felső homlokzati díszére, amely óralap-szimbólumként a számok helyett monogramszerű betűpárokat tartalmaz még középen is, s néhány koncentrikus kört keresztezve a mutatói egyszerűen ketté állnak, értelmes időpontot nem mutatnak. Hát milyen óra lehet az ilyen? – el-elgondolkodtam magyarázatot keresve. Á semmi értelmes, valami hirtelen odatett „krikszkraksz" lehet, gondoltam, ha olykor-olykor belefáradtam az eredménytelen magyarázatkeresésbe. A díszítés azonban nem hagyott nyugtot, fel-felbukkant gondolataimban, mindig visszahívott, s rajzos másolatát sokáig magamnál hordtam.

A Városháza homlokára van írva, legalább száz éve az épület főhomlokzatára van írva, legalább száz éve őrzi a város és fölötte a Roland lovag szobra is. Az nem lehet csak egy hevenyészett kriksz-kraksz a város legfőbb épülete főhomlokzatán! – gondoltam.

A díszítés engem valamiért mindig-mindig visszahívott, de láthatóan csak engem. Hiába kérdeztem helyi vezetőket, történészeket, s bárkit is, csak legyintettek: „fogalmam sincs", „talán a munkások ügyeskedtek", „valami monogram lehet". Ilyen válaszokkal találkoztam, de mellém senki nem szegődött kutatásaimhoz.

„Valamiről szólok, te megértheted! Te kutasd titkomat, találj ki, végtére is matematikus vagy!" – incselkedett velem a homlokzati díszítés, s én visszatértem többször is, sokszor is. Sok-sok eredménytelen próbálkozás után egyszer csak megszólalt, beszélni kezdett hozzám, s végül lassan pontosan elmesélte rejtett titkát. Talán egyedül nekem, senki másnak. Napokig a föld felett járva nézegettem a kódpalackba zárt üzenetet, ami egyszerre tűnt tudományos igényűnek, meseszerűnek és jelrendszere égi csillagvilágot idézett.

Sokat töprengtem, egyáltalán beszéljek-e a megfejtésről bárkinek is, vagy megőrizzem magamban, s várjon a következő megfejtőre a kódba zárt titok. Még azt sem gondolják az emberek, hogy titka lehet a homlokzati dísznek, s talán csak én és a készítője ismerhetjük rejtett jelentését. Végül a nyilvánosság mellett döntöttem, mert amilyen érzéseket tőle kaptam, sokaknak jelenthet majd hasonló szellemi esszenciát, rácsodálkozást, új természetközelibb életszemléletet, akik egy különleges díszítés felfedezett titkára odafigyelnek. Hasonlóan hozzám, ahogy a világon bizonyára egyedülálló, különleges, meserejtélyes időkapszula felfedezésének napjaiban bennem is a múlt és jelen képeinek különös fénye ébredt.

Mindig szerettem a természetet szemlélni, rácsodálkozni, benne élni, hozzáérni, vele élni. Én még jártam mezítláb is a csordajáráson, ahogy Édesapám feleskertjébe jártunk dolgozgatni a Veker partjára, a Kurca mellékvizéhez. Útközben a nyári hőségben én is meghallhattam a napsugarak zúgását, amit akkor még hallani lehetett, hiszen zajos autók, gépjárművek alig voltak, s akkor még agyunkat sem tompíthatta a fékezhetetlenül tolakodó internet-mobilnet gőzhengere. Esténként hallgattam a ragyogó tiszta égen a csillagok cirpelését, néha még egy-egy összekoccanást is hallani véltem. Persze nyilván

1. kép – Az újpesti városháza homlokzati dísze (Fotó: Both Balázs/pestbuda.hu)
(https://pestbuda.hu/cikk/20200822_120_eves_az_ujpesti_varoshaza_varosvedo_roland_lovag_szobra_is_disziti_az_impozans_epuletet)

a fantáziám is máshogy működhetett akkoriban a természet közelében élve a vidéki tágas életterünkben. Akkoriban talán még komoly betegségekkel is ritkábban találkoztunk.

Otthon a játékainkat is nagyon szerettük. Sokat játszottunk „gondoltam valamire" kitalálós játékot, s nővérem mesélős diavetítéseinek is felejthetetlen hangulata volt. Az egyik legnépszerűbb játékunk azonban egy csonkára koptatott sakk-készlet volt. Emlékszem kisebbik húgomnak én mutattam meg a lépésszabályokat egészen kiskorában. Az első néhány vereség után hamar tanult, fejlődött, s végül egészen országos ifjúsági bajnoki címig jutott.

Igazi kincses szigeten tölthettem gyermekkoromat, amit semmiért el nem cserélnék. Megértem és szeretem Remenyik vágyakozását, ahogy versében a természetről beszél, ahogy a természethez viszonyul. Így csak az írhat a természetről, aki maga is vele él és benne él és egyfajta keleties látással látja is azt.

Mára persze én is kissé elkockultam. Így mondjuk ezt nálunk mai szűkebb kiscsaládomban, amikor hosszan, valamilyen képernyőbe feledkezünk. Persze tudatos figyelemmel, életvitellel ma is mindent megláthatunk, ahogy elődeinknek is ez korábban megadatott. Maiaknak előnyt jelenthet viszont a kontrol alatt tartott „kockulás", hiszen éppen ezzel a korábban soha nem ismert technikával szerezhetünk gyorsan és hatékonyan természettudományos, ezoterikus, humán témájú mély ismereteket.

Örömmel teszem tehát közzé találkozásom történetét a hajnalcsillag titkos útjával, remélve, hogy segíti a mai embereket közelebb és visszajutni a természetes élettérhez, életmódhoz és a planéták, csillagok, égitestek különleges világához is. Szeretném, hogy a mai elgépesített világban minél többen újra észrevehessék maguk számára természeti környezetünk szépségét, fontosságát, megszeressék a természettel való együttélést, közelebb juthassanak saját lényük, lényegük teljességének felismeréséhez, megismeréséhez, a világ széleinek megérintéséhez.

Az újpesti városháza építésének története

Bő százhúsz évvel ezelőtt Újpest nagyközség a várossá válásra is készülve, impozáns községházát építtetett a Károlyi család által végleg Újpestnek ajándékozott főtér területére. A tervpályázatot több év előkészítést követően 1898-ban írták ki, s a nyertes Bőhm Henrik és Hegedűs Ármin építészpáros tervezésének megfelelően 1900 nyarára el is készült az új községháza, mégpedig rekordidő alatt. A munkálatokat a kivitelezői pályázat nyertese, Schreiber Gyula helyi fakereskedő és építési vállalkozó szervezésével 1899 tavaszán kezdték meg és az1900 augusztusi műszaki átadást-átvételt követően az épület fő részeit használatba is vették.[1]

1 „1900 évi augusztus hó 21-én teljesen kész és kifogástalan állapotban át is vétetett" Ugró Gyula: Ujpest 1831–1930. (Magyar városok monográfiája 11.) Bp. 1932. 66. – Dokumentumok Újpest történetéhez 1840–1949. Összeállította, szerkesztette és a bevezető tanulmányt írta: Sípos András. Bp. 2001. 115. – *Fejes Antal:* 100 éves az újpesti Városháza. Újpesti Helytörténeti Értesítő 7. (2000) 5. sz. 2–17.

Korabeli képeslapon láthatjuk, hogy a városháza homlokzatára az eredeti tervek szerint egy hagyományos fogaskerekekkel működő órának kellett volna kerülnie, azonban ilyen időmérő óraszerkezetet a homlokzatra a mai napig nem szereltek. Korabeli lapokból azt is megtudhatjuk, hogy a főváros által korábban átadásra-eladásra ígért szerkezetre a fővárosnál is igény mutatkozott, így azt nem építhették be az újpesti városháza homlokzatára.[2]

2. kép – Korabeli képeslap, amely még az építkezés kezdetén forgalomba került (https://ujpestmedia.hu/wp-content/uploads/2020/02/1900.-K%C3%B6zs%C3%A9gh%C3%A1za.jpg)

3. kép – Az átadott városháza, háttérben a piactéri toronyórás nagytemplommal (https://ujpestmedia.hu/wp-content/uploads/2020/08/varoshaza_20200830-1052x600.jpg)

1900 környékén a templomok, községházák, városházák korlátos száma miatt nem lehetett tömeggyártás toronyóráról, így nem lehetett raktárkészletről gyorsan pótolni az elvesztett fővárosi vásárlási lehetőséget, nem volt esélye Újpestnek másik óraszerkezet beszerzésére. Ugyanakkor nem is volt indokolt a tervek szerinti utcafronti toronyóra elhelyezése, hiszen a piactéren középen már működött a katolikus nagytemplom négyoldali toronyórája.

A piactéri közélet egyébként is a városháza tér felőli oldalán folyt, ahol az idő állását, folyását a nagytemplom kiválóan működő toronyóráiról pontosan lehetett követni.

Hogy nem volt és ma sincs vetélytársa a nagytemplom toronyóráinak – a szomszédos református templom torony részén is volna helye toronyóráknak, de beszerelve még sincsenek – talán egy százhúsz éves perpatvart kerültek el. Képzeljük el milyen vitás helyzetek lehettek volna, és lehetnének ma is, ha a téri órák akár csak néhány perces eltérést is mutatnának. Melyik órának hihetne a közönség és mennyibe kerülne a hivataloknak a közös pontos idő szinkronizálása?

A „különleges dísz” megjelenése

Mit lehetett tenni, hogy a városháza eredeti építési terveiben még benne lévő homlokzati óra üres helyét értelmesen kitöltsék? Az ügy megoldásáról gyakorlatilag alig találunk, olvashatunk híreket. A korabeli újságok és későbbi leírások is legfeljebb annyit írnak, hogy a homlokzati óra helyére egy „különleges dísz” került.[3] Ez a díszítés immár feltételezhetően közel száz-százhúsz éve valószínűleg változatlan (a felújításoktól eltekintve) formában van a helyén. A tartalmazott szimbólumairól, azok esetleges jelentéséről történészek, városvezetők, muzeológusok, levéltárosok sem mondanak semmit, mert magyarázatot ők sem ismernek.

Valószínűsíthetően csak a díszítés tervezője, készítője ismerte a kódot, amit talán el sem árult senkinek, közzé tenni nem akart. Így tényleg senki nem ismerhette és ma sem ismerheti milyen jelentést hordoz az egyszerűen csak „különleges díszként” emlegetett óralap.

Ez így volt egészen mostanáig. Sok-sok fejtörés árán kijelenthetem, hogy a „különleges dísz” kódjára az alábbi magyarázatot találtam.

A „különleges dísz” betűkódjának megfejtése

Az öt betűkód-pár (CsL, FT, MJ, BL, HJ) dekódolására soksok idegennyelvi rövidítéssel, korabeli városvezetők, közéleti személyek, korabeli gazdasági szereplők monogram és egyéb vonatkozásaival eredménytelenül próbálkozva más irányban kezdtem vizsgálódni, gondolkodni. Diákkoromban én még nagyapámmal dolgoztam vidéki tanyavilágban is. Feküdtem naplementekor, aludtam a csillagokkal szalmakazalban is és keltem pirkadatkor, amikor éppen világosodni kezdett. Nappal dolgoztunk, vonatok járásához igazodva „fröstököltünk”, étkeztünk, s bár óraszerkezet talán senkinél nem volt, mégis elteltek a napok, elvégeztük a szükséges tennivalókat. Ez persze azért nem százhúsz éve volt, de elgondolkodtatott, milyen lehetett a százhúsz évvel ezelőtti világ, hogyan élhettek az emberek. Akkor is működött minden, bár sokkal kevesebb óraszerkezet volt használatban, minden munkát elvégeztek, még az új városháza is felépült. Ekkortájt más szokásokkal, viszonyításokkal éltek az emberek. Nappal a nap járását, az árnyékok állását, éjjel a csillagok állását, járását figyelték, és vonatok már 1900 környékén is jártak, menetrendjüket akkor is figyelhették. A szalmakazalos élményeim és a gyermekkori időtlenség világának emléke a napkorong, csillagok és

2 *Rojkó Annamária:* Az újpesti városháza száz esztendeje. 13. rész. Címtáblák, órák, bútorok. Újpest 8. (2000) szept. 28. 19. sz. 6.

3 *Rojkó A:* Az újpesti városháza i. m. 6.

planéták felé irányította a figyelmemet, ami gyors felismerésekhez segített. A „különleges dísz” kódjának megfejtésében végül ezeknek a viszonyoknak az elemzése, vizsgálata hozta meg a megoldást.

A „különleges dísz” felső „CsL” kódjeléből azonnal a csillag jelentésre, a középső „HJ” kódbetűkből a hajnal jelentésre következtettem. Megjelent a HaJnalCsiLlag világa, s ezt tovább gondolva és szem előtt tartva, hogy a „különleges dísznek” valamilyen módon biztosan időt, korjellemzőt kell meghatároznia, jött a kódfejtés további eredménye. Amellett, hogy a hajnalcsillag a Hold után az égbolt második legfényesebb égiteste, mégiscsak bolygóként, Vénusz nevű bolygóként tartjuk számon. Mivel a Vénusz bolygó méreteiben és egyéb jellemzőiben kifejezetten hasonlít a Föld bolygóhoz, a Föld testvérbolygójaként is beszélünk róla. Ebből a megállapításból adódik az „FT” és „BL” kódjelek jelentésének megfejtése: a hajnalcsillag a Föld TestvérBoLygója.

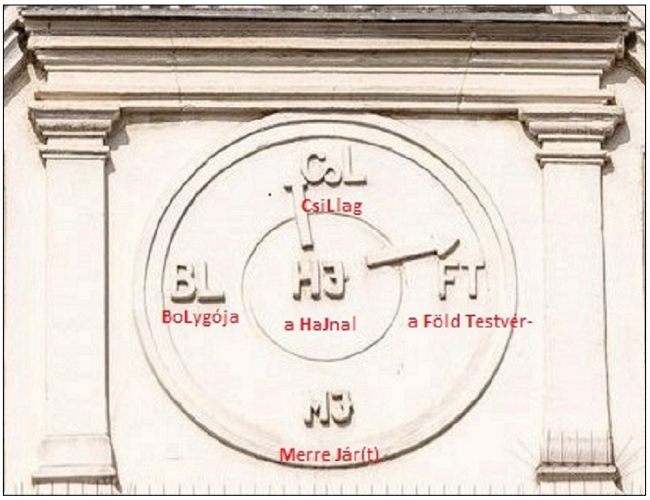

4. kép – A „különleges dísz” betűkódjának megfejtése
(A szerző szerkesztése)

Hátra volt még a legalsó „MJ” kód jelentésének magyarázata, ami a következő logikával oldódott meg: mivel minden óraszerkezet valahogyan „jár”, a mi „különleges dísz” szerkezetünknek is valahogyan, valamivel járnia kell. Ennek a járásnak pedig a kódban megtalált csillagok, bolygók járásának rendjét kell mutatnia. A „különleges dísz” szerkezetünk betűkódrendszere tehát a „Merre jár(t) a hajnalcsillag, a föld testvérbolygója?” kérdést tartalmazza kódolva.

A „különleges dísz” szerkezetünket időmutató szerkezetnek feltételezve nyilván további jelrendszerével a „Merre jár(t) a hajnalcsillag, a föld testvérbolygója?” kérdésre kell választ adnia, mégpedig időpont azonosításra alkalmas információ szolgáltatásával. A „különleges dísz” szerkezetünk betűkódrendszere tehát a

„**M**erre **J**ár(t) a **Ha**J**nal**Csi**L**lag, a **F**öld **T**estvér**Bo**L**y**gója?”

kérdést teszi fel és erre a kódolt kérdésre ad a rajta található óramutatókkal, jelzőkörökkel, és ezek egymáshoz viszonyulásával szintén kódolt formájú időpont azonosításra is alkalmas információt.

A „különleges dísz” jelkódjának megfejtése

A szöveges jelentés-dekódolás geometriai elhelyezéséből láthatjuk, hogy a hajnalcsillag (Vénusz) megnevezésére a felső félkört használja a kódrendszer, s nyilván ezen a területen kell keresnünk a bolygó járását leíró jeleket, jelrendszert. A félkörtartományban egy nagymutatót, egy kismutatót és két közös középpontú körvonalat találunk. (A körvonalakat egyértelműen meghatározza a sugaruk nagysága.) A külső harmadik körvonalat a „különleges dísz” keretének tekintjük.

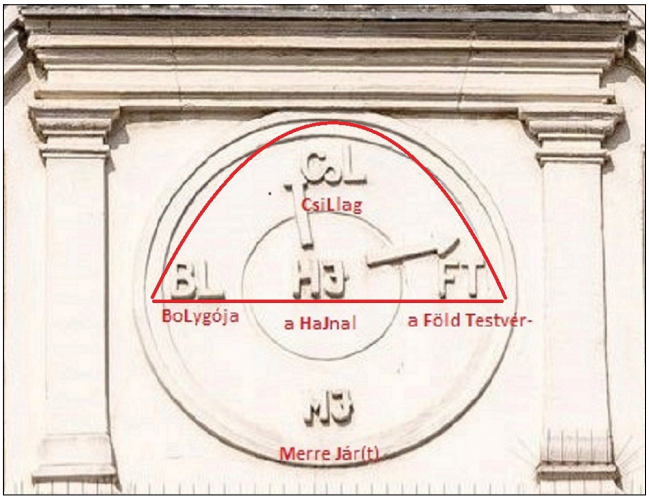

5. kép – a Vénusz helyzete jelrendszerrel

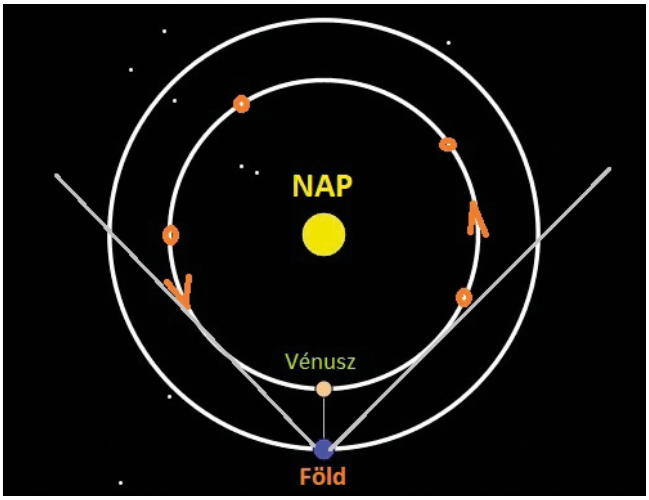

6. ábra – a Föld és a Vénusz körpályái

Tudjuk, hogy a Föld és belül a Vénusz bolygó a Nap körül keringenek körülbelül szabályos körpályákon. A földi megfigyelő – ez mi vagyunk, s magunkat rögzített helyzetűnek tekintjük – szemével nézve a rendszert már csak a Vénusz kering a velünk állandóan szemben lévő Nap körül. Helyezzük a Földi megfigyelőt a „különleges dísz” fixpontjába, a középpontba, s a Napot a szintén fixpontnak tekinthető „Csillag”-pontba. Megállapíthatjuk, hogy a Föld-Nap – Föld-Vénusz látószög nagyságát jelezheti a nagymutató. Az ábrákból látható negyedkörös és félkörös ábrázolás különbözősége amiatt adódik, hogy a csillagászati körskálák általában huszonnégyórás

körfelosztást alkalmaznak, de a toronyórák csak tizenkétórás körbeosztással mutatják az időt. Nyilván a huszonnégyórás skálán vett szögtartományt a tizenkétórás felosztáson ábrázolva megduplázódik a mutatott szögtartomány nagysága.

Azt is tudjuk, hogy a Föld és a Vénusz bolygók ugyan közös

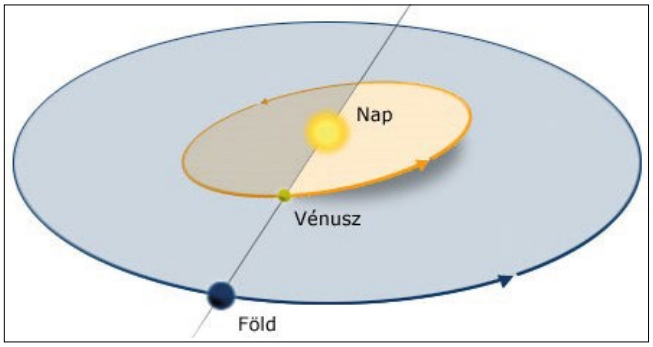

7. ábra –A Föld és Vénusz ferde pályasík-viszonyai
(A szerző szerkesztése internetes forrásból)

Nap középpontú körpályákon kerengenek, de pályasíkjuk kissé eltér, körülbelül 3,9 fokos szöget zárnak be egymással. Emiatt földi megfigyelő személyünk azt láthatja, hogy a Vénusz bolygó hol a Föld pályasíkja (Ekliptika) alatt, hol a fölött halad. Ezt a kisebb szögeltérést jelezheti a „különleges dísz" kismutatója. (A Vénusz bolygó Föld pályasíkja alatti helyzetét mutatja, ha a kismutató tizenkét óra előtt van, illetve a pályasík fölötti helyzetet mutatja, amennyiben tizenkét órát meghaladja a kismutató.)

Nézzük meg most a két belső körvonal, illetve azok sugarának szerepét a „különleges dísz" jelrendszerében. A Föld–Nap távolságot állandónak kell tekintenünk, s ezt adja meg a nagyobbik belső kör sugara. A kisebbik belső kör sugarának jelentését úgy érthetjük meg, ha ismét csak a földi rögzített helyzetű megfigyelő szemével nézzük a Vénusz bolygó mozgását. A Vénusz bolygó helyzetének Naptól való szögeltérését a nagymutató jelzi, a Nap pályájától való szögeltérést a kismutató mutatja. Láthatóan a Föld–Vénusz távolság bizonyos korlátok között állandóan változik, s nyilván ezt a Föld–Vénusz távolságot mutatja a belső kisebb kör sugara a Föld–Nap távolsághoz viszonyítva. (A Vénusz-Nap távolságot szintén állandónak, körülbelül 0,72 * Föld-Nap távolságnak kell tekintenünk.)

Megállapíthatjuk, hogy a „különleges dísz" szerkezeten alkalmazott jelrendszerrel mutatott két szögváltozó és a távolságváltozó egyértelműen leírja és meghatározza a Vénusz bolygó helyzetét, járását a földi megfigyelő számára.

A „különleges dísz" jelkódjának bizonyítása, a mutatott időpont

Mivel a „különleges dísz" statikus szerkezet lévén csak fix időpontbeli égitest-viszonyokat mutathat, adódott, hogy ez az időpont legnagyobb valószínűséggel a valódi óraszerkezet hiányát pótolva a városháza elkészülte vagy átadása, használatba vétele körüli időpont lehet. Vizsgáltam még a várossá válás 1907. évi időpontját, s más felmerült időpontok lehetőségeit is, de a városháza elkészülte időpontja vizsgálatánál talált egyezőséget más időpont vizsgálatakor sehol nem találtam.

Vizsgáljuk meg milyen égi koordinátákkal, adatokkal írható le a betűkódok megfejtésével felbukkant Föld, Nap, Vénusz égitestek (mozgásuk miatt) egymáshoz viszonyított (egyébként állandóan változó) helyzete a városháza elkészültének, átadásának, használatba vételének feltételezett időpontjában, 1900. augusztus 21-én (Ritkábban egy-két napos eltéréssel más időpontról is olvashatunk egyes sajtóközlésekben.)[4]

A Föld középpontú I. ekvatoriális koordináta-rendszer a Föld forgásának következményeit is tükrözi az égi koordináták meghatározásánál, így egyetlen nap alatt 360 fokos körbefordulást mutatnak az égitestek égi koordinátái. Ez a rendszer tehát nem alkalmas az égi koordináták 100-120 éves távlatokban vizsgált bolygómozgásainak elemzésére.

Vegyük a II. ekvatoriális koordinátarendszert, melynek alapsíkja a Föld egyenlítői síkja, origója a Föld középpontja, s egyik alapsíktengelye a Nap és Föld járásviszonyát mutató ekliptika síkjával alkotott metszésvonal. E rendszerben az égitestek helyzetét a tömegközéppontjukkal helyettesítve megállapított koordinátákkal pozícionáljuk és a Föld forgását sem vesszük figyelembe. Nyilván a II. ekvatoriális koordinátarendszer alkalmas a „különleges dísz" origójába tett földi megfigyelő helyzetéhez viszonyítva vizsgálni a Vénusz bolygó mozgását, aktuális szögeltéréseit és a Földtől való távolságát. Az ekliptika síkja az alapsíkkal körülbelül 23,5 fokos szöget, míg a Vénusz keringési síkjával körülbelül 3,9 fokos szöget zár be. (A Föld és a Vénusz két Nap középpontú, körülbelül koncentrikus helyzetű, de 3,9 fokos dőlésben lévő körpályán kering.)

Az ekliptika, azaz a Föld középpontjából a Nap éves képzelt pályáját rajzoló körpálya a tavaszi és őszi nap-éj egyenlőség helyeken metszi az égi egyenlítőt, s a II. ekvatoriális koordináta rendszer horizontális beosztása (rektaszcenzió) a tavaszpontból indulva az óramutató járásával ellentétes (pozitív) irányba haladva 24 órának (azon belül 60 perces, másodperces, …osztással) megfelelő felosztással történik.

A II. ekvatoriális rendszer harmadik koordináta tengelyét az egyenlítői sík origójába állított függőleges merőleges egyenes adja. A függőleges emelkedést az origóból nézve (deklináció) az egyenlítőtől felfelé (pozitív) irányban haladva már fokokban (azon belül 60 perces, másodperces, … osztással) mért felosztással jelzi a II. ekvatoriális koordinátarendszer.

Nézzük meg ezek után a Vénusz és a Nap ekvatoriális koordinátáit az adott 1900. augusztus 21. napi 05:00 órai állásnál (a Föld a II. ekvatoriális rendszer origójában, középen pontszerűnek tekintve tartózkodik – az adatokat a stellarium-web.org webhely szolgáltatta):

	Nap	Vénusz
Rektaszcenzió	09h 59m 14,3s	07h 04m 19,1s
Deklináció	12 fok 18' 17,5"	17 fok 42' 07,5"
Földtől távolság	1 Föld–Nap	0,50 Föld–Nap

8. ábra – A Vénusz és a Nap járásadatai, ekvatoriális koordináták 1900.08.21. napján 05:00-kor

4 *Kovács Ákos:* Az újpesti városháza története. Újpesti Helytörténeti Értesítő 2. (1995. január 1. sz.) 15. 1900. augusztus 21-et jelöli az épület átvételi dátumának. *Rojkó A.:* Az újpesti városháza i. m. 6. 1900. augusztus 22. napját írja az épület átvételi dátumának.

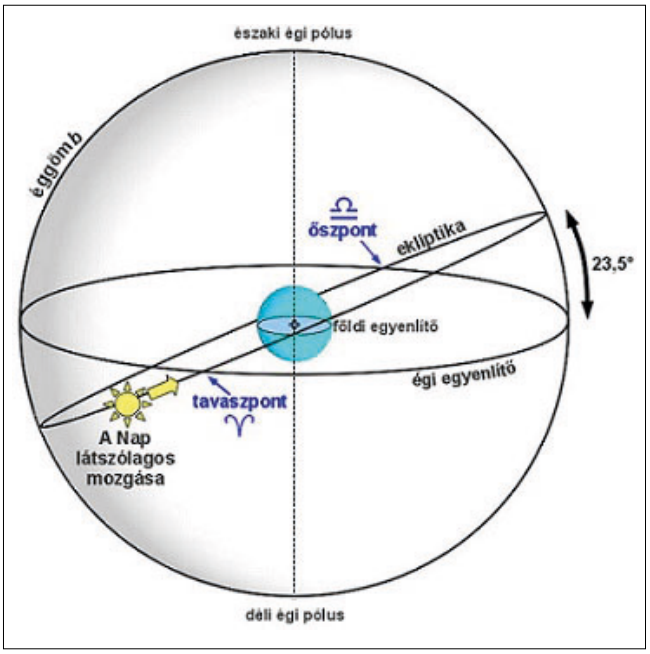

9. ábra – II. ekvatoriális koordináta rendszer
(http://polc.ttk.pte.hu/tamop-4.1.2.a/foldgomb/ch14.html)

A Rektaszcenziós koordináták különbségéből (02h 55m 51,2s) megállapíthatjuk, hogy a Vénusz szűk három órával a Nap előtt kel és jár (a Föld saját tengelye körüli forgása során először a Vénuszt láthatjuk meg hajnalban, majd szűk három óra múlva a Nap is láthatóvá válik), s körülbelül ezt az értéket mutatja a „különleges dísz" szerkezetünk nagymutatója is. (Számításaimnál és következtetéseimnél az égitesteket pontszerűnek feltételezem.)

A pontosságnál vegyük figyelembe, hogy a „különleges dísz" betűkód- és időjelzés-rendszerének magas homlokzatra helyezve kell látszódnia és értelmezhetőnek lennie akár távolabbról is az utcai szemlélődők számára, ezért vastagabb, egymást nem fedő jelek, jelzések megjelenítése szükséges. Azért láthatjuk a vastag széles nagymutatót kissé fentebb párhuzamosan eltolva ábrázolva, hogy az „FT" kódbetűket ne fedje, azok is teljes egészében látszódhassanak. A nagymutató valódi helyzetét úgy kaphatjuk meg, ha irányegyenesének megfelelően a szerkezet középpontjáig párhuzamosan visszatoljuk. Ebben a helyzetben azonban már a felismerhetetlenségig elfedné az „FT" kódbetűket.

Figyeljünk arra is, hogy a „különleges dísz" szerkezet hagyományosan csak 12 órára osztja fel a teljes kört, míg a használt II. ekvatoriális viszonyító koordináta rendszerünkben 24 órás körfelosztás van, tehát a nagymutató időtartamot mutat.

Az előző táblázat adataiból láthatjuk még, hogy az adott napon a Föld–Vénusz távolság körülbelül a fele a Föld-Nap távolságnak. Ezt a viszonyt jelenítik meg a legbelső és a második kör szimbólumok, melyek sugarainak aránya szintén körülbelül a 0,5 és 1 aránynak felel meg. (A külső körvonal a „különleges dísz" szerkezet keretét jelöli ki.)

Égitestek helyzete a „különleges díszen"

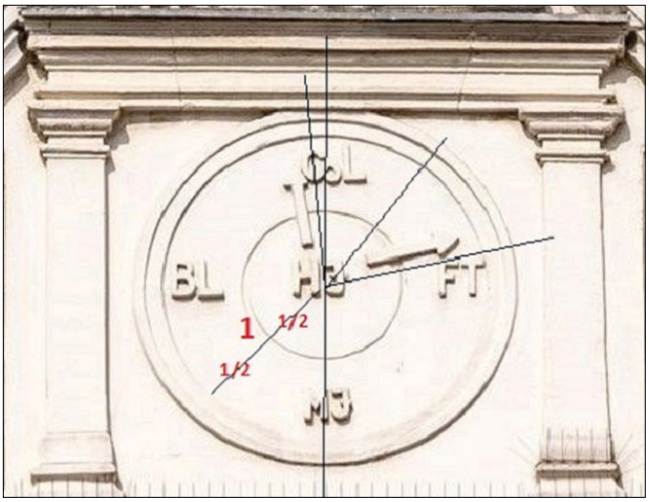

10. ábra – Vénusz–Föld–Nap távolságok

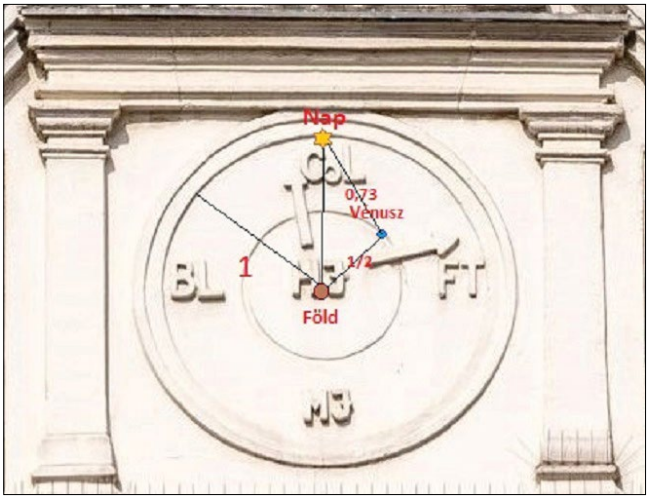

11. ábra – Vénusz–Föld–Nap arányos helyzete

Ha most a „különleges dísz" szerkezet középpontjába a Földet, a felső „CoL" kódbetűs helyre a Napot vesszük elhelyezve, akkor a Vénusz bolygó körülbelüli helyét a szerkezetben úgy kaphatjuk meg, hogy a Napból a Föld–Nap táv 0,72-szorosával elmetsszük a legbelső kört. (A Vénusz körülbelül 0,72 Föld–Nap sugarú körön kering a Nap körül, s 1900. augusztus 21. napján körülbelül (kerekítve) 0,5 Föld–Nap távolságra volt a Földtől. Az ábrázolás eltekint attól, hogy a Föld és a Vénusz különböző térbeli pályasíkokban keringenek.)

Végül az Ekliptika és a Vénusz fokokban mért függőleges (deklinációs) koordinátáinak eltéréséből (a pontos számítást az 1.sz. Melléklet tartalmazza) a Vénusz adott napi rektaszcenziós koordinátaértékét alapul véve számításokkal is megállapítom, hogy a Vénusz az adott napon néhány fokkal a Nap (és a Föld) pályasíkja, az ekliptika alatt haladt, tartózkodott. Ezt a helyzetet mutatja a 12. ábra és a „különleges dísz" szerkezet kisebbik óramutatója is, amely szerint a Vénusz az adott

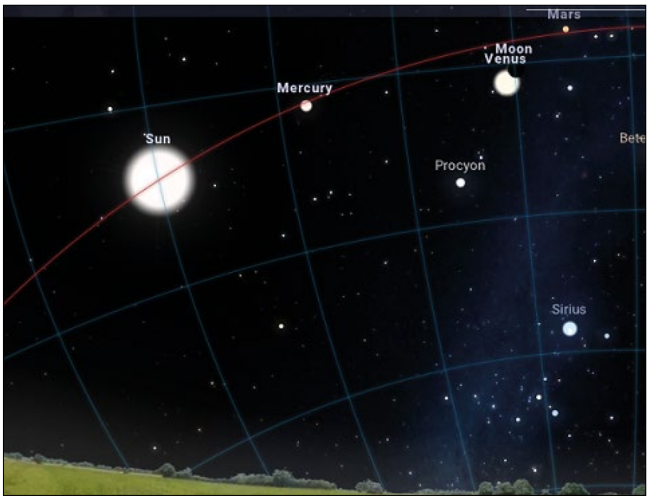

12. ábra – A Vénusz néhány fokkal az Ekliptika (piros vonal) alatt van az adott időpontban (stellarium-web.org -PrtScr)

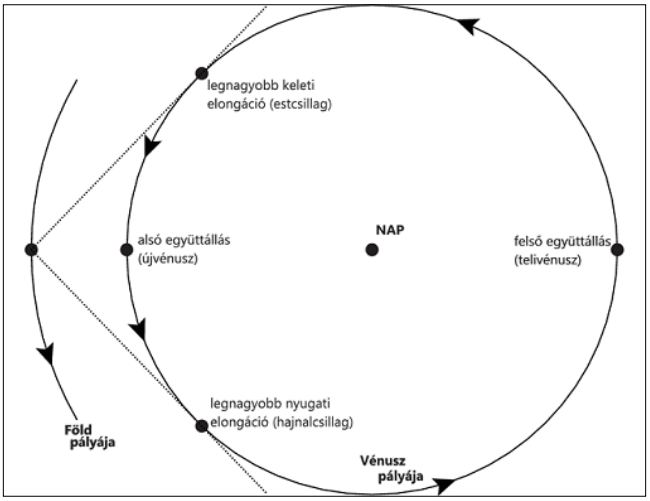

13. ábra – A Föld, Vénusz és a Nap pályaviszonyai (https://svabhegyicsillagvizsgalo.hu/hirek/blog/elfelezett-esthajnalcsillag-az-esti-egen-felfazisba-kerul-a-venusz-bolygo)

napon a Nap éves pályasíkjához képest kevés eltéréssel lentebb, délebbre haladt.

(A rektaszcenziós eltérésekre és a többi értékekre is figyelemmel belátható, hogy a Vénusz az adott napon közel volt legmélyebb helyzetéhez is, elongációs szöge, azaz a földről nézett Nap– Vénusz látószög pályaérintő-szög maximumához, 47,8 fokhoz.)

A „különleges dísz” nem csak időkapszula, jelrendszere naptári és napon belüli idő együttes azonosítására is alkalmas

A „különleges dísz” szerkezet csak „kőműves pontossággal” mutathatja az előzőekben megállapított, kiszámolt koordináta-viszonyokat. Mégis jól megjelenített, egyértelműen beazonosítható égitest-állásokra következtethetünk a szerkezeten látható jelrendszerből.

A Föld és a Vénusz bolygók a Nap körüli körpályán azonos irányban mozognak 365,25 napos, illetve 224,65 napos (kerekített) keringési sebességgel és pályasíkjuk körülbelül 3,9 fokos szöget zár be. Egyetlen nap (24 óra) alatt jól mérhetően, kiszámolhatóan változik a Nap és Vénusz rektaszcenziós és deklinációs koordinátaértéke még a II. ekvatoriális rendszerben is. A Föld egyenlítői síkjára vetített és az éggömb vertikális ívén mutatkozó koordináta-különbségek jól meghatározhatók, emellett a 0,28 – 1,72 Föld-Nap távolság tartományba eső Föld–Vénusz távolság is jól követhető, és a „különleges dísz” szerkezeten egyértelműen megjeleníthető mindhárom időkoordinátát mutató érték. A Vénusznak a Föld–Nap tengelyhez viszonyított elongációs szöge körülbelül -47 és +47 fok közé eshet, tehát a nagymutató körülbelül a szűk 9 és bő 3 óra közötti tartományba eső értéket mutathat. A Vénusz pályasíkja a Föld pályasíkjával körülbelül 3,9 fokos szöget zár be, emiatt a Vénusz deklinációja körülbelül ekkora mértékben térhet el az ekliptika adott rektaszenziónál számolt deklinációs koordinátájától, azaz a kismutató körülbelül -3,9 és +3,9 fok közötti értéket mutathat.

Belátható, hogy a Föld–Nap–Vénusz mozgásrendszerét a II. ekvatoriális koordinátarendszerben követve, leírva a „különleges dísz” szerkezeten használt adathármasok és a lineáris naptár időadatai (év/hó/nap/óra/perc…) között hosszabb (több százéves) ciklusra vonatkoztatva kölcsönösen egyértelmű megfeleltetés definiálható. Ennek következtében a „különleges dísz” szerkezete naptári napok és napon belüli időpontok egyidejű megjelenítésére, azonosítására is alkalmas. (Ez a tény az egymást metsző bolygómozgási síkok és az ekliptika pontjainak az egyenlítői síkra vetítéséből és a különböző síkokban mozgó pontok távolságadatainak számítási algoritmusaiból is adódik.)

A „különleges dísz” kódjának óra-funkciós megfejtése

Megállapíthatjuk tehát, hogy a „különleges dísz” szerkezet igényes alapossággal és pontossággal mutatja az igen egyedi módon kódolt kérdésére adható adott napi választ:

„**M**erre **J**ár(t) a **H**a**J**nal**C**s**i** **L**lag, a **F**öld **T**estvér**B**o**L**ygója?”

A **H**a**J**nal**C**s**i** **L**lag, a **F**öld **T**estvér**B**o**L**ygója 1900. augusztus 21. napja tájékán, az újpesti új városháza elkészültekor szűk három órával a Nap előtt kelt és járt (reggeli csillagként, nyugati megnyúlásban), s a Földtől mért távolsága körülbelül a Nap–Föld távolság felének felelt meg, továbbá a Vénusz saját pályáján az ekliptika síkja alatti pályafelén közel a legmélyebb pályapontjához járt, tartózkodott.

Megállapítható, hogy a Vénusz bolygó bármely mozgásfázisához tartozó értékek a „különleges dísz” szerkezeten analóg megjeleníthetők, a szerkezet működési módja folytonos időtartam követésére is alkalmas.

Láthatjuk, hogy a kód ismerete nélkül is „különleges díszként” értékelt szerkezet egyértelműen értelmezhető, tudományosan is korrekt időpont jelzésére alkalmas. Nem ismerek hasonló megoldást, amely a hajnalcsillag napi járásának megfeleltetve mutatná az időt (naptári napokat). Ez a módszer

akár Újpest „licence" is lehet, s a „különleges dísz" szerkezet az égitestek járását követve folyamatosan működővé is tehető. A folyamatos működés belső technikai megoldása ma már biztosan kivitelezhető.

Titkos üreg kérdése

Az időkapszulákat általában rejtett üregekbe helyezik. Esetünkben a „különleges dísz" szerkezete betűkódokba, s egyéb jelkódokba rejtette az elhelyezésekor üzenésre szánt információt. Alapvetően tehát a „különleges dísz" szerkezet egy speciális időkapszulának tekinthető. Ezt megerősítheti a legfelső „CL" betűkód **C**ap**u**L**a** -ként dekódolhatósága is.

Felmerül a kérdés, tartozik-e szerkezetünkhöz valahol a közelében – esetleg a tervezett homlokzati óra üregé? – épített titkos üreg, ami további rejtett üzenetet, információt tartalmazhat a városháza építése körüli időszakról és a díszítés jelentéstartalmáról. Felfedezői véleményem szerint egy belső időkapszula-tégelynek is léteznie kell a díszítés közelében (esetleg távolabb), s ezt a homlokzati fal átvizsgálásával lehetne felderíteni.

Kérdés azonban, hogy szabad-e kíváncsiságból megbolygatni azt a szerkezetet, épületrészletet, amit Roland lovag legalább százhúsz éve, két világháborút, s más nehéz történelmi időket is átvészelve sértetlenül megőrzött. További kérdés, hogy megérné-e erőltetve teljesen kivizsgálni, felfedni a „különleges dísz" szerkezet minden rejtekét, titkát? A titkok körüli erőltetett kutakodás következtében a titok elveszítheti a mesékhez hasonló bársonyos varázsát, fel-felizzó fényét, melegét, a titok akár saját titkát is elveszítheti. Persze a különleges díszítés körüli titok minden részlete már biztosan nem marad örökké rejtve, felfedezésemet újabb tények megismerése fogja követni.

Megnyugtató érzés tudni azonban, hogy kapkodásra, sietségre nincs okunk, mert az újpesti városháza és esetleges további rejtett titkainak védelmét Roland lovagra továbbra is bizalommal rábízhatjuk.

A „különleges dísz" egyéb lehetséges funkciója

Ritka egyedi mód, ahogyan a „különleges dísz" szerkezet időkapszulaként korjellemzőket mutat, illetve időfolyam, időmérés, időmutatás céljából bolygómozgásokat követ. A szerkezet eredetisége, szépsége vitathatatlan, azonban a pontosságát csak igen precíz mérésekkel, számításokkal lehet biztosítani.

Gondoljunk a naprendszerünk bonyolultságára, s gondoljuk el, hogy milyen bonyolult befolyással vannak egymásra a különböző pályákon és keringési időkkel mozgó bolygók. A folyton változó gravitációs kölcsönhatások bonyolult szövevényével kell minden egyes pillanatban számolnunk, s ezt csak nagyon bonyolult matematikai rendszer írhatja le. Nem véletlen tehát, hogy ez a „különleges dísz" szerkezet nem vált az időfolyam meghatározó háttérbázisává.

Felmerül a kérdés, hogy az idővel gondoláson kívül lehetett-e más funkciós célja is a „különleges dísz" szerkezet megalkotójának. Nézzük most a szerkezeten megjelenített kódolás szintaktikai és szemantikai rendszerét ebből a szempontból. Nézzük a szerkezet szintaktikai rendszerét úgy, hogy minden betűkódpárban csak a nagybetűs mássalhangzókat vesszük figyelembe. Egyedül legfelül, a „CL" betűkód tér el a két nagybetűs mássalhangzó kódpáras rendszertől, amely az eddigi dekódolás szerint triviálisan a csillag megfejtést mutatta, s a szerkezet plusz üzenetét a plusz kódtartalom miatt itt remélhetjük legvalószínűbben. Tekintsük tehát a CL betűkódpárt olyan figyelemmel, hogy mit kódolhat még ez a két mássalhangzó. A másik négy MJ, HJ, FT, BL mássalhangzó kódpárokhoz hasonlóan olyan szót, kifejezést keressünk, melynek vagy első két mássalhangzója a CL mássalhangzópár, vagy két szavas tartalom esetén a szavak első mássalhangzóit kódolná a CL mássalhangzó betűpár. Nekem felfedezőnek a nap, a csillag, a hajnalcsillag, s a vénusz világáról a romantika, a női szépség, a jószándékkal gondolkodó, tevő női lélek is eszembe jut.

Találunk-e olyan nőszemélyt az 1900-as év környékén, akire a CL betűkódpárból a fentiek szerint gondolhatunk, aki számára méltó lehetett és aki maga is méltó volt erre a középületen elhelyezett különleges emlékállításra és éppen az emlékmedál főhelyén? Ő egyedül CLarisse grófnő, gróf Kornis Clarisse, gróf Károlyi Ede, majd gróf Károlyi Sándor felesége lehet. Ő alapította Budapest első gyermekmenhelyét és sok más jótéteménye mellett a Károlyi Sándorról elnevezett kórház fejlesztésében is részt vállalt, s ezek okot adhatnak az emlékállításra. Gróf Kornis Clarisse 1906. december 10-én bekövetkezett haláláról szóló gyászhír „a jótékonyságáról ismert" grófnőként említve tudósítja a temetésének, gyászszertartásának pontos helyét, időpontját.[5]

A „különleges dísz" szerkezet szintaktikai és szemantikai kódrendszerével emléket állít CLarisse grófnőnek, gróf Kornis Clarissenek, gróf Károlyi Sándornénak azzal a felfedhető jelentéssel, amely szerint: „CLarisse a Napcsillag, a legszebb lélek", aki jóságával, mint nap éltető sugarai hatotta át az emberek életét és különösen a szegény sorsú embereknek adott új reményt, lehetőséget, pótolhatatlan segítséget életük folytatásához, sorsuk jobbra fordításához.

Az időkapszula lehetséges alkotója

Nyitott kérdés maradt, hogy ki, illetve kik lehettek a „különleges dísz" szerkezet kitalálói, megalkotói. Erre vonatkozóan pontos feljegyzés, információ a mai napig nem bukkant fel, sehol nem találtam. Talán egyszer, ha a titkos üreget, kapszulát valaki megtalálja, s abban a „különleges dísz" pontos történetét is elhelyezték az alkotók, akkor majd mindenben biztosak lehetünk. Addig a szerkezet alkotóinak személyéről csak feltételezéseink lehetnek.

Egyik feltételezés szerint a „különleges dísz" tervezője, megalkotója Clarisse grófnő férje gróf Károlyi Sándor lehetett, aki Újpest fejlődésében szintén meghatározó szerepet játszott. Gróf Károlyi Sándor alapította a róla elnevezett Károlyi Sándor Kórházat, az ő munkássága eredményeként hosszabbították meg a lóvasutat Újpestig, ő adományozott ingyen főtéri telket a városháza megépítéséhez is. Országos szinten

5 „A jótékonyságáról ismert grófnőt 14-én helyezték örök nyugalomra a fóti családi sírboltba." Gyász a Károlyi családban. Szatmármegyei Közlöny 32. (1906) 65. sz. dec. 16.

szervezte, anyagilag jelentősen támogatta, létrehozta a mezőgazdasági termelőket segítő Hangya Szövetkezetet és Takarékszövetkezeteket.[6] Gróf Károlyi Sándor több cikluson keresztül tagja volt az Országgyűlés felső házának és tagja volt a Magyar Tudományos Akadémiának is. Felesége személyét, cselekedeteit, gondolkodását is jól ismerhette, s okkal feltételezhetjük, hogy szellemi megalkotója lehetett az újpesti városháza felső homlokzatára felhelyezett tudományos igényű jelentést kódoló „különleges dísznek", időkapszulának.

Gróf Károlyi Sándornak saját gyermeke nem lévén végrendeletében Ede bátyja és felesége László nevű fiát nevezte meg örököséül. Az örökös gróf Károlyi László (1859–1936) folytatta édesanyja és a Károlyiak embersegítő, a közösség jobb létfeltételeinek fejlesztésért tett jótékony cselekedeteit. A tizennyolc éves gróf Apponyi Franciskával (1879–1958) kötött házasságában ezen hagyományok folytatásához is jó társra talált. Más jótetemények mellett közösen 1911–1912-ben új szárnnyal (Clariasse szárny) bővítették a Károlyi Sándor által épített újpesti kórházat.[7] Károlyi László és felesége életvitele alapján róluk is feltételezhetjük a Clarisse grófnőnek különleges emléket állítani akaró szándékot.

Másik feltételezés szerint olyan városi elöljáró is lehetett a „különleges dísz" szellemi megalkotója, aki szintén eléggé ismerhette Clarisse grófnő tetteit, jótevői irányultságát, elkötelezettségét az elesettek, rászorultak segítésében. Különösen nagyra értékelhették Clarisse grófnő önkéntes jótevő szerepét az egyházak is, hiszen az iskolai oktatásban is megjelenhettek a menhelyi gyerekek, a betegellátás és az aggok ellátása is a Károlyiak támogatásával folyt a korabeli Újpesten és más településeken.

Ilyen egyházi személy lehetett Mády Lajos (1848-1918) református esperes, aki már debreceni teológiai tanulmányait befejezve pályakezdőként Nagykárolyban felfigyelhetett Clarisse grófnő személyére, majd 1873-tól indult újpesti munkássága alatt alaposabban is megismerhette Clarisse grófnő egyedülálló jótevői szerepét. Mády Lajos sok évig tanított újpesti iskolákban, a helyi községi iskola igazgatója volt, s negyven évig volt község, majd városi képviselő, és lelkipásztora, majd vezetője volt (1895-1918) a főtéri református templomban otthonra lelt gyülekezetnek is.[8]

Életútját ismerve Mády Lajos református esperes is lehetett a „különleges dísz" szerkezet szellemi megalkotója, hiszen akkoriban a teológiai képzéssel a csillagászat oktatása is együtt járt. Talán éppen a Károlyiak hívták Újpestre Mády Lajos lelkész-tanítót, hogy a lélekszámában rohamosan növekvő nagyközségben munkálkodjon. Egy köztiszteletben álló családos keresztény pedagógus, lelkipásztor talán a „különleges dísszel" fejezhette ki méltó módon tiszteletét, nagyrabecsülését Clarisse grófnő iránt. Erre egy kódba zárt időkapszula, egy különleges szellemi esszencia alkalmas lehetett. (Azt sem tartom kizártnak, hogy az elsődleges szándék egy Clarisse grófnőnek tervezett emlékállítás lehetett, s ehhez tervezték, alkották meg a „különleges dísz" szerkezetet.)

A katolikus egyház újpesti vezetői, papjai, tanítói láthatták és jól ismerték Clarisse grófnő áldásos segítő, sorsmentő tevékenységét, ami a szegénysorsú emberek számára már-már csodával is felért. Gróf Kornis Clarisse első férjével Gróf Károlyi Edével való házasságkötése (1851) előtt római katolikus hitre tért át, s ezt a vallását élete végéig megtartotta. Clarisse grófnőnek jó kapcsolata volt a katolikus egyházzal, mint a Károlyiak családtagját örömmel és szívesen fogadták az egyházba. Apósa az újpesti városalapító gróf Károlyi István építtette a négytornyú fóti katolikus Szeplőtelen fogantatás templomot (1855). Második férje gróf Károlyi Sándor jelentős anyagi segítséget adott az újpesti főtéri katolikus templom építéséhez, befejezéséhez (1882).[9]

Illek Vince (1837–1905) római katolikus lelkész, Újpest első plébánosa képviselőtestületi jegyzőkönyvekből is tudhatóan pozíciójához hűen az új városháza civil vonatkozású „erkölcsös" használati módját védte indítványaival, szavazataival. Azt is tudhatjuk, hogy a képviselőtestületben az egyházak általában közös értékrendet képviseltek és Illek Vince, Mády Lajos lelkészek, tanítók legtöbbször megegyezően szavaztak. Feltételezhetjük tehát, hogy Clarisse grófnő életútját ismerve a katolikus egyház vezetői, lelkészei, tanítói közül is lehetett valaki, vagy valakik, így Illek Vince plébános is szóba jöhet a különleges díszítés alkotójaként. Az is elképzelhető, hogy különböző felekezetek vezetői fogtak össze Clarisse grófnő rendkívüli jótékonyságait, jóságát látva, s közösen alkottak meg és állítottak egy rendkívüli, különleges emléket számára. Ebben az időszakban a csillagászatot a vallási témájú tárgyakkal együtt oktatták a teológiai iskolákban, s a lelkészeknek volt ilyen irányú képzettségük is.[10]

Clarisse grófnő szerepétől eltekintve az is lehet, hogy a szerkezet megalkotója saját személyazonosságát rejtette a kódba. Egy újabb lehetőség tehát az alkotó személye megállapításának:

Láthatjuk, hogy majdnem minden betűkód nyomtatott latin nagybetű egy kivétellel. Felül a „Cs" kettősbetű hasonló az írók, újságírók által használt szignójel-típushoz.

„Cs" kezdőbetűs közéleti személy nem túl sok volt a körülbelül 120 évvel ezelőtti újpesti városvezetők, képviselők között. Csepreghy Pál képviselőre gondolhatnánk, aki már az alakuló iparosok testülete ifjúsági tagozatában elkezdte közéleti szerepvállalását, mind nagyközségi, mind városi képviselőnek több ciklusban is megválasztották, volt a város törvénybírója, tűzoltófőparancsnoka és tagja volt a helyi római katolikus egyháztanácsnak is. Csepreghy Pál is a „különleges dísz" lehetséges alkotói között kell számontartanunk, akár egyedül, de akár más képviselőtársakkal, városvezetőkkel, gondolkodó emberekkel közösen.[11]

6 *Fehér György:* Egy arisztokrata földbirtokos, gróf Károlyi Sándor Agrártörténeti Szemle 62 (2021) 95–116. Életére összefoglalóan: *Fehér György:* A származás kötelez. Gróf Károlyi Sándor 1831–1906. Bp. 2019.

7 Meghalt Károlyi László. Nemzeti Újság,1936. okt. 27. 4.; Károlyi László gróf meghalt. Uj Magyarság, 1936. okt. 27.; Gróf Károlyi László meghalt. Magyar Hírlap, 1936. okt. 27. 6.

8 *Pruzsinszky Pál:* Litteráti Mády Lajos emlékezete. Debrecen 1918.; *Szentpáli Gábor:* Az Újpest-belsővárosi református templom és gyülekezet története. Újpesti Helytörténeti Értesítő 2. (1995) 2. sz. 5.

9 *Fehér Gy.:* A származás kötelez i. m. 113., 141.

10 Illek Vince emlékezete. Újpesti Helytörténeti Értesítő 2. (1995) 2. sz. 12–26.

11 *Hirmann László:* Csepreghy Pál. Újpesti Helytörténeti Értesítő 28 (2021) 2. sz. 26–28. Csepreghy Pál azonban „Ghypál" néven évekig publikációkat írt a korabeli sajtóban, s a „Ghypál" néven publikálás ellentmond a „Cs" monogramos dekódolásnak. Csepreghy Pál alkotói azonossága tehát egyértelműen nem bizonyítható. Az sem valószínű, hogy az alkotó éppen a díszítés főhelyére tenné a személyazonosságát mutató monogramját.

Újpest nagyközség utolsó bírója és Újpest város első polgármestere is Ugró Gyula (1865–1949) volt. Kora gyermekkorától Újpesten nevelkedett református szüleivel, s itt bontakozott ki a színjátszás és az irodalom iránti érdeklődése. Jogtudományi diplomával ügyvédi vizsgát téve minisztériumi hivatalnokként dolgozott, de mellette sikeres publicisztikai tevékenységet is végzett. Politikusi tevékenységét Újpesten kezdte, folytatta, s választásokon győzve lett először bíró, majd polgármester. Elkötelezett alakítója volt Újpest fejlődésének, s még Andrássy Gyula belügyminiszter is hiába kérte egyéb előnyöket ígérve, hogy inkább a fővároshoz csatolás munkálkodjon, s ne a várossá válást szorgalmazza. Ugró Gyula látva, hogy Angyalföld és Óbuda fővároshoz csatolása után azok fejlődése lelassult, inkább Újpest várossá válásán, a fejlődés felgyorsításán dolgozott. Később megírta az Újpestről szóló máig legkomplexebb helytörténeti összefoglalást „Újpest 1831-1930" címmel. [12] Ugró Gyula munkássága óriási hatással volt Újpest fejlődésére, jelentőségét egyenesen a Károlyiakkal egy szinten emlegetik. Életútját, felkészültségét tekintve Ugró Gyulát sem tudjuk kizárni a „különleges dísz" megalkotásában, főhomlokzatra helyezésében.

Nem tudhatjuk pontosan ki lehetett a „különleges dísz" szerkezet megalkotója. A korszakban élt egyes emberek adottságait, szerepét vizsgálva csak találgatni tudunk. Még az is előfordulhat, hogy a Clarisse grófnő karitatív tevékenységével megsegített többezres gyermeksereg tagjai közül volt valaki, aki a szükséges tudást, képzettséget megszerezve önzetlenül adta alkotását a jövőnek saját személyazonosságát elrejtve.

Clarisse a Napcsillag

Göncz-ruszkai Kornis Clarisse grófnő Nagyszebenben született 1834. január 29-én. Édesapja, Kornis Mihály gróf az erdélyi kormányszékek tanácsosa, a Magyar Tudós Társaság igazgatósági tagja volt. A család göncruszkai ágából származó arisztokrata rangos házasságot kötött, amikor feleségül vette Bethlen Katalint, a grófi család fejedelmi ágának utolsó tagját. Ebből a frligyből született Clarisse.[13] Fiatal hölgyként főúri bálokban, vadászatokon és rendezvényeken sok ismeretséget kötött, s a Károlyi grófi családdal is így került kapcsolatba. Első férjével gróf Károlyi Edével 1851. február 28-án kötött házasságot, de előtte a unitárius vallásból áttért a Károlyi család által gyakorolt katolikus valláshoz. Gróf Károlyi Ede 1879-ben bekövetkezett haláláig házasságukból több gyermekük született. Clarisse grófnő a házasélet és gyermeknevelés mellett közéleti szerepet is vállalt, s figyelemre méltó társadalmi életet élt. Clarisse és Ede sokat utaztak külföldre, kedvenc úti céljaik közé tartozott Spa, Ostende, Párizs, Bécs, Köln, Drezda. Férje 1879-ben bekövetkezett halála után hozzáment sógorához, gróf Károlyi Sándorhoz. Arisztokrata körökben nem számított ritkaságnak, ha valaki elhalálozott bátyja feleségét vette nőül. Ebből a házasságból gyermek már nem született, s gróf Károlyi Sándor saját örökösi ága nem lévén, Clarisse grófnő László nevű fiát tette meg örököséül. „Az 50 éves férj és a nálánál három évvel fiatalabb felesége életében új korszak kezdődött az 1881-ben kötött házassággal, hiszen a továbbiakban mint törvényes pár élhették tovább a hazai arisztokrácia privát életét, és folytathatták a korábbinál is eseménydúsabb közéleti tevékenységüket. Sándor parlamenti képviselőként, továbbá a szövetkezeti és agráriusmozgalom szervezésében, Klarissza pedig a karitatív szervezetekben végzett kiemelkedő munkát."[14]

Clarisse még Károlyi Ede mellett, 1865-ben csatlakozott az Első Pesti Bölcsőde Egyesület munkájához, ahol Brunszvik Júlia mellett eleinte társelnök volt. 1869-ben már elnökként új épületet emeltetett Józsefvárosban kisgyermekek elhelyezésére, majd egyházi segítséggel kisdedóvót és elemi iskolát hozott létre rászoruló szegény sorsú gyermekek számára. A grófnő a rászoruló nehéz sorsú gyermekek segítésére elkötelezve sok éven át küzdött egy önálló intézmény létrehozásáért. 1870-ben megalapították a Budapesti Első Gyermekmenhely-Egyesületet, amelynek elnöki tisztségét Kornis Clarisse töltötte be. Az addig több telephelyen működő egyesület életében valódi minőségi változás következett be 1882 és 1888 között, amikor Istvántelken, az Ybl Miklós tervei szerint felhúzott épületekbe került a Gyermek -menhely, melyhez egy 136 hektáros telket Károlyi Sándor adományozott az intézménynek.

Clarisse grófnő lelkiismeretes áldozatos gyermeksegítő, gyermekmentő tevékenységét a király 1899-ben az első-osztályú Erzsébet-rend adományozásával ismerte el. Clarisse grófnő Gyermekmenhely alapítványi elnöksége és anyagi támogatása alatt tizenegyezer fölött volt a menhely gondozottainak száma, ahol az otthon pótlása mellett képzést és szakmát is kaptak a menhelyi segítségre szoruló gyermekek, fiatalok. A Gyermekmenhely és a hozzá szorosan kapcsolódó istvántelki intézet alapításának negyedszázados évfordulója alkalmából 1894-ben, számos orgánum méltatta Károlyi és felesége áldozatvállalását és az elért eredményeket. Az unoka, gróf Károlyi Erzsébet úgy tudta, hogy nagyanyja a vagyonából sokat áldozott a fenntartásra, „ha azután ez sem volt elég, Sándor bátyám pótolta a hiányt". Az értékelő visszatekintésekből tudjuk, hogy Károlyi Sándor a telekadományon túl még 265 000 korona pénzügyi támogatást is adott. Az eltelt idő alatt 826 lelenc gyermek mellett további 2507 fiú és 2399 leány nevelését és gondozását látták el, akik vagy árvák voltak, vagy szüleik kórházban feküdtek, illetve fogházakban töltötték büntetésüket. A menhely későbbi történetéhez tartozik, hogy 1904-től, Károlyi Sándor feleségéről és védőszentjéről, Clarisseum néven, azt elemi és polgári iskolát is működtető katolikus leánynevelő intézetté szervezték át, s az irányítás a Páli Szent Vincéről elnevezett Szatmári Irgalmas Nővérek kezébe került. A Gyermekmenhely felszámolására azért került sor, mert egy 1901-es törvény az elhagyott gyermekek gondozását állami feladattá tette. A Károlyi Sándor emlékét ápoló egykori közeli munkatársa tudomása szerint a gróf évi 10 000 koronával járult hozzá az intézet költségvetéséhez. [15]

12 *Hirmann László:* Ugró Gyula. Újpesti Helytörténeti Értesítő 8. (2001) 3–4. sz. 24–25.

13 Életére lásd: *Hirmann László:* Kornis Clarisse. Újpesti Helytörténeti Értesítő 12. (2005) 4. sz. 25–27. és *Fehér Gy.:* A származás kötelez i. m. 61, 113–116, 130, 135, 176, 446, 448, 451, 452, 483, 485.

14 *Fehér Gy.:* A származás kötelez i. m. 122.

15 *Fehér Gy.:* A származás kötelez i. m. 136–138.

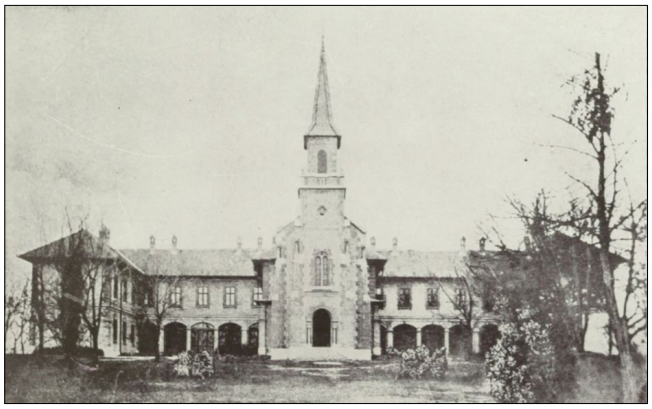

14. kép – A Clarisseum épülete 1910-ben (https://ujpestmedia.hu/ujpest-es-rakospalota-kozos-kincse-a-clarisseum/)

A Károlyi házaspár a gyermekek nevelésének támogatását, mint láttuk, kiemelten kezelte. Károlyi Sándor Fóton a Gyermekmenhely Egyesülettel szoros összeköttetésben, egy gyermekmenedékházat létesített, ahol évente 20-25 gyógykezelésre szoruló gyermek kapott gondos ápolást. Károlyi Sándor jótékonykodása Csongrád megyére is kiterjedt. A gróf és felesége talán legnagyobb szabású altruista vállalkozása kétség kívül a ma is Károlyi Sándor nevét viselő újpesti kórház alapítása és működtetése volt.[16] A gróf 1906. április 24-én bekövetkezett halálát hamarosan követte feleségéé is, 1906. december 10-én Clarisse is elhunyt. Nevét a Clarisseum mögött az istvántelki Klára utca őrzi. Clarisse grófnő élete nagyrészében a rászoruló nehéz sorsú gyerekek segítésén fáradozott. Pénzét, vagyonát önzetlenül az ő megsegítésükre fordította. Jóságával biztonságot szóró sugárzó napként, csillagként tündökölt.[17]

Mi lehet az oka az elrejtésnek, titkos kódolásnak?

A különleges díszt az óra-szerzés kudarca után készítették. Sajnos a legkorábbi fényképeken semmi sem vehető ki a kérdéses helyen. Az első értékelhető fénykép, egy 1909-es képeslap, amelyen jól kivehető a dísz kettős körvonala. Ugyanez figyelhető meg egy 1927-es képen is.[18] A mutatók és a betűk nem látszanak, de nagyon valószínű, hogy ekkor már készen volt a dísz.

Az a tény, hogy a „különleges dísz" szerkezetről a mai napig sehol semmilyen írott dokumentum, magyarázat, értelmezés nem lelhető fel[19] azt a szándékot erősíti meg, hogy

15. kép – a különleges dísz 1909-ben

16. kép – a különleges dísz 1927-ben

készítői szándékosan hallgattak róla. Valószínű még maga Clarisse grófnő sem értesült a róla emlékező kód alkotói szándékáról. Clarisse grófnő talán el sem fogadta volna, hogy még életében hivatali épületre helyezett személyét megnevező kitüntető emléktáblát, megemlékezést készítsenek. Esetleges korabeli megfejtésétől azért nem kellett tartani, mert a csillagászati adatok, napi koordináták közember számára nem voltak publikusak, és a kétmássalhangzós monogram-szerű betűkódpárok hosszú évtizedekig jól álcázták a „különleges dísz" eredeti kódolt tartalmi jelentését. A titokban tartás még védelemül is szolgálhatott az 1950-es években, amikor

16 *Fehér Gy.*: A származás kötelez i. m. 138–139.

17 Clarisse grófnő emlékéhez hűen Újpesten és Fóton ma is működnek rászoruló gyermekeket segítő alapítványok, melyek elnevezésében a „Clarisse" név is szerepel. A „Clarisse Újpest Gyermekeiért Alapítványt" még Derce Tamás hozta létre, aki húsz éven keresztül volt Újpest polgármestere és az alapításnál azt három havi fizetésével támogatta.

18 1909: Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum (https://gallery.hungaricana.hu/hu/VendeglatoKepeslap/1481848/); 1927: Zempléni Múzeum, Szerencs (lt. sz. 0198275) (https://gallery.hungaricana.hu/hu/SzerencsKepeslap/1257004/)

19 Kutatásom során a „különleges dísz" szerkezetről levéltárakban, fotótárakban internetes hozzáféréssel, illetve személyes megjelenéssel kerestem információt, legtöbbször sikertelenül (Budapest Fővárosi Levéltára, Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Magyar Építészeti Múzeum – Műemléki Dokumentációs Központ, Budapest Történeti Múzeum, Kiscelli Múzeum, Magyar Nemzeti Múzeum, Történeti fényképtár. Felkerestem a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjteményét is. Az újpesti városházáról találtam ugyan néhány korabeli képet, képeslapot, de a keresett homlokzati díszítés épületrészlet általában alig kivehető foltként mutatkozott. Különleges perceket éltem át az Országos Levéltárban, amikor remélve, hogy a Károlyi család személyes levelezésében legalább utalásként találkozhatok a díszítés eredetével, Károlyi Ede és Károlyi Sándor Clarisse grófnőhöz kézzel írt leveleit vehettem kezembe, s nézhettem át, de a keresett nyomra itt sem bukkantam. Az Újpesti Neogrády László Helytörténeti Gyűjteményben sincs érdemi információ a „különleges díszről", de az intézmény vezetője személyesen biztatott kutatásom folytatására. Az időkapszulára egyetlen hivatkozása képpel és szöveggel „A városháza főhomlokzatára eredetileg óraszerkezet került volna, helyét különleges dísszel pótolták." (*Rojkó A.*: Az újpesti városháza i. m. 6.).

érdemekre tekintet nélkül üldözték, rombolták az arisztokrata vonatkozású dolgokat, személyeket, emlékeket.

Az alkotók a „különleges díszbe" rejtett kódolás felismerését, értelmezését és megfejtését a jövőbeni kíváncsiskodókra bízták. Tudták, hogy a Clarisse grófnő és a Károlyiak tevékenységével mutatott emberi érték magasabb rendű, örökérvényű érték. Tudták azt is, hogy a csillagok járása mindig biztos precíz viszonyítási rendszer, s ezeket egy szellemi esszencia medálba helyezve az értékőrzés garantált. Modern korszakunkban mindannyian rácsodálkozhatunk a „különleges díszbe" rejtett tartalomra, a megfogalmazás különleges módjára.

MELLÉKLET

Az Ekliptika Rektaszcenziós koordinátával meghatározott pontjához tartozó Deklinációs koordinátaérték kiszámítása a II. Ekvatoriális koordináta-rendszerben.

Vegyük a II. Ekvatoriális koordináta-rendszerben az Origó (Föld) középpontú, Föld-Nap távolság sugarú, az éggömbre simuló Ekliptika körvonalának egy pontját. Legyen ez a pont most a Vénusz 1900.08.21. napi 05:00 órai Rektaszcenziós koordinátájával (07h 04m 19.1s) meghatározott E pont az Ekliptika körvonalán. (A vizsgált időpontban a Vénusz Deklinációs koordinátája: 17° 42' 07.5" volt.)

A Vénusz 07h 04m 19,1s Rektaszcenziós koordinátája fokokba átszámolva:

$$7 \times 15 + 1 + 0.08 = 106.08°$$

A keresett Deklinációs koordinátaérték kiszámításához a fölső második térnyolcadba helyezett alábbi téglatest-alakzatú segéd geometriai rendszert használjuk, melynek egyik testátlója az FE szakasz, élei az alapsík Tavaszpont-Őszpont koordinátatengellyel, az alapsík 6 – 18 óra Rektaszcenziós értékekhez tartozó koordinátatengellyel és az alapsíkra merőleges függőlegessel párhuzamosak.

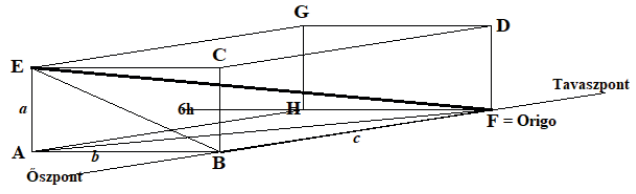

17. ábra – Téglatest-alakzatú segéd geometriai rendszer

F: a II. Ekvatoriális koordináta-rendszerben Origója
E: az Ekliptika kiválasztott/ vizsgált pontja
BF szakasz: a Tavaszpont-Őszpont koordinátatengelyére illeszkedő oldalél
H: a téglatest-alakzatnak az egyenlítői síkon a 6 órás (90 fokos) irányba futó koordinátatengelyen lévő csúcspontja

A számítás egyszerűsítéséhez tekintsük az FE Föld-Nap távolságú szakaszt egységnyinek.

Az ábrázolás szerint az ABE szög 23.45° (az Ekliptika és az egyenlítői sík által bezárt szög).

Az E ponthoz tartozó Rektaszcenziós szögértéket két részre bontva vegyük: 90° + AFH szög (ebből a téglatest-alakzatban csak az AFH = 16.08° fok szöget használjuk).

Jelöljük az AE oldalélt a-val, az AB oldalélt b-vel a BF oldalélt c-vel.

A keresett Deklinációs koordináta nyilván a téglatest-alakzatban lévő $\omega = AFE$ szögértékeként adódik! Azaz: $a = \sin(\omega)$

Pitagorasz-tételével kapjuk:

$$a^2 + b^2 + c^2 = 1$$

Tangens, Cotangens szögfüggvények alkalmazásával kapjuk:

$b \div a = \cot(23.45°)$ b-re rendezzük az egyenletet:

$$b = a \times \cot(23.45°)$$

$c \div b = \tan(AFH)$ c-re rendezzük az egyenletet:

$$c = b \times \tan(AFH)$$

Az első egyenletbe helyettesítve b és c levezetett kifejezését kapjuk:

$$a^2 + a^2 \times \langle\cot(23.45°)\rangle^2 + a^2 \times \langle\cot(23.45°)\rangle^2 \times \langle\tan(AFH)\rangle^2 = 1$$

Már csak az $a = \sin(AFE)$ értéke az ismeretlen, melyet az egyenlet rendezésével fejezünk ki:

$$a^2 = 1 \div [1 + \langle\cot(23.45°)\rangle^2 + \langle\cot(23.45°)\rangle^2 \times \langle\tan(AFH)\rangle^2]$$

$$a = \sqrt{\{1 \div [1 + \langle\cot(23.45°)\rangle^2 + \langle\cot(23.45°)\rangle^2 \times \langle\tan(AFH)\rangle^2]\}}$$

Végül:

$$\omega = \sin^{-1}\left[\sqrt{\{1 \div [1 + \langle\cot(23.45°)\rangle^2 + \langle\cot(23.45°)\rangle^2 \times \langle\tan(AFH)\rangle^2]\}}\right]$$

(A számítások elvégzéséhez a Microsoft EXCEL táblázatkezelő és Calculátor/ Számológép szoftvereszközöket használom.)

Az Ekliptika E pontjának kiszámított Deklinációs koordináta értéke (az FE sugár alapsíkkal bezárt szögének az AFE szögnek az értéke): 22.627°.

Mivel 1900.08.21. napján 05:00-kor vizsgált időpontban a Vénusz Deklinációs koordinátája: 17° 42' 07.5" volt megállapíthatjuk, hogy a Vénusz 1900.08.21. napján (és a környéki napokban) az Ekliptika Tavaszpont-Őszpont közötti északi félköríve és az égi egyenlítői sík 0h – 6h -12h síkja által meghatározott gömbkétszög gömbcikk-tartományában járt (tartózkodott), tehát néhány fokkal az Ekliptika síkja alatt járt (tartózkodott), s homlokzati díszítés kismutatója éppen ezt a helyzetet mutatja.

Rigó Renáta

„Károlyi mondja meg, hogy mit csinál az apja?!" – Interjú Károlyi Sándorral

2022 egyik szürke őszi napján megjelent Károlyi Sándor (szül. 1941) a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának Kutatószolgálatán, akinek rendkívül szövevényes és kiterjedt családfája[1] maga a történelem. Felmenői között több arisztokrata családot is fellelhetünk, ezek a családok ismerősek lehetnek, ha visszaemlékezünk történelmi tanulmányainkra. Anyai ágról többek között Windisch-Grätz, Széchényi és Schwarzenberg, míg apai ágról Károlyi, Apponyi leszármazott. Nem mindennapi esemény, hogy egyszer csak besétál egy olyan leszármazott a Kutatószolgálatra, akinek a felmenőiről országszerte emlékeznek és tanítanak.

A Károlyi család több évszázados múltra tekinthet vissza a magyar történelemben, melyet Kézai Simon nyomán, illetve a Képes Krónika feljegyzéseire támaszkodva a honfoglaló magyar nemzetségek egyikéből, a Kaplony nemzetségből származtatunk.[2] Reprezentatív családfájuk, melyek közül egy az Országos Levéltár Bécsi kapu téri kutatótermének egyik falát díszíti, ugyanezen leszármazást hirdeti.[3]

Ősi birtokaik Szatmár vármegyében feküdtek, melyeket aztán az évszázadok során folyamatosan gyarapítottak, mígnem a 18. század végére az ország legnagyobb birtokosai közé emelkedtek. A legismertebb leszármazottak között tarthatjuk számon gróf Károlyi Sándor (1669–1743) kuruc vezért, gróf Károlyi Gyula (1871–1947) és gróf Károlyi Mihály (1875–1955) miniszterelnököket.

Családja bíztatására Károlyi Sándor elhatározta, hogy könyvet ír elképesztően kalandos életútjáról. Ehhez azonban a családi iratokhoz kell visszanyúlnia, mivel az emlékezet olyan, mint egy álom, amely könnyen elúszik. Egy pár napra visszatért Magyarországra és a levéltárba, hogy a megőrzött iratok segítségével felelevenítse az emlékeit.

A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára őrzi a Károlyi család nemzetségi levéltára mellett a Károlyi család fóti levéltárát. Ez utóbbi tovább gyarapodott 1990-ben, az éppen Károlyi Sándor által beadott iratokkal. Ennek a letétbe adott anyagnak a részét képezi többek között Károlyi István, Károlyi Sándor édesapjának levelezése a „Rákóczy-Serleg"

1. kép – A Károlyi család családfája, 1698.
(HU-MNL-OL-P 1512-13.b-1.)

visszaszerzése ügyében egy bonni ügyvéddel[4], vagy az emigrációról szóló beszámoló: Károlyi István és Istvánné menekülésének története a magyar határon keresztül Ausztriába 1949-ben[5].

Mielőtt Károlyi Sándor visszautazott volna Amerikába, egy interjú keretében beszélgettünk vele gyermekkori emlékekről, családról, megélt pillanatokról, levéltárba leadott irat-anyagokról. Az alább közölt interjú formájában megőrizte az élőbeszéd sajátosságát, egyfajta *oral history* forrásként.[6]

1 http://w.genealogy.euweb.cz/hung/karolyi2.html, letöltés: 2023. nov. 10.
2 *Kovács Ágnes:* Károlyi Sándor. Bp. 1988.
3 Az 1. képen látható családfa nagyobb (234x204,5 cm), reprezentatív olajvászonra festett másolata: HU-MNL-OL-P 1512-13.b-3. [Magyar Nemzeti Levéltár, Károlyi család nemzetségi levéltára, Vegyes iratok gyűjteménye, Családfák]
4 Jelzete: HU-MNL-OL-P 2114-II. [Károlyi II. István és felesége, Windischgrätz Mária - Károlyi István] 2.-c-1.
5 Jelzete: HU-MNL-OL-P 2114-I. [Windischgrätz Mária] 4.-c.
6 Interjú készítésének időpontja: 2022. okt. 10. Aktakaland blogon való publikálás időpontja: 2023. márc. 21. https://aktakaland.wordpress.com/2023/03/21/jelen-elet-talalkozasa-a-tortenelemmel/, letöltés: 2023. nov. 10.

Nagy öröm számunkra, hogy ismét itt üdvözölhetjük Önt az Országos Levéltában. Jelenleg Washingtonban él, de életének első éveit itt töltötte Magyarországon. Milyen emlékei vannak gyermekkoráról? Hogyan jutottak el külföldre?
1941-ben születtem egy pesti kórházban, négy testvér [László (szül. 1931), Borbála (1932–2001), Ede (1937–1977)][7] közül én vagyok a legfiatalabb. Az első években nem volt olyan mesebeli szép és jó az élet, mint a testvéreimnek. Kitört a háború, Magyarországot elfoglalták. Úgy volt, hogy a németek és az oroszok egymás ellen fognak küzdeni, tehát itt front lesz és az édesanyám [Windischgrätz Mária Magdolna (1911–2004)] elhatározta, hogy akkor elmegyünk Budapestről, Fótról.[8] A három testvéremet és engem kivitt Csehországba, Lajos Aladár [1908–1990] nagybácsink birtokára. Azonban az apám [Károlyi István (1898–1967)] itt maradt, mert azt gondolta, hogy meg tud majd valamit menteni, de persze semmit sem tudott megmenteni. Jöttek az oroszok és kiraboltak mindent… a jó, szép életnek vége lett… a nyugalomnak vége lett.

Miért pont a csehországi birtokra mentek? Meddig maradtak ott?
Édesanyám testvérének [Lajos Aladár] volt ott egy öröklött birtoka és azt mondta, hogy talán nem lesznek olyan nagy harcok ott. Végül onnan is el kellett menni, mert jöttek az oroszok az egyik oldalról. Át kellett menni az erdőkön, mint gyerek emlékszem, hogy egy szekéren mentünk, vittük a cukrot meg a lisztet, hogy legyen mit enni. Szedtük a szántóföldekről a káposztát meg más zöldségeket, olyan 4-5 éves voltam. Amikor visszajöttünk nem volt már háború, az anyám azt gondolta, hogy meg fognak változni a dolgok. A megélhetőségünket valahogy tudjuk majd biztosítani. Az idősebb testvéreim László, Boriska és Ede Svájcban maradt, iskolában. Az is egy nehéz dolog volt, mert ellopták anyámtól a határon a pénzt, ami be volt kötve az övébe, hogy kifizesse az iskolát. El kellett adnia a gyűrűit. Először velem jött vissza édesanyám, utána Ede és Boriska is visszajött. László nem jött vissza, ő Argentínába ment. Anyám nem akarta visszahozni Magyarországra, mert gondolta, behívnák katonának. Lászlóval később találkoztunk Buenos Airesben, de utána ő elment Peruba.

Mi várta Önöket itthon? Hova tudtak visszajönni?
Az apámat majdnem elvitték az oroszok Szibériába, de megmentette egy orvos, aki a Károlyi kórházban dolgozott. Háromszor is megmentette az apámat, mielőtt a vonatra feltették és elvitték volna. Amikor visszajöttünk a testvéreimmel és az anyámmal, már nem volt meg a fóti kastély. Nem tudtunk oda visszamenni, azt már kirámolták, vége volt. Rokonok voltak a Dessewffyiek, keresztapámék a Dessewffy Aurél [1903–1975] bácsiék már elhagyták az országot. Itt lent a Szalag utcában, a Halászbástya alatt, volt egy házuk és az üres lett, oda költöztünk be. A békeszerződést már aláírták, és akkor én még itten két elemit csináltam. Mindig lesétáltam a Szalag utcán a Batthyány utcáig, ahol volt egy iskola, még most is láttam

2. kép – Károlyi Sándor. (Lantos Zsuzsanna felvétele)

ezt az iskolát[9]. Odajártam a bátyámmal, az Edével, második vagy harmadik osztályos volt, én elsős voltam.

Milyen emlékei vannak elemi iskolás éveiről?
Az iskolában egyszer megkérdezte a tanító néni, hogy kinek mit csinálnak a szülei. Egyik gyereknek az apja villanyszerelő volt, másiknak az apja a vasútnál dolgozott, majd nekem kellett válaszolni. „Károlyi mondja meg, hogy mit csinál az apja?!" – és én akkor reszkettem. Most mit mondjak? Nyilván nem tudtunk semmit sem csinálni, már az utcára is alig mert az ember kimenni. Gondolkoztam, hát akkor azt mondom, amit mindig láttam, olyan 6-7 éves voltam…hát mondom olvas. Ekkor ez borzasztó dolog volt, a tanító néni el is ment hozzánk. Meg is mondta az apámnak, hogy mondja meg a fiának, hogy ilyet soha se mondjon… olvas az apja… hát az csakis egy ellenség lehet a kommunistáknak. A kommunista tanításnak megfelelően, akkor még a munka után is el kellett menni ilyen előadásokra.

Mi vezetett oda, hogy végül elhagyják Magyarországot?
Anyámnak volt még egy kis pénze, meg valahogy még összeszedett egy keveset, adott el ezüstöt. Az apám nagy fáradtsággal berendezte megint a füzérradványi kastélyt hotelnek. Akkor már mindenki tudta, hogy mi van körülöttünk, de mennyire nem tudták a szüleim… néztek, de nem láttak… az utolsó kis vagyonát is még befektette, hogy rendbe hozza a kastélyt, hogy egy szállodát építsen fel, és ez működött is három évig. Azonban, 1949-ben jött a feketeautó, a párttitkár: „Kérem, gróf úr, hagyjon mindent itt, magának most el kell mennie…". Az iskolai szünidőket ott töltöttem, Füzérradványon, és nagyon élveztem, szép volt. Mindig felmentem a szőlősbe, libazsírral kent fekete kenyeret ettünk. Felmásztam a cseresznyefára, tele ettem magam cseresznyével. Gyönyörűek voltak azok a nyarak, és úgy nézett ki, hogy mindig úgy lesz. Akkor már nem is lehetett magántulajdon, és akkor egyszer csak teljesen megszűnt itten a lehetőség, hogy mi tovább fejlődhessünk.

Hogyan sikerült átkelniük a határon?
1949-ben átmentünk a határon. Apám nővérének, Fruzsinának [1899–1993] a férje Jankovich Dénes [1904–1976] volt. Dénes

7 A zárójeles megjegyzések a szerkesztő kiegészítései.
8 *Gróf Károlyi Istvánné Windisch-Graetz Mária Magdolna:* Feljegyzések és életképek. Szerk. Nyizsnyánszki Anna Eszter. [Bp.] 2017.
9 Mai neve: Budapest I. kerületi Batthyány Lajos Általános Iskola.

bácsinak volt egy húga [Jankovich Anna (1908–1949)], aki Grazban lakott. Hívott minket, hogy lakjunk ott és az volt legközelebb a határhoz is. Két hónap után elmentünk Kirchbergbe, amely Kritzbühel mellett van. Ottan béreltük egy háznak a felső emeletét, bejártunk az amerikai zónába a papírok miatt. Ott voltunk másfél évig; anyám beíratott minket a falu iskolájába. Ott tanultam meg németül, majd lassan megkaptuk az útleveleket.

Mi volt az úti cél?
Az anyám ötlete volt, hogy egy teljesen új világba menjünk. A nagynénim, Klára néni [Károlyi Klára (1903–1993)] és férje Semsey András bácsi [1897–1977] a magyar követségen voltak Buenos Airesben. Ők nem jöttek vissza Magyarországra, amikor itt teret hódított a kommunizmus. Felmerült még Ausztrália, Amerika, de Amerikába nagyon sokat kellett várni az engedélyekre.

Borbála Angliában élt, ő Európában maradt. Még az édesanyám mondta, hogy nem visszük Argentínába Boriskát, mert olyan messze van és ki tudja milyen világ az egy fiatal lánynak. Ezt igazából a nővérem sose bocsátotta meg. Ott akkor, szétszakadt a család. Mindenki máshol, máshogy nőtt fel és különböző emberek lettünk. A nővéremnek, Borbálának már egyetemre kellett volna mennie, itt nem tudott tanulni. Mindig jöttek hozzánk vendégek külföldről, volt egy család, aki felajánlotta, hogy átsegítik az egyetemi karrieren. Dublinban végzett orvosként, aztán átment Londonba, ott lett neki egy magánrendelője a későbbiekben.

Argentínába hárman, Ede az édesanyja és Ön mentek?
Jött velünk az édesapám is. Három hétig utaztunk hajóval az óceánon. Pénzünk nem volt, néhány ékszerünk volt még, azokat fokozatosan eladogatták. Mindenki azt hiszi, hogy az arisztokratáknak annyi pénzük volt, hogy kimentek külföldre egyszerűen, de ez nem így volt. Argentínába sok arisztokrata ment, de nem volt pénzük, pláne nem külföldön. Apám sokat gondolkozott, hogy akkor most mit csináljon itt a világ végén. Édesanyám egy szállodát szeretett volna nyitni a tengerparton. Tudniillik a füzérradványi szálloda működtetését, a vendéglátást, a rendelések lebonyolítását igyekezett megtanulni. Mindig az volt a családnak az életfilozófiája, hogy saját magunkat kell eltartani. Az anyám megtanult tortákat készíteni, hoztunk egy szakácsot is. Lassan, szépen felépítettünk egy kis szállodát. Először béreltünk a tengerparton egy házat, Buenos Ariestól 400 km-re. Akkor ott még nem volt senki, csak homokbuckák meg körülbelül 40 ház, most már egy kis várossá nőtte ki magát.

És ez a hotel most is meg van még? Mi lett a sorsa?
Nagy sikerünk volt, de aztán Argentínában is jöttek a nehézségek. A forradalmak, az infláció, a peso leértékelődött, majdnem elveszítettük a hotelt. Pipacs volt a neve, megvette az önkormányzat, most egy kis galéria van ott.

Ön mit tanult? Milyen végzettséget szerzett?
Megtanultam az építkezést, a Pipacsnál is néhány falat én húztam fel. Tanultam még könyvvitelt, főképp autodidakta módon. Nem volt sok pénzünk, a szüleim engem nem nagyon tudtak iskoláztatni, egyetem, főiskola Buenos Airesben lett volna csak. Angolul is megtanultam még mielőtt elmentem volna Amerikába.

Mikor és miért ment el Amerikába Argentínából?
László Peruban volt, Borbála Angliában, Ede visszajött Európába. Először Angliába ment a nővéremhez, majd Franciaországban, Fontainebleau-ban dolgozott, végül Pozsonyban kötött ki. Ede nagyon szerencsétlenül járt. Amerikai társaságoknak dolgozott, amelyek komputereket akartak eladni keletnek, a vasfüggöny mögötti országoknak. Ede volt az ügynökük, aki utazott, beutazta Kelet-Németországot, Csehországot, Szlovákiát. Pozsonyban volt szállása, vett egy repülőgépet, hogy ezeket a dolgokat könnyebben tudja szállítani az országok között. Egyik nap vonat átjárón dolgoztak az emberek, építették az utat, nem tudott átmenni. Nagyon sietett, már késésben volt, mindenképpen a repülőtérre kellett jutnia. Valaki mondta neki, hogy el tudja vinni, máshol át tudnak menni a síneken. Jött a vonat, hallották, és minden rendben volt. Miután elment az utolsó vagon is, elindult és nekiment, mert jött egy másik vonat a másik oldalon. Egy a millióhoz, hogy ilyen történjen…hihetetlen az emberi élet… Ez 1977-ben történt, azóta mindig vigyázok, hogyha két sín van…az ember mindig vigyázzon…kétoldalról….

Visszatérve, én maradtam a szüleimmel, én vigyáztam rájuk. Aztán apám meghalt 1967-ben. Ez nagyon megviselt. Nyugtalan voltam, el akartam menni onnan. Valami újba szerettem volna kezdeni. 29 évig laktam Argentínában és majdnem 40 éves voltam, amikor Washingtonba költöztem 1979-ben. Ugyanazon a napon érkeztem Amerikába, mint anno Buenos Airesbe. Két hónapig egyik ismerősömnél laktam, utána albérletben voltam egy kis lakásban. Fel kellett találni magam, újból kellett kezdeni mindent. Egy biztosítási társaságnak dolgoztam, mindig félreraktam egy kis pénzt, majd vettem egy lakást. Pár év múlva megnősültem. A feleségem amerikai ingatlanközvetítőként dolgozik. Három lányunk született: Alexandra [szül. 1988], Katalin [szül. 1989], Emily [szül. 1997].

Ha a nyelveket nézzük, melyik nyelven milyen szinten tud?
Anyanyelvi szinten magyarul és spanyolul tudok. Angolul is jól megtanultam, a lányaim néha kijavítanak. Olvasni jól tudok németül és franciául, de a beszédben nincs annyi gyakorlatom.

Ahogyan keresztül mentünk az országokban az emigrálás során, meg kellett tanulni a nyelveket. Mindig mondtam a lányaimnak is, engem nem kérdeztek meg, hogy szeretnék-e nyelvet tanulni, bedobtak egy iskolába és ott meg kellett tanulni. Amerikában úgy vannak az emberek a nyelvtanulással, hogy elég az angol, nem kell másik. Egy nyelven keresztül lehet egy kultúrát megismerni és megérteni, azon keresztül lehet egy társadalomnak a rezgését megismerni.

Családfával kapcsolatosan kérdeznék. Anyai ágat nézve, egy nagy arisztokrata családból származik.
Nagyapámnak a nagyapja Alfréd Windischgrätz [1787–1862], Ferenc Józsefnek a feld-marschallja volt. Nem volt jó híre a családban, mert Prágában és itten is leverte a lázadást. A feleségét, Marie Eleonore zu Schwarzenberget (1796–1848) agyonlőtték Prágában. Eleonore öccse volt a Felix Schwarzenberg [1800–1852] osztrák miniszterelnök, aki szintén szerepet játszott a magyar szabadságharc leverésében. A fiatal Ferenc Józsefre nagy hatást gyakorolt. Anyám nagyanyja Valerie Dessewffy [1843–1912] volt, innen van az unokatestvérség a Dessewffyiekkel, akik itt hagyták a házukat a Szalag utcában.

Valerie egyik fia Lajos [1882–1968], aki önnek a nagyapja volt, tudna mesélni róla?
A sárospataki tartományt nem kezelte annyira jól. Indiában is volt, mint katonai attasé. Az első világháború után, amikor megbüntették Magyarországot és rengeteg kárpótlást kellett fizetnünk. Segíteni akart az országon, együtt csinálta Horthyval. Svájci frankot hamisítottak, de lebuktak és ő lett végül a bűnös. Börtönben volt két évig. Anyámnak ki kellett menni Svájcba. Ez is egy rossz idő volt mert megszakította a családi nyugalmat.

Mesélt erről a nagyapja Önnek?
Nem nagyon, mert nem találkoztunk sokat vele, ráadásul én még nagyon fiatal voltam. Mielőtt Argentínába mentünk volna, Párizsban pár hónapot voltunk, ott találkoztam vele. Meg az idősek otthonában is láttam.

Apai ágról rokonok Károlyi Mihály és Gyula miniszterelnökök. Milyen emlékei vannak róluk?
Károlyi Mihályt [1875–1955] „vörös grófként" emlegették, ő is Fóton nevelkedett. Apja és anyja is Károlyi volt, emiatt nem volt teljesen egészséges. Mihály Franciaországban hunyt el, a felesége Andrássy Katinka [1892–1985] volt. Három gyerekük született, Angliában egyszer találkoztam a gyerekeikkel. Ede épp Londonban élt akkor, őt mentem meglátogatni. De nem volt meg közöttünk az igazi „kapcsolat", valahogy más emberek lettek. Mindkét miniszterelnök távoli rokonságban volt velünk, ükszülőkön keresztül. Nem tartottuk velük a kapcsolatot.

Magyarországon élő mai rokonokat ismer?
Károlyi György [szül. 1946] szintén egy másik ág, az ükapám [Károlyi István (1797–1881)] testvérének [Károlyi György (1802–1877)] az ága,[10] Franciaországban nevelkedett, német felesége van. A fehérvárcsurgói kastélyt tették rendbe.

A legidősebb testvérem László [szül. 1931], aki 91 éves, Fóton él. Rendszerváltozáskor visszajött, a kastély egyik szárnyában lakik.

Édesapja több jegyzetét, tanulmányát is letétbe helyezték a levéltárban. Egyik ilyen tanulmánya a Turáni átok[11]. Miért írta meg a Turáni átkot az apja?
Apámat és a Károlyiakat mindig foglalkoztatta a magyar történelem, a magyar kultúra az ország sorsa. Argentínában nem volt boldog, de sosem panaszkodott. Sokat dolgozott rajta, emlékszem, éveken át néztem ahogy írta. Egyik barátja segített neki benne. Etelköztől, honfoglalástól kezdve levezeti a magyar történelmet. Anyám mindig mondta, hogy senki se fogja elolvasni így, hogy versbe szedte. Sajnos az írógép már nincs meg, amivel legépelte. 50 lapos volt, Argentínában jelent meg. Angolul megírta az emigrálásunkat is, hogy a világ megtudja milyen borzalmas dolgokat csináltak itten. Elküldték a Reader's Digest Kiadónak, de nem jelentették meg.

3. kép – Károlyi Sándor és Rigó Renáta. (Lantos Zsuzsanna felvétele)

Testvérének, Edének a levelei[12] is megtalálhatóak a levéltárban. Milyen iratanyagot kért ki megtekintésre?
Ede gyönyörűen írt, nagyon szép írása volt. Szeretett írni és zongorázni. Sajnos elvitte a szerencsétlenség Pozsonyban. Eljegyezte Kendeffy Ilonát és egy spanyol nyelven írt táviratot küldött nekünk Argentínába. Ez pedig egy német levél, ebben a levélben Ilona szülei kinyilvánítják, hogy a lányukat el fogja venni a Károlyi Ede. Ebben a másik levélben, az anyám szintén ugyanezt írja, csak a fia részéről. 1969 októberében házasodtak össze. De régen volt ez, nem? Olyan messze van minden, nem? Az élet gyorsan megy. Az ember nem is tudja elképzelni, hihetetlen gyorsan, az egész olyan, mint egy álom, amely elúszik. Amikor fiatalabb voltam 30-40 éves, 2022 olyan messzinek tűnt…sose érek el oda…de itt vagyunk…itt vagyunk.

Édesapja levelezett egy serleggel kapcsolatosan német ügyvédekkel[13]. Mit lehet erről a serlegről tudni?
Fóton volt egy kincstárunk, de teljesen kifosztották az oroszok. A Rákóczi-serleg a családunk tulajdonában volt, rendkívül értékes műtárgy. Az oroszok eladták. A serleg Németországba került, múzeumba. Többször is kértük, de nem akarják, akarták kiadni, visszaadni a családnak. Ezek a levelek, mind ügyvédekkel való értekezések, akiket felkerestünk, hogy esetleg tudnak-e segíteni.

Köszönjük szépen, hogy az iratanyagok megőrzésével a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárát bízták meg. Köszönjük, hogy megtisztelt minket ezzel az interjúval, mesélt az életéről, emlékeiről.
Az iratokat édesanyám Argentínában őrizte, sokáig nem mertünk visszajönni a múltbéli dolgok miatt. Aztán a rendszerváltás után, feljöttem ide a Bécsi kapu térre, a levéltárba beadni az iratokat 25 évvel ezelőtt. Az az igazság, hogy az egész életemet, az emigrációt, a család szétválását saját magamnak kellett feldolgozni, nehéz volt, de megcsináltam. Köszönöm én is a lehetőséget.

10 Károlyi Györgynek (1802–1877) több fia is volt, ezért ezen az ágon több ágat is megkülönböztetünk. Az ún. fehérvárcsurgói ágat Károlyi György (szül. 1946) nagyapjától Károlyi Józseftől eredeztetjük, aki Károlyi György legidősebb fiának, Gyulának második házasságából született.

11 A „Turáni Átok" teljes példánya HU-MNL-OL-P 2114-II.-4.-8.

12 Károlyi Edével (Károlyi István és Windischgrätz Mária fia) kapcsolatos iratok. HU-MNL-OL-P 2114-IV.-3.

13 Károlyi István levelezése a „Rákóczy-Serleg" visszaszerzése ügyében egy bonni ügyvéddel. HU-MNL-OL-P 2114-II.-2.-c-1.

E számunk szerzői

Arany Krisztina PhD, levéltári delegátus (Bécsi Magyar Levéltári Kirendeltség)
Bakó Zsigmond főlevéltáros, osztályvezető (Magyar Nemzeti Levéltár Elektronikus Nyilvántartások Főosztálya, Bp.)
Dusnoki-Draskovich József ny. egyetemi adjunktus (Károli Gáspár Református Egyetem, Bp., Gyula)
Laczlavik György PhD, főlevéltáros (Magyar Nemzeti Levéltár Elektronikus Nyilvántartások Főosztálya, Bp.)
Lengyel Nóra segédlevéltáros (Magyar Nemzeti Levéltár Elektronikus Nyilvántartások Főosztálya, Bp.)
Rigó Renáta segédlevéltáros (Magyar Nemzeti Levéltár Kutatószolgálati és Szakkönyvtári Főosztály, Bp.)
Tóth Ákos levéltáros (Magyar Nemzeti Levéltár Elektronikus Nyilvántartások Főosztálya, Bp.)
Zsoldos Tibor matematikus (Tremi-Soft Bt., Bp.)

TÁJÉKOZTATJUK KEDVES OLVASÓINKAT,

hogy a Turul kiadói jogait 2023-tól a folyóiratot alapító *Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság* (MHGT) vette át. A továbbiakban a Turul terjesztését is az MHGT szervezi. Az átadás-átvétellel, valamint a meglévő előfizetések további fenntartásával kapcsolatos információk megtalálhatók **a Turul folyóirat új honlapján: https://turul.mhgt.hu/**

Az új honlapon (a *Lapszámok* menüpontban) elérhetők a folyóirat megjelent számai, letölthető PDF formátumban. (Az 1883–2009 közötti lapszámok évenként egy fájlban, míg a 2010 utániak füzetenként külön-külön tölthetők le.) Ugyanitt található a folyóirat további Internetes elérhetőségeit tartalmazó linkgyűjtemény is.

Felhívjuk Kedves Előfizetőink figyelmét, hogy a kiadó-váltás eredményeként,
a folyóirat előfizetési bankszámlaszáma is megváltozott!

Kérjük szépen, hogy előfizetési díjaikat, a továbbiakban a következő bankszámlára utalják:

Bankszámlaszám: 16200223-10176344
Számlatulajdonos neve: Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság
(Szükség esetén rövidítve is írható, pl.: „Magyar Heraldikai és Gen. Társ." vagy „MHGT")
Számlavezető bank neve: MagNet Magyar Közösségi Bank Zrt.

Nemzetközi átutaláshoz szükséges, kiegészítő adatok:
IBAN (nemzetközi bankszámlaszám): HU84 1620 0223 1017 6344 0000 0000
Számlavezető bank BIC (SWIFT) kódja: HBWEHUHB

Az előfizetési díj összege a 2023. évben is változatlan.
Belföldi előfizetőink részére:
3000 forint/évfolyam (= 4 × 750 forint/füzet).
Külföldi előfizetőink részére:
európai szállítási cím esetén: 35 EUR; tengerentúli szállítási cím esetén: 40 USD.

TISZTELT SZERZŐINK, LEENDŐ SZERZŐINK!

A Turul 2020-tól megváltoztatta közlési szabályzatát. A szakirodalmi hivatkozásoknál a Századok folyóirat közlési szabályzatát alkalmazzuk. Kérjük, tanulmánya benyújtása előtt feltétlenül tájékozódjon a lap közléssel kapcsolatos elvárásairól, és a szabályzatban foglaltakat követve készítse el munkáját! A részletekről honlapunkon (**https://turul.mhgt.hu/**), a *Szerzőinknek* menüpontban olvashat. Ugyanitt található a levéltári hivatkozások szabályzata is.